

Utskrift fra intervju med

Per Kleppe

Statsråd Handels- og skipsfartsdepartementet 17.03.1971–18.10.1972

Statsråd Finansdepartementet 16.10.1973–08.10.1979

Statsråd Planleggingssekretariatet 01.01.1980–14.10.1981

Gjennomført 29. september 2005

Intervjuere:

Forsker Trond Bergh

Professor Even Lange

Professor Einar Lie

Transkribert av Sara Orning

Redigert av Jan Gausemel

Forum for Samtidshistories intervjuprosjekt 2005/06

Merknad: På grunn av teknisk svikt ble innholdet på en av de minnebrikkene som intervjuet ble tatt opp på slettet. Deler av opptaket finnes derfor kun på den sikkerhetskopien som ble tatt opp på DAT-bånd (fra s. 24–45). Dessverre finnes det en kort sekvens som heller ikke ble tatt opp på denne sikkerhetskopien. På side 44 er derfor notatene som ble gjort under intervjuet (disse gjøres til bruk under transkriberingen, bl.a. for å sørge for at navn og forkortelser blir oppfattet riktig) tatt inn i teksten. Dette kan ikke sammenliknes med den delen av teksten som er basert på opptakene, men gir et inntrykk av hvilke emner som ble tatt opp.

Lange: Ja, Per Kleppe, jeg tenkte vi skulle begynne med å spørre deg: Med din lange fartstid i politikken, helt fra tiden rett etter annen verdenskrig og helt frem til i dag, hvordan ville du inndele denne lange tiden i faser når det gjelder den politiske kulturen, eller den måten man drev politikk på. Har det vært store endringer, eller er det først og fremst kontinuiteten som slår deg?

Kleppe: Jeg husker tiden før krigen, jeg ble politisk aktiv da. Jeg husker litt av den mentaliteten den gang i Bergen. Det er klart at krigen spilte en veldig stor rolle, den endret hele holdningsmønsteret. Nå var jo Nygaardsvolds-regjeringen kommet til før krigen. Det tok tid før hele det borgerlige systemet aksepterte det. Og som jeg har skrevet i boken min var det også fremdeles ettervirkninger av partisplittelsen. I Bergen visste man hvem som hadde vært sosialdemokrater, og hvem som hadde vært kommunister. Det hjalp litt at de ble samlet i syvogtyve, like fullt hadde de splittelsestradisjonen med seg. Den var borte etter krigen. Da hadde nye kommunister komme til, ungdommer som var i AUF før krigen hadde blitt kommunister under krigen. Oppgjøret med kommunistene spilte en stor rolle i de første årene etter krigen, særlig etter åtteogfjor, med Tsjekko-kuppet kan vi kalle det, og Kråkerøy-talen til Gerhardsen.

Overgangsfasen etter krigen, frem til begynnelsen av 1950-årene, var preget av at man ville fortsette i littegrann i det gamle. Vi så da at nye krefter kom inn: Det var tydelig at den typiske sosialdemokraten, gamle sosialdemokrater i Arbeiderpartiet, de var imot det nye. De var for den gamle nøytralitetslinjen. Ikke fordi de var særlig radikale, men fordi de ville tilbake igjen til en mer nøytral status.

Lange: Men du vil altså si at det var en slags første fase etter 1945, som strakk seg ut til begynnelsen av 1950-årene en gang?

Kleppe: Det var en slags politisk uklarhet. For eksempel ble Lindebrække høyremann, mens vi trodde i Bergen at han var venstremann. Det var mange rare, forvirrende ting etter krigen –

Lange: Fordi han var så liberal?

Kleppe: Ja. Hans familie inne i Ulvik var venstrefolk. Det visste jo ”alle”. Alle kjente jo alle den gang. Han ble høyremann fordi han ble nominert som høyremann. De gamle skillene gikk i oppløsning. Bondepartiet hadde jo dummet seg ut fullstendig. De var nærmest borte. Jeg kom inn til Oslo for å studere, og meldte meg inn i Sos.Stud. og også inn i et AUF-lag fordi jeg ville ha kontakt med Oslo-folk. Sos.Stud. var stort sett ungdom fra steder utenfor Oslo. Det interessante er at Sosialistisk Studentlag, som representerte Arbeiderpartiets, var av de mindre studentlagene. Studentvenstrelaget var mye større. Kommunistisk studentlag var også mye større, mens Høyres studentorganisasjon også var omtrent så stor som SosStud.

Lange: Det vil si at Arbeiderpartiet stod ganske svakt blant studentene?

Kleppe: Ja. Men du må jo være klar over at det var en veldig oppsvulming av antallet studenter rett etter krigen. Alle som ikke hadde fått studert under krigen kom strømmende inn til Oslo. Vi hadde jo bare ett universitet den gangen. Først gikk tallet på studenter opp, og så gikk det rett ned igjen etter de var ferdig med eksamen. I 1950 var det tilbake til nivået i førkrigstiden. Det er en ganske interessant utvikling. Holdningene var nok delvis tradisjonelle. Venstre hadde ikke utmerket seg noe spesielt, men ”lærarane”, det var jo stort sett Venstrefolk. Deres barn var venstrefolk, stort sett. Det var mange av dem, fordi det i den gruppen kanskje var større lyst til å studere enn i mange andre. Det var ikke vanlig blant arbeiderungdom å studere den gangen. Det var helt uvanlig.

Lange: Men den fasen var en slags tilpasningsfase rett etter krigen, hvor –

Kleppe: Den varte til slutten av 1940-årene.

Lange: Og så kan man si den neste fasen, hvor det nye systemet hadde satt seg –

Kleppe: -- jeg var jo interessert i økonomi, men jeg hadde egentlig liten sans for den type politikk som regjeringen drev, med Lex Thagaard og Lex Brofoss. Politikerne var stort sett folk fra Østlandet, de skjønnte lite av resten av landet. For eksempel kom Brofoss fra Kongsberg. For eksempel virket kontraheringsstoppen for meg ufattelig, for jeg var vant til å tenke på sjøfart og fiskeri og slike områder. Det gjorde man ikke her inne i Oslo.

Lange: Du mener dette også hadde sammenheng med deres regionale bakgrunn?

Kleppe: Ja, det tror jeg bestemt. Når man leser Francis Sejersted om Norge er det en østlending som skriver, han skriver bare om industri, nesten ingenting om skipsfart og fiskeri. Det er ikke hele Norge, det er Østlandet som kommer frem her.

Lange: Så du mener at den kulturen som tok feste fra begynnelsen av 1950-årene, slutten av 1940-årene, var for mye preget av hovedstadsperspektivet?

Kleppe: Ja, jeg syntes de ikke hadde særlig greie på hvorledes vanlig økonomi på bedriftslederplan ble organisert. Det var en noe fremmed verden for dem. Jeg foreslo på Arbeiderpartiets landsmøte i 1949, som jeg møtte på, en del endringer i forslaget til prinsippprogram. En av dem gikk i retning av å ikke gå så langt i å ikke godta det økonomiske system vi da hadde. Forslagene som ble vedtatt er omtalt i min bok.

Lange: Følte du deg alene om dette standpunktet? Altså, det man kan si var mer pragmatisk eller mer –

Kleppe: Min bestefar var skipsreder, og min fars slekt var sjøfolk og fiskere. Jeg opplevde også landhandel på Vestlandet. Det var en helt annen verden. Min morfar var grosserer i Halden. Dette med å tenke i næringslivets termer var ikke fremmed for meg.

Lange: Men følte du deg alene med denne holdningen til partilinjen.

Kleppe: Ja, det var i alle fall ikke spesielt vanlig. Fordi det var ikke mange som hadde samme type borgerlige bakgrunn som jeg hadde da jeg kom inn i AUF.

Lange: Så du følte deg kanskje som en fremmed fugl?

Kleppe: I en viss grad så var jeg det, ja.

Lange: Men denne perioden, med Brofoss som toneangivende på det økonomisk-politiske område, strakte seg jo et stykke inn i 1960-årene, kanskje? Hvor langt vil du si den strakte seg?

Kleppe: Brofoss fikk jo Einar Gerhardsens tillit. Einar Gerhardsen selv hadde ikke noe særlig greie på økonomi. Han var en typisk organisasjonsmann. Jeg vil også si han var overbevist sosialist, men han kjørte ikke det som en praktisk politikk.

Lie: Jeg lurte på om jeg kunne legge inn noe akkurat i forbindelse med temaet du var inne på. For én ting er jo både Brofoss' og Thagaards nærhet eller distanse til næringsliv og forretningsliv. Du kom jo til Finansdepartementet som sekretær, eller sekretærvikar til å begynne med. Man får jo også inntrykk av der hos veldig mange veldig dyktige universitetsøkonomer, makroøkonomisk orienterte, så kan man jo noen ganger lure på hvor godt bilde man har av næringslivet og konkret næringslivsdrift. Det er det ene bildet av dem. Det andre er jo liksom distanse, mer sånn personlig og følelsesmessig, om det var et stort kulturelt skille mellom dem som var økonomer som jobbet for staten på et sted som det, og dem som var ute i det praktiske næringslivet.

Kleppe: Det var det sikkert. Innsikten i slike konkrete forhold var nok liten blant økonomer. Ragnar Frisch selv var utdannet gullsmed, så han burde jo ha litt kontakt med håndverksmiljøet i Oslo. Men hans tankegang var egentlig rent abstrakt. Han begynte med matematikk, og det satte sitt preg på ham. Han var ganske formalistisk i sin tankegang, synes jeg. Ser du på økonomene: Eivind Erichsen, hans far var vel postmester, så vidt jeg husker. Hermod Skånland, lærerbarn fra Tromsø. Kunnskapen om næringslivet var begrenset. Vi hadde ikke mange kontakter den veien, så vidt jeg kan se. Det kan sjekkes ved å gå gjennom alle biografiene. Det er jo selvfølgelig avvik fra det også, men jeg tror ikke det at kunnskap om praktisk næringsvirksomhet var veldig stor. Det vi lærte på Universitetet gikk ikke så veldig langt i retning av innsikt av den typen der.

Økonomi er jo et ganske underlig fag. Det er jo den mest abstrakte av alle samfunnsvitenskapene. De lever i en modellverden. Fordi de vil gjerne uttrykke seg

matematisk og gjerne også kunne være i stand til å tallfeste ting. Men det er ikke så mye som kan tallfestes, derfor blir modellene veldig magre. Francis Sejersted skriver om interesse i teknologisk utvikling. Han sier det er merkelig at økonomene ikke har interessert seg noe særlig for det. Det er andre som holder på med det. Enten er det teknikere, eller så er det historikere. Det er merkelig, særlig når det gjelder økonomi, at man ikke tillegger den teknologiske utvikling noen stor betydning.

Bergh: Du sa at du hadde liten sans for Lex Thagaard og Lex Brofoss. Det ble jo noen av de store debattene og de som, kanskje, skapte den store debatten ut over partisystemet. Kunne du si litt om hvorfor du ikke hadde sans for den type lovgivning, og hvordan du oppfattet intensjonen med det på litt lengre sikt?

Kleppe: Jeg oppfattet Lex Thagaard opprinnelig som en del av krigsøkonomien. Det gjaldt jo å bruke ressursene mest mulig rasjonelt, med rasjoneringsordninger og andre direkte reguleringer. Det var fornuftig nok i en krigssituasjon og kanskje også like etter krigen. Men jo lenger du kom fra krigen, jo mindre aktuell var akkurat den problemstillingen. Da man fikk kontraheringsstoppen hadde man kommet over den perioden. Argumentet for den var jo særlig bruk av valuta. Men det virker litt komisk fordi tyngden av finansieringen av skipsfarten ble stort sett gjort i utlandet. Norsk skipsfart har alltid basert seg i stor grad på utenlandsk finansiering. Så det kan umulig ha hatt så stor betydning. På meg virket det merkelig.

Bergh: Oppfattet du det slik at Brofoss ønsket den type virkemiddel på permanent basis?

Kleppe: Hans rolle i planen om å gjøre dette til en fast ordning i begynnelsen av 1950-årene, har jeg ikke noe klart bilde av. Jeg tror ikke han var særlig aktiv. Han var ennå ikke blitt sjef for Norges Bank, det var litt senere, og han var vel fremdeles handelsminister, men han glir bort fra de ekstreme standpunktene omkring 1950. Antakeligvis så han som handelsminister, at det ble for rigid. Når Sjaastad-utvalget kom med sin innstilling, så var jo – Sjaastad hadde jo som jurist lite greie på den økonomiske siden, tror jeg. Hans utvalg laget hele utkast til lover. Jeg fikk jo, som jeg skrev i min bok, i oppgave som sekretærvikar i Finansdepartementet å se på forslaget til rasjonaliseringslov. Jeg syntes det var et makkverk, rent faglig sett. Og det mente åpenbart også sjefen, Bratteli, som ikke sa så mye. Han sa aldri så veldig mye. Han markerte seg mer med hva han ikke gjorde enn med hva han gjorde. Han engasjerte meg fordi jeg var aktiv i AUF, ungdomsbevegelsen. Jeg mente at hvis vi skulle ha

den slags regler, så måtte de i hvert fall være skikkelig begrunnet og gjennomtenkt. Prisloven bandt jo juridisk, men det var først da Jens Christian Hauge, tror jeg, kom inn i bildet og reagerte på en del av formuleringene at vi endte opp med en rimelig ordning og fikk en ny lov. Men utkastet til rasjonaliseringslov var jo bare en rekke vidtgående fullmakter.

Lange: Men dermed var det en periode etter at man la rasjonaliseringsloven til side og kom inn i et spor hvor du sier Brofoss forandret noen av sine standpunkter, og man fikk et regime som strakk seg en lang periode gjennom 1950-årene og kanskje inn i 1960-årene. Er det slik at det går et skille omkring 1970, som varsler en ny linje i forhold til den gamle, eller er det kontinuiteten du ser der?

Kleppe: Stort sett er det kontinuitet. Historikere elsker klare skiller, men i virkeligheten skjer det ikke på den måten. Det er alltid en overgang. Du kan si, det skjer viktigere ting i enkelte tidsrom enn i andre. At man i begynnelsen av 1950-årene ga opp å regulere direkte i den grad man hadde gjort rett etter krigen var nok under påvirkning fra andre land. Vi var med i OEEC, og ble klart påvirket av diskusjonen der. OEEC virket som en stor lærestanstalt for norske byråkrater, det er det ikke noe tvil om. De strømmet ned, det var den viktigste muligheten for å komme til utlandet. Det var veldig populært å dra til Paris. OEEC fikk en veldig høy stjerne i det norske byråkratiet, ikke minst i Finansdepartementet. Man lyttet på dem i veldig stor grad. Nordmennene fikk mange personlige kontakter der nede. Nede i Europa hadde rasjoneringsordninger og lignende falt bort allerede. Det vi opphevet sist var rasjoneringsordningen av personbiler, som ble opphevet i 1960. Det er den siste av alle disse ordningene. Man hadde ønsket å holde tilbake bilismen, men det var kanskje også andre grunner.

Lange: Ja, det var vel også et spørsmål om hvor valutaen skulle settes inn? Men denne, skal vi si, vesteuropeiske styringsmodellen, som i stor grad preget de fleste OEEC-land uavhengig av partipolitisk styring fram mot 1970, ble kanskje strukket lenger i Norge enn i mange andre europeiske land, når det gjaldt rentepolitikken, og også når det gjaldt andre virkemidler. Du mener – hvis jeg forstår deg riktig – at 1970-årene er en slags forlengelse av denne perioden og ikke noen ny periode?

Kleppe: Nei, det beror på hva man snakker om. Det er klart at når man – vi fikk jo en sånn lang oppgangsperiode. Koreakrigen og all den økonomiske uroen i den forbindelsen, var et brudd i en utvikling som ellers virker rimelig jevn, i alle fall når man ser bakover. Men når vi

opplevde det, år for år, så var det selvfølgelig ikke så jevnt. Det var mindre tilbakeslag, men små i forhold til hva som kom senere. 1960-årene ble utnevnt som et slags gyldent tiår. Jeg husker Eivind Erichsen holdt foredrag, det var vel i begynnelsen av 1960. Han spådde da at det skulle bli et virkelig gyldent tiår. For da hadde Tyskland blitt gjenoppbygd, og hele den europeiske økonomien fungerte rimelig bra. EFTA-avtalen trådte i kraft i 1960, så vi kom også inn i den utviklingen. Så det er ikke utpreget 1970 som setter et skille.

Lange: Det er vel ofte satt et skille der på grunn av den radikaliserings som mange mener fant sted etter eller i forbindelse med EF-avstemningen.

Kleppe: Det er senere ut i 1970-årene. Radikaliseringen var jo mye sterkere i Oslo enn andre steder i Norge. Man kan jo lure på hvor mye virkning det hadde på resten av Norge. De som var med på å fremme den trodde at det hadde stor virkning, men i virkeligheten tror jeg at den var ganske beskjeden. Der jeg var syntes vi at det var noen raringer, stort sett, som holdt på med å lage forskjellige organisasjoner og opprop.

Lange: Så du vil ikke si at Arbeiderpartiet ble radikalisert i denne perioden?

Kleppe: Jeg vil heller si vi ble preget av utviklingen. 'Mer radikalisert', det er en Høyre-idé. Det er Willoch som har snakket om det, skrevet om det senere. Jeg ser at Francis Sejersted kopierer Willoch, men han var jo selv med aktivt i den gruppen den gang, så det var vel antakelig en fellesoppfatning i Høyre. For å ta det skrittvis: Vi laget et arbeidsprogram som vanlig foran valget 1969. Det hadde jeg nokså mye å gjøre med, som sjef for Arbeiderbevegelsens Utredningskontor. Jeg skrev jo utkast. I dette arbeidet var det mange komiteer og utvalg. Programmet var som en oppsummering av alt det som kom inn av forslag. På selve landsmøtet i 1969 var det stor aktivitet når det gjaldt programarbeidet. Vurderingen av resultatet beror på hva man mener med radikaliserings.

Alt i 1967 hadde Arbeiderbevegelsens landsmøte vedtatt en kritisk uttalelse mot Vietnamkrigen. Utenrikspolitisk kan man si at det var amerikanerne som hadde radikalisert ved å drive og herje borte i Asia hvor de ikke hadde noe å gjøre. Men Utenriksdepartementet og særlig partisekretær Haakon Lie hadde holdt fast på en klar støtte til amerikanerne. Og det var vel ikke egentlig – det kan vel ikke eksplisitt knyttes til Vietnamkrigen.

Lange: Så du mener at dette først og fremst hadde utenrikspolitiske dimensjoner, og at innenrikspolitisk er det sterk kontinuitet?

Kleppe: Ja, jeg kan ikke se den store forskjellen. Jeg oppfattet Borten-regjeringen som stort sett en fortsettelse av den forrige regjeringen. Det er veldig vanskelig å se de store bruddene. Jeg kjente jo godt Ole Myrvoll, han var ikke noen radikal mann som brøt utviklingen så lett.

Lange: Men et brudd som i alle fall mange har påpekt, er bruddet tidlig i 1980-årene ---
(kort pause)

Lange: Du understreker altså kontinuiteten gjennom 1960- og 1970-årene: Mange har satt et skille omkring 1980, at da finner vi en sterk endring i den politiske kultur, i tenkningen og i måten politikk utformes på i Norge. Er du enig i at det går et grunnleggende skille der?

Kleppe: Ja, internasjonalt var det jo et skille, det er det ikke noe tvil om. At Norge ble påvirket av internasjonal sammenheng, det var et faktum. I Danmark kastet Anker Jørgensen kortene, og i Sverige vant de borgerlige valget i 1976. Men sosialdemokratene kom tilbake i Sverige i 1982. Det skjer altså endringer omkring oss. Til det kommer Thatcher i England, Reagan i USA, Kohl i Tyskland. Det skjer altså veldig mange endringer, det tyder på at det har vært en bølgebevegelse. Enkelte har ment at 1968 i Frankrike var viktig. Det er skrevet mye om det, men jeg har ikke noen klar oppfatning av hva det betydde i Norge. Ungdomsorganisasjonen ble jo til en viss grad radikalisert. Når det gjelder ”bankdemokratiseringen”, for eksempel, hadde AUF forlangt nasjonalisering av bankene – det hadde de gjort mange ganger før, så det var ikke noe nytt.

Som jeg skrev i boken min begynte det nye i en diskusjon med Fredrik Moe i Bankforeningen i 1968. Moe skrev et innlegg i tidsskriftet Samtiden, og jeg ble bedt av Samtiden om å kommentere det han hadde skrevet. Jeg ga da en kritisk kommentar til det. Det endte med at de spurte meg om hva som var alternativet til det system som man da hadde. Jeg hadde en positiv holdning til sparebankene, som finansminister foreslo jeg en spesiell støtteordning for sparebankene for at de skulle komme over en vanskelig likviditetssituasjon. Når det gjaldt forretningsbankene mente jeg at de burde kunne få en lignende modell, en stiftelsesmodell burde kunne fungere like bra som en AS-modell. Mitt poeng var at jeg ikke ville ha noen sentralistisk ordning. Jeg ønsket ikke at staten skulle komme inn som en

dominerende makt der, men mer at bankene skulle kunne opptre mer nøytralt i forhold til næringslivet, altså i forhold til Gutteklubben Grei. Den omfattet i høy grad banksjefene. Melander i DnC var den gangen en nøkkelfigur i hele det miljøet. Så ingen skal fortelle meg at bankene opptrådte objektivt og nøytralt. Det gjorde de ikke. Jeg ville ha et annet system som var rimeligere i forhold til både næringslivet og publikum.

Lange: Vi kan komme tilbake til akkurat den reformen senere. Nå tenker jeg mer på de lange linjene –

Kleppe: Ja, jeg ønsker bare å vise at mitt forslag gikk i retning av ikke å gå inn for de radikales standpunkt, men et standpunkt som jeg selv trodde lå nærmere sparebankmodellen, som i høyeste grad var den mest tradisjonelle modellen vi hadde i Norge. Men Høyre brukte altså ordet ”radikalisering”. Det var selvfølgelig del i agitasjonen. Programmet som vi la frem i valget i 1969, omfattet mange nye ting men kan vel som helhet ikke kalles spesielt radikalt. Det omfattet forslag om å opprette et Miljødepartementet. Det er mulig at det var noen som syntes det var radikalt. Det samme gjaldt kanskje den første maktutredningen som også kom da. Jeg synes ikke dette var spesielt radikalt, men det ting som jeg syntes det var viktig å få gjort. Stort sett var det en fortsettelse av den type program Arbeiderpartiet hadde hatt tidligere. Med en del nye ting her og der, selvfølgelig. Det programmet vi laget etter folkeavstemningen, altså i 1973, avviker ikke noe særlig fra programmet fra 1969. Du kan jo sjekke det, om du vil. Men jeg tror ikke det at det var noe dramatisk nytt der.

Lange: Men programrevisjonen i 1981 var kanskje en mer tydelig endring fra tidligere?

Kleppe: Du snakker nå antagelig om det nye prinsipp-programmet. Det er noe helt annet. Francis Sejersted tillegger denne komiteen en betydning som den ikke hadde. Han tillegger også Einar Førde en betydning som han ikke hadde. Det som var det fine med Einar Førde, er at han hadde en fantastisk oratorisk begavelse. Han kunne sette ord på ting. Men en annen som også kunne gjøre det, var Gudmund Hernes. De to kom sammen i denne programkomiteen i 1980-81, og jeg satt også i dette utvalget. Det var mange som var der, til og med Gro Harlem Brundtland. Jeg skrev utkastet til det, så jeg husker jo litt av det. Man gikk grundigere enn vanlig inn på de grunnleggende begrepene frihet, likhet, osv. Hva betyr arbeidet som verdi? Dette er egentlig et stort sosiologisk eller filosofisk dokument, i hvert fall i sin opprinnelige form. Det ble litt mer strømlinjeformet etter hvert. Stort sett ble det gjort et

grundigere arbeid enn vanlig. Det eneste nye som i essens fikk større plass enn før, var arbeid som verdi.

Lange: Så du vil heller ikke si at dette er noe stort brudd, som mange har kalt det?

Kleppe: Nei, det er ikke noe stort brudd. Det er en misforståelse. Det som særlig Francis Sejersted har gjort, er å trekke linjen fra det forholdet at Einar Førde var leder for dette utvalget og holdt et glimrende foredrag på Arbeiderpartiets landsmøte i april 1981 på Hamar. Der brukte han for øvrig mange av de bildene som Gudmund Hernes hadde brakt inn. Gudmund hadde sans for spesielle uttrykk og formuleringer og bilder som var uvanlige. Det var et nytt språk. Både Einar Førdes språklige begavelse og Gudmunds kommer sammen. Men det er presentasjonen av problemene, og det er i og for seg ikke noe nytt i dette. Det som Sejersted gjør, er å trekke linjen over fra dette til det som nestformannen Einar Førde sa på landsmøtet i 1987, seks år senere. Da var jeg i Genève, så jeg hadde ikke noe med det å gjøre, men jeg skjønner av referatene at der har man gått mer i retning av mer liberal politikk. Men det gjorde man ikke i 1981.

Lange: Det skiftet du vil beskrive kommer altså senere, men du vil være med på at det er et skifte også i Arbeiderpartiets holdning?

Kleppe: Jo, det er et skifte også i den forstand at man endret en del av disse gamle oppfatningene som jeg selv var sterkt imot. Jeg mente for eksempel at man kan ikke i en inflasjonsperiode holde fast ved lavrentepolitikk. Et hvert begavet menneske måtte skjønne at de som har fordel av lavrente, er de som er kredittverdige, og det er ikke arbeidsfolk i hvert fall. Det er helt andre grupper. Renteutvalget av 1980 gjorde en undersøkelse av fordelingseffekten av lavrente, og det gir akkurat det bildet. Jeg gjentok for øvrig en tilsvarende undersøkelse da jeg ledet det politiske utvalg i slutten av 1980-årene med det samme resultatet. Lavrentepolitikk er ikke til fordel for fattige mennesker. Det er for dem som har lån, som har glede av lav rente. Det bør ikke være vanskelig å begripe dette. Jeg tror at lavrentepolitikken i første rekke hadde å gjøre med at bøndene hadde lån. De var preget av erfaringen fra problemene i 1920-årene med bygdefolkets krisehjelp. De mente vel at renter er djevleskap.

Lange: Så det var en gammel mentalitet som hang igjen?

Kleppe: Ja, jeg tror at det henger igjen. Det er bøndenes oppfatninger som jeg tror er viktigere, fordi arbeidsfolk hadde ikke noe lån, de fikk ikke lån. Når vi kommer et hakk videre ledet Einar Magnussen et ekspertutvalg i begynnelsen av 1970-årene. Det kom med en innstilling i 1973 om rentepolitikken, det var en intern utredning. Jeg var enig i konklusjonen at man skulle da frigjøre seg fra den lavrentepolitikken. Men da jeg nevnte dette for regjeringen i januar 1974 var det ikke noe stemning for det. Det var for ømtålig. Endringen i 1977 hørte til de ting som jeg ser at Rune Slagstad fremhever som det store bruddet. Han var nestleder i SV den gangen, han må vel ha følt at det her var viktig. For vanlige arbeidsfolk kan ikke det være betydningsfullt. I slutten av 1977 var innstrammingsiltakene med å hindre at en fortsettelse av lavrentepolitikken skulle virke som en begrensning av renteutvikling i bankene.

Berg: Jeg snakket for noen år siden med Petter Jacob Bjerve og Helge Seip om et tilsvarende spørsmål, på Theatercafeen av alle steder. Det var litt morsomt, for Bjerve hadde en oppfatning, når det gjaldt hans syn på det regulerte kredittmarkedet og den styrte lave renten, som gikk på at det hadde han oppfattet som hensiktsmessig veldig lenge. Men da han fikk de nevnte utredningene fra renteutvalget, som viste hvordan gjeld var fordelt i forhold til inntektsklasser, så mente han at dette virket helt motsatt av hvordan man trodde, fordelingsmessig, og særlig effektivt var det neppe. Men så sa Seip at, nei, dette trodde han ikke noe på, "du sluttet på et tidspunkt å tro på kredittreguleringen, du, Petter Jacob". Og det mente Bjerve at nei, sånn var det ikke. Det var ny kunnskap som hadde dreid bildet. Men din forklaring ligger jo mye nærmere en Bjerve-forståelse, kanskje, enn Seips.

Kleppe: Om du er interessert i fordelingseffekten av dette, så virker det sånn som han sa. Det kunne man jo tenke seg uten å ha en utredning, men det ble gjort en utredning. Men det var tungt politisk å få det igjennom fordi denne hadde fungert rimelig bra i den lange perioden med jevn utvikling. Når vi kommer til 1970-årene med en prisstigning i en helt annen størrelse, så får man det merkelige forholdet at man av og til får negativ rente. Det lønner seg simpelthen med gaver og lån for dem som er så heldige å få det. Dette virker helt absurd. At SV av alle partier syntes at dette var så forskrekkelig, er også interessant. Det tyder mer på at de ikke har noe greie på økonomi. Men for å avslutte historien, for den går videre. Da Willoch-regjeringen, og dette er koalisjonsregjeringen, i januar 1984 hadde det store frisleppet, som det ble kalt i etterkant, av kredittreguleringen, hadde ikke Willoch sørget for

på forhånd, i juni 1983 da han fikk de to andre partiene inn, å gå igjennom det som måtte være en helt sentral del av politikken. Han hadde jo sagt på forhånd at han ville få liberalisert kredittgivningen. Det var en hovedsak av hans program. Jeg kan ikke tenke meg muligheten av at han da skulle inngå en koalisjon med de to andre partiene uten å gjennomdiskutere dette. Hva som bør skje med renten, som jo blir det viktigste virkemiddelet i så fall.

Det som skjer, er at han godtar kravet om ensåkkalt renteforståelse med de to andre. Og sier da. Det eneste som Francis Sejersted reelt har fått med seg, er at Willoch påstår at Arbeiderpartiet i Stortinget, som var i opposisjon mot en flertallsregjering, fremdeles var for en lav rente. Det varte åpenbart ikke lenge. Da Arbeiderpartiet fikk regjeringsmakt brukte den plutselig renten helt fritt. Det tyder på dårlig politisk forarbeid fra Willochs side, at han i det hele tatt kan lage en koalisjonsregjering som ikke har diskutert gjennom en hovedsak i hans økonomiske politikk. Jeg skriver i min egen bok at jeg satt i Genève og hørte om hva som skjedde, og jeg trodde ikke mine egne ører. Norges Bank hadde da tilført en enorm likviditet til markedet for å holde renten nede. Et marked som allerede var i ferd med å eksplodere på grunn av fri kredittgivning. Det er jo helt absurd. Og dette førte da til en boom som datt sammen, riktignok hjulpet av et veldig kraftig fall i oljeprisen senhøstes i 1985. At man er i stand til å gjøre noe slikt, tyder på et utrolig dårlig politisk håndverk.

Lie: Vi kommer jo tilbake til 1980-årene, sikkert. Jeg kunne ha lyst til bare å ta ett trinn til i forhold til det 1970-tallsspørsmålet. I det spørsmålet som Even begynte med, er det en holdningsendring i synet på politikk, og særlig økonomisk politikk man finner rundt 1980. Du svarer jo nokså direkte i forhold til for eksempel rentepolitikken at det er omgivelsene som endrer seg. Altså, man har hatt en periode hvor den lave renten har fungert, stabil utvikling, noenlunde lav inflasjon, og at det er da litt ny kunnskap, men endrede omgivelser som egentlig driver frem endringer, ikke så mye –

Kleppe: Ja. Jeg har et sitat et eller annet sted i boken, fra Aukrust, som forteller om et møte han hadde vært på i Hellas, tror jeg. Det var sentralbankfolk og ledende økonomer som hadde hadde vært på møtet, det må ha vært høsten i 1976. Aukrust sier at han ble helt forskrekket, fordi de snakket bare om pengepolitikk. Plutselig var altså bruk av pengepolitiske midler som renten blitt det sentrale. Hele den keynesianske tenkningen om påvirkningen av etterspørsel var borte, sier han. Det var en helt ny opplevelse for Aukrust, som kom fra Norge. Det var helt utrolig.

Lange: Så omgivelsene hadde forandret seg drastisk i løpet av tidlig 1980-tall?

Kleppe: Ja. OECD som vi da hadde holdt på som det viktigste referanseorgan, de holdt fast på keynesiansk tenkning til og med 1978. Da mislyktes det såkalte ”lokomotivopplegget” med Tyskland og Japan som skulle gjelde i 1978. Japan gjorde ikke noe som helst, og ingen andre gjorde noen ting heller. Tyskland følte et forferdelig press. Og dermed svinget de helt over. På ministermøtet i 1979 gjør OECD inflasjonen til det viktigste, de droppet målet med full sysselsetting, som jo hadde vært hovedmålet inntil da. Jeg protesterte mot det på ministermøtet, men jeg var vel den eneste som gjorde det.

Lange: Er dette et omslag i løpet av 1970-årene i den økonomiske profesjon, eller er det et politisk omslag, først og fremst?

Kleppe: Det virker på hverandre. I USA fikk de akkurat da en ny sentralbanksjef, han der lange fyren, to meter lang, alltid med sigar, hva het han igjen?

Lie: Paul Volcker

Kleppe: Volcker, ja. Har du truffet ham?

Lie: Nei.

Kleppe: Svær figur. Kjempelang, jeg måtte se opp til ham. En røff amerikaner. Han sa at nå skulle vi knuse inflasjonen. Og det gjorde de, med ettertrykk, og med massearbeidsløshet og annen faenskap som konsekvens. De gjorde det samme i England. Alle de ledende landene gjorde dette og skapte denne kraftige bølgen oppover i arbeidsløshet som vi fikk i begynnelsen av 1980-årene. Det var en konsekvens av den nye politikken. Det kunne en si på forhånd, det var ikke noe merkelig det, men det var en valgt vei. Men vi valgte ikke den veien. Det er nevnt også et eller annet sted i boken at jeg så med tilfredshet at Finansdepartementet i Norge og med støtte fra Kåre Willoch kom med et forslag i 1982 som gikk i den andre retningen, altså en gammel keynesiansk tenkning. Det er interessant at man fortsetter den tenkningen uavhengig av regjeringsskifte.

Lange: Du vil altså også understreke i denne sammenhengen at det finnes kontinuiteter i Norge som er sterkere enn ellers i Europa. Men hvis vi nå summerer opp og spør hva er det som har forandret seg mest fra du begynte i politikken til du sluttet?

Kleppe: Jeg tror endringen er i styringsoptimismen. Det er en stor endring. Man trodde nemlig etter krigen at det var mulig å styre hva som helst. Det tror man ikke lenger. Og en annen ting som selvfølgelig har endret seg, men det har med omgivelsene å gjøre –. Nasjonalstaten var handlingsrommet i mange, mange år. Helt dominerende. Det er den jo ikke lenger. Det er ikke sånn at ikke det internasjonale spilte stor rolle for et lite land som Norge. Det har det gjort hele tiden. Men vi hadde følelsen av at vi kunne ha et nasjonalt styringsrom, hvor vi hadde store muligheter.

Lange: Så disse to dimensjonene henger sammen?

Kleppe: Ja, selvfølgelig. Det er jo klart at når vi kommer inn i den bølgen som kanskje Arne Skaug var den sterkeste talsmann for, først som ambassadør og senere som handelsminister. Han var også en tid også sjef for Byrået i en kort periode. Han er den som var sterkest påvirket av disse nye tendensene ute. Og en meget god talsmann etter min mening. Det er også interessant at Knut Getz Wold var statssekretær i en arbeiderpartiregjering en kort periode, da han skrev den første folketrygdmeldingen i 1948. Det viser hvor nær partiene var hverandre. Han var jo erklært Venstremann. Senere ble han ekspedisjonssjef i Handelsdepartementet, så flyttet han over til Norges Bank. Knut Getz Wold spilte en stor rolle i valutapolitikken i Europa i arbeidet for overgangen til konvertibilitet, det skjer vel i 1959?

Lange: 1958, ja.

Kleppe: 1958. Det viser at ledende embetsmenn og politikere i Norge kommer inn i en europeisk utvikling, som de ikke har vært med i helt i begynnelsen. Norsk medlemsskap i OECD fra 1948 ble veldig viktig, ikke minst som en opplæringsanstalt.

Lange: Men man beholdt vel i denne perioden også styringsoptimismen, selv om rommet ble utvidet til å omfatte et OECD-samarbeid etter hvert?

Kleppe: Ja, det er klart at man beholdt styringsoptimismen. Norge var et av de få land som i 1970-årene hadde styringsoptimisme. Mens andre land jo mistet den den gangen, fordi de skjønnte ikke hvordan i all verden de kunne greie å takle denne veldige inflasjonen som amerikanerne hadde skapt, som gikk over hele verden, og som da ødela det gamle Bretton Woods-systemet. Alle de faste punktene begynte å flyte rundt. Så kom det konservative finansministere rundt omkring og sa at nei, nå må vi stramme inn her.

Lange: Din egen styringsoptimisme, din egen utvikling på dette området, hvordan vil du beskrive den?

Kleppe: Den har sikkert endret seg i årenes løp, men jeg er jo fremdeles styringsoptimist. Men det er klart at det skal ikke bli i form av å gå tilbake til gamle ordninger. En av grunnene til at jeg er tilhenger av at staten skal eie visse nøkkelpunkter i næringslivet, for eksempel å ha en kontrollerende innflytelse på Hydro og Statoil, det er at dermed får vi innflytelse på visse sentrale bedrifter i Norge. Vi ville mistet mye hadde vi fulgt Høyres linje og bare solgt ut. Dette er en ny linje fra Høyre, for opprinnelig var de ikke så vidtgående. Men vi må tenke igjennom den nye situasjonen med langt åpnere grenser. Vi har alltid vært interessert i dette, for Norge er jo et land med veldig spesialisert eksportvirksomhet, opprinnelig mest skipsfart og tømmer og fiske og kraftbaserte metaller og kjemikalier, etter hvert mer. Vi er veldig avhengige av verden omkring oss. Det er utgangspunktet, det har det alltid vært. Det er en rolle som vi kan spille fremover, men med andre virkemidler.

Lie: Bare et kort oppfølgingsspørsmål til det med Hydro og Statoil: Grunnen til å kunne ha en kontrollerende eierandel, ligger det som du ser det, først og fremst i det å kunne ta hånd om deler av inntektsstrømmene, er det fordi de kontrollerer ressurser, eller er det for å kunne beholde strategiske miljøer i landet?

Kleppe: Det siste.

Lange: Hvilken rolle ser du for samfunnsvitenskap og forskning i denne sammenhengen, altså det å kunne finne måter å styre utviklingen på?

Kleppe: Jeg har jo vært nokså aktiv i forskningspolitikk, og jeg var den i begynnelsen av 1970-årene som mente vi burde ha et forskningsråd for samfunnsplanlegging. Det er det

nåværende forskningsrådet egentlig blitt på en måte. Forskningen må se det som en oppgave å gjøre ting som har betydning for samfunnets utvikling. Økonomene hadde en slik holdning da de arbeidet i Frisch's tradisjon. Det har de ikke lenger. Selve økonomifaget er en underlig historie, personlig ville jeg helst hatt –

Lange: Samfunnsvitenskap?

Kleppe: – ett fag. Spesifisere mot økonomi og de andre retningene innen samfunnsvitenskapen. Den nåværende splittelsen med et slags diffust sosiologifag i midten, litt statsvitenskap der, sosialantropologi her kanskje, osv., fører til at man ikke utnytter alle mulighetene i en mye bredere tilnærming

Lange: Hva er grunnlaget for din fortsatte optimisme, hva er det den knyttes til, hvordan kan du begrunne en sånn optimisme som blir, ja, jeg vil si mindre og mindre vanlig? Når du beholder den, hvorfor er det slik, hva er det den bygger på?

Kleppe: Nei, det vet jeg jo ikke. Det kan jo være genetisk betinget. Det er det moderne å si nå for tiden. Jeg ser simpelthen muligheter. For å utnytte dem, må man ha handlingsrom Det har vi jo. Francis Sejersted skriver i boken om Norge og Sverige i det 20. århundre om "den sterke statens fall". I Norge er staten sterkere enn noensinne i historien. Det er jo nesten komisk. Staten er forbannet sterk, det bare gjelder å bruke den. Virkemidlene er selvfølgelig svekket på en rekke punkter. Men det er jo klart at selve tilgangen på ressurser har vært enorm, slik at den siden av saken er i orden. Det gjelder bare å utvikle virkemidler som er brukbare for å nå de mål man setter seg. Den såkalte nøytrale næringspolitikk er halvt komisk, for slik nøytralitet har aldri eksistert og bør ikke eksistere. Det som ikke bør eksistere, er at de som ikke har noe greie på tingene, forsøker å "pick the winner", som det heter. Man må ha sakkunnskap i bunnen. Man må kunne påvirke utviklingen for eksempel slik Japan gjorde i sin tid, uten at staten gikk inn som eier, men skapte forutsetningene. Enhver stat kan gjøre det.

Berg: Vi kunne lese i avisen i dag at du hadde meldt deg inn i organisasjonen Attac?

Kleppe: Ja, det var min venn Reiulf som absolutt ville ha meg inn der.

Berg: Det jeg lurte på, var om det forteller noe om ditt syn på muligheter og problemer i den aktuelle situasjonen, som er annerledes enn tidligere?

Kleppe: Det er det ikke. I Frankrike var Attac først egentlig pro-EU, noe jeg synes er positivt. Her i Norge tar de ikke noe standpunkt til norsk medlemskap. De er ikke mot globalisering, men de er skeptiske til utskielene. De har her, så vidt jeg tolker dem, en forholdsvis fornuftig tilnærming. Men det betyr ikke at jeg kommer til å bli særlig aktiv i Attac, men jeg syntes det var okei å si ja når de spurte meg.

Lange: Bare en videre oppfølging av spørsmålet om optimisme, om mulighetene for styring. Den maktutredningen som du selv satte i gang, er jo ofte blitt tolket som en analyse av hvor vanskelig det var å nå de politiske målene som myndighetene satte. Altså at det var en maktutredning som er blitt kalt en utredning om avmakt, og har gitt grunnlag for å svekke styringsoptimismen. Hva er din egen forståelse av dette?

Kleppe: Det er enklere å sitere Bratteli om den gjenstridige virkeligheten. Det er aldri lett å gjennomføre ting. Det er alltid lett på papiret, men aldri i virkeligheten, der er det mye vanskeligere. Det er en kort beskrivelse av Frp, for øvrig. Og at det er vanskelig å gjennomføre ting i praksis, det er en gammel erkjennelse, og det blir vanskeligere og vanskeligere jo flere faktorer som går inn, jo flere land du er nødt til å ha kontakt med og ta hensyn til. Jo bredere kontaktflaten blir, jo vanskeligere blir det å styre. Og forskningen må ha frihet, det som forskerne legger frem, det er deres egen sak.

Lange: Men du vil ikke si noe om styringsmulighetene også knyttet til den politiske situasjonen etter at mindretallsregjeringer ble vanlige?

Kleppe: Jo, jeg følte det som en forferdelig belastning å sitte i en slik regjering hvor vi hadde veldige problemer, som alle andre land hadde den gang, med internasjonale superinflasjon. Andre land, ikke alle, men de fleste, løste problemene ved å skape arbeidsledighet. Vi måtte akseptere at det var inflasjon, men ikke mer enn nødvendig. Vi hadde fått inn SV i Stortinget – Valgforbundet het det den gangen – med 16 representanter. Det var ikke var noe parti i vanlig mening, men ganske uberegnelig, synes jeg. De lagde vanskeligheter for meg på de fleste områder hvor jeg var aktiv. De var imot enhver form for inntektspolitikk. De var som liberalister på lønns politikken område. Ragnar Kalheim var min hovedmotstander i 1973-74.

Han døde plutselig, dessverre. Han sa at jeg løy våren 1974, da jeg sa at vi skulle holde oss innenfor en prisstigning på ti prosent. Det ble til slutt under ti prosent. Med det som grunnlag gikk SV sterkt inn for å ha maksimale lønnskrav. Den gangen het det Jern og Metall, det eksisterer ikke lenger. Den gang var det en meget viktig fagorganisasjon. Avdeling 1 i Oslo med Akers Mek. var dominert av SV. Som jeg har beskrevet, bega jeg meg inn i kampen om lønnsoppgjøret innenfor Jern og Metall i avdeling 5 i Bergen. Jeg hadde møte med dem i den gamle U-båthangaren på Laksevåg. Jeg tror det må ha vært tusen mennesker til stede. Det var en ganske durabelig kamp. Men det interessante er at lønnsoppgjøret ble vedtatt med 50,1, tror jeg det var, i alle fall veldig liten margin i Jern og Metall. I avdeling 5 i Bergen ble det et klart ja-flertall og dermed spilte avdelingen en ganske avgjørende rolle. Avdelin 1 i Oslo var for nei til forslaget fra landsstyret i Jern og Metall, men vant ikke fram.

Lie: Ja, for jeg nevnte her den kraftige veksten i statsutgiftene under Borten-regjeringen, som jo egentlig ikke har vært trukket frem som noe interessant. Man har sett litt på 1970-årene og sånt, men –

Kleppe: Ja, den store mytedanneren i norsk politikk, Willoch, unngår det. Han var jo med i den regjeringen. Det store skattehoppet kom i Borten-regjeringens tid. Det er jo motstykket på utgiftsveksten. Men i følge Willochs myte er det Arbeiderpartiet som øker skattene, slett ikke de borgerlige. Men sannheten er det motsatte, så jeg er veldig glad for om dere får beskrevet det som det faktisk var.

Lange: Men ellers er det diskusjonen om hva du oppfatter som de viktigste endringene, som vi nå skal avslutte, kanskje. Du sa fremskrittsoptimismen, du sa nasjonalstatens minkende innflytelse. Er det andre trekk du vil nevne, som har endret seg vesentlig?

Kleppe: Ja, du vet særlig den sosiale sammensetningen av befolkningen i Norge har endret seg helt dramatisk. Da jeg kom inn i AUF var det en arbeiderungdomsbevegelse. Det var såpass mange som var arbeiderungdom. Ikke arbeider i snever forstand, men også funksjonærungdom. De som ikke hadde noe utdanning å snakke om. De dominerte helt. Jeg var den eneste studenten i AUFs sentralstyre da jeg ble valgt inn i niogførr. Gudmund Harlem var der, men han var ikke valgt. Han var blitt utpekt av IUSY, den internasjonale sosialdemokratiske ungdomsorganisasjonen, som et slags kontaktpunkt for studenter. Han møtte i sentralstyret i denne egenskap ikke i min tid, men like før. Men ellers var det ikke

noen studenter. Hele samfunnet var preget av at det var masse ungdom som ikke hadde særlig utdanning. Utdanningsrevolusjonen kommer samtidig med den sosiale endringen. I dag har jo nesten alle unge artium, det er i hvert fall ikke så veldig mange som ikke har det. Den gang var det et unntak. Jeg kan aldri glemme at like etter krigen hadde de snakket om at det hadde skjedd noe helt fantastisk på Sotra, hvor jeg hadde mine slektninger. De hadde fått en framhaldsskule for hele øya. De hadde hatt folkeskule, selvfølgelig, men framhaldsskule hadde de ikke hatt før. Utdanningsrevolusjonen har skjedd i voldsom takt, men ikke rett etter krigen. Det skjedde ikke så mye i 1950-årene.

Når Francis Sejersted snakker om sosialdemokratiets lykkelig øyeblikk i 1950-årene, er det en misforståelse. Det er ikke et lykkelig øyeblikk, det kommer senere. For lykkelige øyeblikk må vel knyttes til at den gruppen som de først og fremst representerer, arbeiderklassen i vid forstand, får bedre utdanning, bedre boliger og bedre inntekt. Dette kommer senere. 1950-årene er fremdeles en periode da det er full sysselsetting for menn, punktum. For boligene fikk vi Husbanken, men det tok tid å få det ut, spredt over hele landet. Jeg legger vekt på, når jeg beskriver 1970-årene, den svære boligbyggingen vi hadde i den perioden. Alt dette er en konsekvens av tidligere beslutninger av hva vi bygde opp av systemer. Jeg vil heller si det sånn at tiden etter krigen, 1950-årene ikke minst, var systemdannende. Man fikk nye organer, som for eksempel Riksteatret. Alt skulle ut, kulturen skulle ut i hele landet, hus til alle mennesker gjennom Husbanken. Lånekassen for studerende ungdom kom i denne tiden, men det fulle gjennomslag kommer først senere.

Det interessante er at Borten-regjeringen er ikke noen stopp for denne utviklingen. Folketrygden ble vedtatt da. Jeg var opprinnelig skeptisk i 1950-årene. Jeg mente at Beveridge-modellen med samme pensjon for alle måtte være en riktigere modell. Men så kom de private ordningene med tjenestepensjon inn i bildet. Og ordningen som staten hadde og som kommunene fikk. Da kom presset den veien. Presset førte til at vi fikk en frivillig ordning, som kom i 1959, bare for LO-medlemmer. Den obligatoriske Folketrygden kom som en konsekvens i første rekke av at det var gjort i Sverige. Sverige var mønsterlandet, de som kom først med niårig folkeskole. Vi hentet fra Sverige hele tiden. Sverige hadde vært utenfor krigen, var mye mer velstående enn Norge og var et foregangsland på en rekke områder. Det ble også et mønster når gjaldt pensjonsordningen, etter at de etter mye dramatik i Sverige fikk vedtatt ATP-ordningen i 1959.

I Norge var det Venstre som kjørte denne ordningen frem. Høyre var mot denne ordningen i det hele tatt, de ville ha private ordninger. Og Bondepartiet – det var blitt Senterpartiet den gang, de visste ikke riktig, tror jeg, hva de ville. Arbeiderpartiet hadde sin

frivillige ordning. Men det interessante er det at i de ukene da hele den avgåtte regjeringen var samlet etter Kings Bay krisen nede på partikontoret i 1963 og lurte på hva de skulle gjøre, da snudde de helt på hæla og gikk inn for folketrygden. Da ble dette en enstemmig oppfatning fordi Høyre måtte gi seg for å få en borgerlig enighet. Da saken kom til Borten-regjeringen var det praktisk talt enstemmighet.

Bergh: Jeg synes det du sier nå om 1950-årene, er veldig interessant, og har stor sans for det. Det jeg har lyst til å følge opp og spørre deg om, handler om hvordan du egentlig oppfatter sosialdemokratiet, hva som er kjernen i sosialdemokratiet. Og man kan spørre deg for eksempel når vi får en del, la oss si, sånne nyliberale tendenser i 1980- og 1990-årene. Er det tendenser som er i strid, etter din oppfatning, med den sosialdemokratiske tenkemåte og samfunnsforståelse, eller er det det ikke? På en annen måte, hvordan ser du det sosialdemokratiske egentlig, hva er kjernen i det?

Kleppe: Jeg ser veldig store likheter mellom sosialdemokratiets politikk etter krigen og sosialliberalismen av Johan Castbergs merke. Forskjellene er veldig små. Den store forskjellen, siden du skal skrive LOs historie, var holdningene til voldgift. Det var en Venstre-sak. Venstre var tilhenger av voldgift, harmoniløsningene, mens derimot LO og datidens sosialdemokratiske parti var helt imot det. Etter den annen verdenskrig har vi tvert imot innført voldgift som en nærmest fast ordning, altså lønnsnemnda. Der har man godtatt det gamle Venstre-synet. Jeg oppfatter sosialdemokratiet i dag veldig mye på den linje som den mest radikale del av Venstre i sin tid gikk inn for, altså en sosialliberal variant. Det er ikke mange forskjeller. Muligens sånn at sosialdemokratene legger større vekt på resultatlikhet, mens liberale i prinsippet ville ha en såkalt utgangslighet. Men jeg oppfatter det som ble sagt fra Johan Castberg og hans like som veldig nær oss og resultatlikhetstankegang. Da man innførte de castbergske barnelover var det et dramatisk fremstøt i retning av de svakeste i samfunnet.

Jeg er klar over at folk som Haakon Lie og slike ikke ville kjenne seg igjen i det landskapet, men det kommer av at de forsøker å lure seg selv med å tro at de er en slags sosialister. Det er de ikke. Sosialismen hadde lenge særlig innvirkning indirekte, ved at de opprinnelige liberale ideene allerede i midten av 1800-tallet ble påvirket av sosialismen. Hvis man skulle gjennomføre den franske revolusjons ideal om frihet, likhet og broderskap i praksis ville det bli dramatiske virkninger. De sosialliberale tenkerne den gangen, faktisk også Stuart Mill, gikk veldig langt i retning av å blande liberale og sosialistiske idéer. Når man får

en utvikling i retning av at man skal få regjeringsansvar hjelper ikke enkle slagord med "all makt til folket" og lignende. Demokrati tar tid før det slår igjennom. Mange av de sosialistiske tenkerne kommer ikke alltid med de demokratiske idéene. Gamle skrifter fra Arbeiderpartiets tidligere år inneholder ganske enkle krav, slik som alminnelig stemmerett og åtteogførtitimers arbeidsuke, i det hele tatt veldig praktiske ting. Programmene var seks sider lange uten teoretiske betraktninger. Sosialisme i mer teoretisk forstand kom inn mye senere. De hadde ikke akademikere i Det norske arbeiderparti i begynnelsen, ikke mange, i alle fall. Edvard Bull den eldre var etter min mening en ulykke fordi han var virkelig marxist, og det var noe som de fleste ikke hadde noen greie på. Tranmæl var nærmest anarkist, så vidt jeg kan dømme av hva han skriver om fra Amerika og IWW. Det samme gjelder en rekke av de andre lederne også. Interessen for marxistisk teori var veldig liten. Det Erling Falk skriver om Hva er marxisme fra 1930-årene. Da var han allerede blitt syk og på vei ut.

Lange: Og din egen holdning til dette, din vei inn i arbeiderbevegelsen hadde ingenting med marxisme å gjøre?

Kleppe: Jeg leste boken til Falk, som jeg syntes var veldig kjedelig. Nei, for meg var det vel et spørsmål om rettferdighet. Jeg så jo at det var arbeidsløshet og fattigdom i 1930-årene. Jeg så det tydeligst på landet utenfor Bergen enn i Bergen. Men også der var det lett å se problemene, det var ikke noe vanskelig. Det var ganske enkle, etiske prinsipper Det er det sentrale i sosialdemokratiet også i dag. Jeg har nevnt Arbeiderpartiets prinsippprogram fra 1981, hvor man diskuterer likhetsprinsippet grundigere enn vi hadde gjort tidligere. Dette er helt grunnleggende. Jeg mener at det er ikke noen reell frihet uten rimelig grad av likhet. Det henger sammen, også med folkestyre i form av demokrati. Man kan mene hva man vil om parlamentarisme og folkestyre. Det grunnleggende er at alle mennesker har like verd. Det er slike grunnleggende ting som fremdeles er viktige for meg.

Jeg har sagt gang på gang at for å være tro mot målene må vi være utro mot virkemidlene. Man må ikke binde seg så fast i virkemidler, som er utviklet i en helt annen periode. Jeg ble etter hvert veldig skeptisk overfor sånne ting som Jernverket m.m. som gikk med underskudd hvert eneste år. Det ble aldri noen orden på det. I boken min har jeg nevnt at en utredning som kom etter at jernverket faktisk var konkurs i 1970-årene. Jeg ville ha en utredning om Mo-samfunnet, ikke bare Jernverket, men Bjartmar Gjerde og Industridepartementet var absolutt imot en sånn begrensning. Nedleggelsen kom jo etter hvert, men det kom for sent, det skulle kommet mye tidligere. Jeg er helt overbevist om at det som

til slutt skjedde var en nødvendig utvikling. Å lage et jernverk basert på at du skulle være selvhjulpen, var blitt vanvittig i 1970-årene.

Lange: Du understreker de gjennomgående kontinuitetstrekkene. Mitt siste spørsmål om endring er knyttet til mediene. De blir av veldig mange trukket fram som utgangspunktet for den store endringen i arbeidsvilkår for politikere, mellom tiden før og tiden etter 1980?

Kleppe: Mediene tillegger selvfølgelig seg selv stor betydning, og det er jo naturlig. Men det er to sider. Den gang jeg var valgt til politiker, visste jeg på forhånd at Aftenposten ville gå imot meg, Arbeiderbladet ville gå for meg. Det var en ganske kjedelig situasjon, ikke noe særlig spennende i det hele tatt. Akkurat den siden synes jeg er ålreit at de har droppet, altså bindingen til enkelte partier. Det gir jo mediene større muligheter. Overgangen fra NRK som en opplysningskanal til å bli hva det er nå, det er mer tvilsomt. Men det er klart at det var kanskje uunngåelig, siden vi kunne få inn sendinger fra andre land. Om det har bidratt til å øke kulturen i Norge, er mer tvilsomt. Den type debatter de nå har på tv er triste greier, synes jeg, ærlig talt. Av og til er det jo tilløp til noe som virker fornuftig. Det sirkuset de har borte på TV2 kan man jo mene forskjellige ting om.

Lange: Men du mener altså ikke at arbeidsbetingelsene for politikere er blitt vesentlig forandret, eller –

Kleppe: Om du må springe fra den ene tv-kanalen til den andre, så tar det veldig mye tid. Og å si det samme i hver kanal, det er lett komisk.

Lange: Da tror jeg vi kan gå litt dypere inn i noen av de temaer du har vært innom. Og det vi da kunne begynne med, er oppfatningen om Arbeiderpartiets radikaliserings fra begynnelsen av 1970-årene. Det er et nokså sterkt gjennomslag for den tanken blant historikere, og de legger vekt på valgstrategiske motiver, altså at man bruker anledningen til å profilere Arbeiderpartiet som et mer tydelig radikalt alternativ i forbindelse med tilbakeslaget etter EF-avstemningen.

Kleppe: Alle partier vil bruke sin politikk for å markere seg selv. Det er ikke noe nytt.

Lange: Likevel blir det oppfattet slik at det er en ny offensiv med reformpolitikk som kommer, og den er blitt kalt en radikaliserings.

Kleppe: Det er viktig å være klar over at selve folkeavstemningen om EF i 1972 var en ganske opprivende opplevelse for Arbeiderpartiet. Jeg har skrevet at jeg var ikke klar over at Andreas Cappelen, med følge av sin statssekretær Thorvald Stoltenberg, hadde hatt en samtale med Bratteli i januar 1972, hvor de antydte muligheten av å gå over til å forhandle om en handelsavtale i stedet for et medlemskap. Egentlig hadde Palme hatt samme problemstilling. Olof Palme som hadde ord på seg for å være veldig ideologisk, han viste seg å være meget pragmatisk. Etter å ha opplevd en del årsmøter i sine länspartier rundt omkring i Sverige, hvor de var sterkt motsatt mot tanken om EF-medlemsskap, så droppet han den. Det ville antakelig også Einar Gerhardsen gjort, hvis han hadde opplevd det samme. Men det er en eiendommelighet med Trygve Bratteli at han fikserer seg, han er ubevegelig. For ham blir dette en stor sak. Så forhandlingene om medlemskap fortsatte. Og det ble da, som vi sier, en religionskrig. Man fikk en splittelse innenfor Arbeiderpartiet som førte til at en hel del gikk over til det nye Valgforbundet som kom. Andre ble mer passive. Jeg hadde håpet på en fortsettelse av mitt arbeid i forbindelse med Utredningskontoret, hvor jeg hadde hatt ganske stor oppslutning om møter om ulike sider av politikken, og hvor jeg ikke tok hensyn til om deltagerne var arbeiderpartifolk eller ikke, det gjaldt bare få inn folk som hadde kapasitet. Mitt håp var at det skulle føre til at vi skulle få inn flere som medlemmer, særlig innenfor den akademiske verden, enn vi hadde hatt på forhånd. Men det blir på en måte ødelagt av EF-striden, noe jeg syntes var et veldig tilbakeskritt.

Da striden var over måtte man samle troppene igjen. Det fantes en del hevnjerrige typer som ville straffe dem som hadde vært imot. Jeg nevner Asker-saken og lignende. Jeg skal ikke gå inn i detaljene. Andre, som Reiulf Steen og jeg, mente at vi måtte forsøke å samle partiet igjen mest mulig. En del av det som kalles radikaliserings, var simpelthen et forsøk på å samle troppene igjen etter en splittelse. Jeg selv vil ikke kalle det en radikaliserings, for jeg hadde ikke noen annen oppfatning enn jeg hadde tidligere. Når man ser på det konkrete programmet som ble lagt frem kan det ikke sies å være spesielt radikalt, muligens bortsett fra den såkalte bankdemokratiserings-saken, som ikke var en viktig, men kanskje hadde en symbolsk betydning.

Det som var mest radikalt var ting som vi hadde programfestet før, opprettelsen av et Miljødepartement og større satsing på miljø-siden. Vi var det første landet i verden som fikk et eget miljøverndepartement, i 1972. At Arbeiderpartiet fikk en mer kvinnevennlig profil enn

de hadde hatt, var kanskje radikalt. Selvbestemt abort var en radikal sak, den skapte jo en stor motbevegelse med [Anne, trans anm.] Enger Lahnstein som leder. Det var kanskje radikalt den gang, men ikke i ettertid. Likestillingsloven var et viktig fremskritt, selv om den ikke gikk så langt som mange ønsket, riktignok. På kvinnesiden skjedde det viktige endringer i 1970-årene. I tillegg bidro den økonomiske politikken til at vi fikk en veldig vekst i kvinnelig sysselsetting. Det er mange pluss på kvinnesiden. Om det kan kalles radikalt, vet jeg ikke. Jeg vil heller si at det var annerledes enn det de konservative ønsket.

Det kom også en rekke reformer for arbeidslivet. I 1977 fikk vi den mest vidtgående arbeidsmiljølov til da i verden. Den gav for eksempel full lønn under sykdom og også andre viktige endringer. Det er gamle krav, men de ble gjennomført i denne perioden. På 1970-tallet gjennomførte vi reformer, men dette bryter ikke dramatisk med Arbeiderpartiets fortid.

Bergh: Det synes jeg er et spennende perspektiv, og det bringer min oppmerksomhet litt tilbake til Arbeiderpartiet i slutten av 1960-årene og ved inngangen til 1970-årene, altså Bratteli-perioden. Hva er betydningen for Arbeiderpartiet og Arbeiderpartiets programarbeid og politikk at Bratteli kom i førersetet? Og mitt inntrykk er at han i stor grad, og du ble jo sentral i det, gjorde Arbeiderpartiet til mye mer av et politisk verksted, hvor man prøvde å tenke nytt. Er det et bilde du kan gjenkjenne?

Kleppe: Når partiet er i regjeringsstilling, bruker det automatisk regjeringskontorene, også i programarbeidet. Det er jo veldig hyggelig en stund, men etter hvert blir det en ganske trist rutine. Jeg hadde følelsen av på slutten av Einar Gerhardsens periode at han hadde gått tom. Han hadde for eksempel utnevnt den stakkars Trygve Lie som hadde hatt slag til statsråd. Det tydet på en mangel på fantasi til å få frem brukbare folk. Man flytter bare det gamle. Når det var slik på slutten forklarer det en del av problemene de fikk i begynnelsen av 1960-årene, det som endte opp med valgnederlaget i 1965.

Når man kommer i opposisjon, innebærer det at man må stå på egne ben og forberede programmer og lignende. Det var nyttig. Det betød i praksis at det man gjorde internt i partiet ble etter hvert partiets program. I slutten av 1960-årene hadde vi programkomiteer som var ganske allsidig sammensatt, både geografisk og yrkesmessig. Det var mye mer oppslutning om dette arbeidet enn det hadde vært i de årene da Arbeiderpartiet hadde hatt regjeringsstilling. Det er ikke noe merkelig. Men det er klart at det som skjer i slutten av 1960-årene danner grunnlaget for arbeidet i 1970-årene. Det er da grunnlaget legges. Vi hadde

massevis av utvalg og konferanser og stor aktivitet og interesse for dette. At vi hadde hatt regjeringsstilling i såpass mange år hadde virket passiviserende.

Lie: Ja, er det ikke slik at det er lettere å være styringsoptimist når man er i opposisjon, enn når man sitter i regjeringsposisjon?

Kleppe: Ja, det er riktig. For man ser ikke vanskelighetene så lett. De partiene som aldri har vært i regjeringsstilling, som SV og Frp, de er langt mer optimistiske om hva som kan gjøres, enn andre. Det er jo helt naturlig, de har ikke styringserfaringen.

Bergh: Følte du deg så å si nær beslektet med Bratteli som sosialdemokrat? Vi snakket jo i stad om hva det er, hva kjernen i sosialdemokratiet er. Var du og Bratteli nær hverandre, eller var hans profil –

Kleppe: Han var ikke en person som snakket mye i det hele tatt. Men det er jo klart at hans grunnoppfatninger var nokså like mine, men hans erfaringsbakgrunn var helt annerledes. Han hadde en langt mer hardhendt oppfatning av sine motstandere enn det jeg hadde. Han sa jo aldri så mye, men han var nok enig ved utkastelsen av avvikerne i begynnelsen av 1960-årene. Han ville ha orden i huset. Utenrikspolitisk lå han nokså nær Lange, tror jeg, det var neppe stor forskjell. Men han snakket jo sjelden om det. Det han snakket om, var sånne ting som gikk tilbake til ungdommen. Tiden med arbeidsløshet i begynnelsen av 1930-årene var åpenbart en forferdelig tid. Slike ting satt fast i ham. Men jeg har nevnt det i boken også at han brukte ordet "moderne" på en måte som jeg synes var merkelig. For jeg synes ikke "moderne" var noe spesielt positivt ord, det var en nokså nøktern beskrivelse av et eller annet. Men for ham var "moderne" meget positivt.

Bergh: Akkurat. Ellers av de nye trekk som jeg synes jeg kan se komme frem, er jo at man da er mer opptatt av *demokrati*, altså demokrati i hverdagen, det er bedriftsdemokrati, og senere kommer bankdemokrati, og at Arbeiderpartiet på en måte forskyver sitt fokus lite grann fra styring i tradisjonell forstand til deltagelse, medvirkning, aktivisering—. Jeg vet ikke hvordan du som gammel styringsoptimist opplevde denne balansegangen mellom styring, effektivitet på den ene siden, og medvirkning, demokratisering, aktivisering på den andre?

Kleppe: Det er et generasjonsspørsmål, tror jeg, mer enn noe annet. For man må ikke glemme at det moderne Arbeiderpartiet ble til på Tranmæls tid. Jeg vil ikke kalle det stalinistisk, det er litt for sterkt uttrykk, men det er i hvert fall et veldig sentralistisk system, det var det jo. Å dra ledelsens ord i tvil var en dødssynd, slik at man fikk lite debatt av den typen. Som jeg har nevnt i min bok synest jeg det var merkelig.

Jeg var i AUF sammen med Reidar Hirsti. Vi mente at vi burde få et utvalg om internasjonal politikk, for det hadde vi ikke i Arbeiderpartiet. Vi hadde jo Halvard Lange, og han ordnet alt. Vi som da ikke var så sikre på at UD alltid hadde rett, vi fikk opprettet et eget internasjonalt utvalg, men det var ikke mulig å få med noe medlem UD-sirkelen. Det var bare de som var skeptiske til UD som kom der, slike som Andreas Andersen. Og Finn Moe ble med, men ikke noen fra UD. Slik var det i 1955. Det viser omtrent situasjonen den gang. Det var uttrykk for en ledelsesfilosofi som etter min mening ikke var utpreget demokratisk. Men på dette punktet blir det et brudd i 1960-årene. Da forsvinner UD som en faktor ut av bildet, og Haakon Lie forsvinner som sekretær i partiet. Vi fikk også en revisjon av partiets prinsippprogram. Spørsmålet om å få en revisjon av prinsippprogrammet fra niogfjor hadde vært oppe i årevis. Det hadde vært et brudd med fortiden. Men tiden gikk jo, og det var mye der som burde kunne revideres.

Først i 1960-årene var det mulig å få gjort dette. I 1950-årene hadde jeg vært med i et utvalg ledet av Nils Langhelle som skulle vurdere endringer i prinsippprogrammet. Det fant at det ikke var nødvendig. Men etter valgnederlaget i 1965 ble det interesse for det. Da fikk man både prinsippprogram og et nytt arbeidsprogram som var laget på en litt annen måte enn før, utenom departementene. Alt dette fløt vi på da vi kom i regjeringsstilling i 1970-årene.

Bergh: Du sa tidligere i dag at hvis noen ble radikalisert, så var det kanskje LO i 1970-årene. Jeg lurer på om du kan si litt om LOs, eller fagbevegelsens, rolle i denne politiske nytenkningen og i utviklingen utover i 1970-årene i forhold til partiet og regjeringen, sånn i store trekk?

Kleppe: Konrad Nordahl hadde møtt i Sentralstyret. Det var vanlig at LO-formannen var medlem av partiets sentralstyre. Han var av den gamle skolen, opprinnelig kommunist som mange. Men i 1960-årene kom jo den ”slappe” perioden med han der, hva heter han igjen?

Lange: Mentzen.

Kleppe: Mentzen, ja. Han lot tingene flyte ut, mente de fleste, som var tilhengere av det ”gamle” systemet. Det varte til vi fikk en ny LO-formann. Jeg vet ikke cirka når Tor Aspengren kom som LO-formann, det var vel i–

Bergh: 1969.

Kleppe: 1969, ja. Kan stemme. Da kom litt av den gamle tonen tilbake igjen, ikke fullt, men litt i samme retning. Men det er jo klart at de ble også preget av endringene i forbindelse med EF-striden. Jeg husker særlig vinteren 1972-1973. Da kom det meldinger om at fagforeninger hadde blitt overtatt av SV-ledelse. Det skjedde en markert svingning der. Vi merket det for eksempel på inntektspolitikken. Vi hadde hatt et eget utvalg under ledelse av Hermod Skånland om prispolitikk, men det var jo nært knyttet sammen med inntektspolitikk. Utredningen ble avgitt i august 1973. En forutsetning for den modell som Skånland hadde lagt opp til, som var enstemmig fra utvalget, var at man skulle ha en langsiktig avtale med partene i arbeidslivet, noe à la Østerrike. Men den ideen ble drept allerede før innstillingen kom. På LO-kongressen i mai 1973 kom dette temaet opp og ble da forkastet av kongressen. Man skulle ikke kunne binde seg utover en tariffperiode. Det skjedde altså en radikaliseringsprosess allerede på det tidspunktet, det er altså 1973.

Jeg merket dette særlig på lønnsoppgjøret i 1974. Det første kombinerte inntektsoppgjøret kom i Korvald-perioden, våren 1973. Bakgrunnen for det er simpelthen at Eivind Erichsen, som da var finansråd, var veldig interessert i den tanken. Mye av det som kalles for Kleppe-pakke er en videreutvikling av embetsverkets tenkning i Finansdepartementet. Den er jo gammel og kjent. Det er jo lett i politikken å tillegge politikere enerett til visse saker. Det som var problemet med Korvalds avtale var at Finansdepartementet hadde sørget for at rommet ble for lite, altså det man ga lønnstakerne i kompensasjon for ikke å ta ut fullt lønnskrav. Dette gjaldt jo en mellomårsavtale med en indekseklausul. Lønnstakerne skulle fått mer i lønnsøkning enn det man fikk, og i stedet fikk de andre ting isteden, blant annet økte prissubsidier.

Men det viste seg at prisene steg raskere enn det de hadde forutsatt i avtalen. Det gjorde at lønnstakerne fikk en realutvikling som var dårligere enn den de hadde tenkt seg. Det ble et hovedgrunnlag for motstanden innen fagbevegelsen mot den slags ordninger. Her kom Ragnar Kalheim inn i bildet som en nøkkelperson på lønnstaker. Forhandlingene våren 1974 var preget av den store prisstigningen. Den fant sted ikke bare i Norge, tallene for andre land er mye verre enn i Norge. Storbritannia var et eksempel på det, Sverige det samme. Alt dette

var en konsekvens av en voldsom prisstigning som er internasjonal. Amerikanerne ville finansiere sin krig, den gangen i Vietnam, uten å belaste skatteyderne. De trykket dollar i så store mengder at de ødela det internasjonale systemet.

Det fikk vi innover oss for fullt i 1974. Det var et vanlig tariffoppgjør. Det ble et forbundsvist oppgjør. Det hadde ikke LO hatt siden begynnelsen av 1960-årene. Høsten 1975 hadde de begynt å få myke knær i LO-ledelsen. De visste jo at det ville bli et veldig vanskelig oppgjør, men de valgte likevel å ha et forbundsvis oppgjør. Det ble vedtatt høsten 1973. Som vanlig skulle man da ha det viktigste forbundet ut først, og det var Jern og Metall. Det var systemet. Jeg hadde god kontakt med ledelsen i Jern og Metall, men de hadde et vanskelig sits, fordi noen av de viktigste opposisjonelle fantes jo innen Jern og Metall, spesielt i forbundets Avdeling 1 med Kalheim som leder. På den andre siden var det veldig klart at vi kunne ikke blande oss opp i oppgjøret. Det var jo fagbevegelsens egen sak, slik at det måtte gå sin gang. Men vi var forberedt på at vi skulle kunne komme inn med en slags kombinert løsning igjen, uten å si det på forhånd. Internt var det klart at det ønsket LO-ledelsen og ledelsen i Jern og Metall også. I det øyeblikket man fikk anbefalingen om lønnsoppgjøret fra landsstyret i Jern og Metall, var vi beredt til å legge det frem på Stortinget. Denne proposisjonen, gikk alle bortsett fra SV inn for. SV gikk imot. Det var og ble mønsteret. Så fulgte en voldsom politisk og faglig politisk debatt og hele prosessen innenfor Jern og Metall. I det øyeblikket det hadde blitt vedtatt i Jern og Metall, med veldig knapt flertall, så fulgte alle de andre forbundene etter samme mønster.

Jeg kan ikke se at det skjedde noe spesielt i de andre forbundene etter at Jern og Metall hadde fattet sitt vedtak. Bortsett fra at noen fikk, som jeg også har skrevet om, lokale tillegg på en del områder der det fremdeles var høykonjunktur. De store prosessindustriene våre gikk fremdeles for fullt, og de hadde mangel på folk og ga lokale tillegg som var langt utover det rimelige. En Dyno-sjef kom mange år senere og tilla meg ansvaret for at det hadde gått så galt i 1974. Jeg spurte ham da hva Dyno hadde gitt i lokale tillegg, og fikk aldri svar på det. Sannheten er at Arbeidsgiverforeningen ikke hadde styr på sine folk. De anbefalte ting, men de hadde ingen maktmidler for å holde dem i orden. Det var et hovedproblem. I min bok har jeg referert til interne møter også med ledelsen for Arbeidsgiverforeningen til stede. De ønsket noe tilsvarende til det som vi hadde gjennomført, en kombinert løsning.

Bergh: Det inntrykket jeg synes du formidler, er av en fagbevegelse som i økende grad var en utfordring rent styringsmessig sammenlignet med tidligere, i 1970-årene, og at det er et kjennetegn ved 1970-årene at fagbevegelsen blir vanskeligere å få med i den –

Kleppe: I 1974 er det for tidlig å snakke om strømmen av selvproletariserte AKP(ml)-ere. Østvold er en av dem, nok den siste rest av dem, tror jeg. Det var folk med utdanning bak seg, verbale mennesker. De laget litt rot på Vinmonopolet og andre steder, men det kommer litt senere. I 1974 er det litt for tidlig. Da er det tradisjonelle ungdommer som kommer ut og skal slå i bordet, men LO-ledelsen valgte å være forsiktige. De hadde jo hatt folk med i Skånland-utvalget, som hadde gått inn for dets løsning, men de fulgte det ikke opp selv senere.

Bergh: Du nevnte ellers en rekke saker som kom i 1970-årene, og du stilte spørsmålet: Var dette radikalt, eller var det ikke? Det er en reform som du ikke nevnte der, og som jeg tror jeg har lest at du nærmest ble litt sjokkert over, nemlig opptrappingsvedtaket for jordbruket i desember 1975, som jo forteller litt om politiske mekanismer, og som jo må ha vært en betydelig utfordring i den posisjonen du satt i?

Kleppe: Den gang var Åslaug Hagas far, Hans Haga, leder av Bondelaget. Han var en meget dyktig taktiker, må jeg si. Det de greide å få til var å ta gruppe for gruppe. Det at de fikk høyrefolk med sitt syn på jordbruket med på dette og fikk Høyre med på å støtte Bondelagets krav, var nok bestemmende, for Arbeiderpartiet skled jo unna etter hvert. I tillegg kom at Odvar Nordli hadde en veldig sympati for Senterpartiet av en eller annen mystisk grunn. Han er fra Hedmark, kanskje det er årsaken. Det ble i hvert fall mye tyngre å få arbeiderpartifolkene i Stortinget med på å være tilbakeholdne. Kåre Willoch har kritisert at det som skjedde var for ekspansivt. Han var med på alle vedtakene, men etterpå har han kritisert. Det er som historikerne sier at ”i ettertid har han sagt”. Og det stemmer jo fullt ut for Willoch fordi han blir med på kombinerte oppgjør, med på motkonjunkturpolitikken, med på bruk av oljepenger på forskudd. Alt sammen var han jo med på i Stortinget. Han gikk til og med så langt at han påsto at kombinerte oppgjør var en Høyre-idé. Det kan leses i stortingsreferatene, alt sånt står jo der, så det er ikke noe vanskelig. Bruk stikkordet Willoch, så kan du bare lese igjennom alt sammen. Det er bare det at han i ettertid sier noe helt annet. Men han er heller ikke historiker.

Men at historikeren Sejersted sier det samme som Willoch, er jo litt rart, men han var jo aktiv høyremann. Men slikt gjør jo at historikerne kan få et problem med sin egen autoritet. Jeg forstår godt at historikerne har problem når de har hundretusen, kanskje millioner av data foran seg – det blir jo verre og verre nå som alt kan tas via Internett. Historikerne *må* ta et utvalg av ting. Det er jo klart at det utvalget de gjør, er på en eller annen måte subjektivt. Det

er uunngåelig. Den eneste mulighet er vel at du har en gjeng med historikere med ulike oppfatninger, og setter dem sammen i en gruppe og ber dem forsøke å få noe felles ut av det. Men hvis én historiker, for eksempel Francis Sejersted, formidler Høyre-synspunkter som om det skulle være historisk riktig i mer tradisjonell forstand, så er det interessant. Det øker ikke respekten for historieskriving når Sars laget et mønster for at man kan være på politisk veldig aktiv. En rekke kjente historikere har jo hatt slike ideer om ting. Jens Arup Seip hadde meget sterke oppfatninger om ditt og datt. De er jo veldig morsomme, selvfølgelig, men historieskrivning er vel ikke bare morsomheter, antar jeg.

Bergh: Nei, men alt det du sier nå, bekrefter jo at det er viktig at vi sitter her nå.

Bergh: Jeg har lyst til å avrunde temaet med dette opptrappingsvedtaket og hvor alvorlig du egentlig oppfattet det som et kompliserende faktum for å kunne styre økonomien. Du skriver vel kanskje også i boka di at du vurderte å trekke deg i kjølvannet av det vedtaket. Er det –

Kleppe: Tenk på situasjonen. Den 1. desember i 1975 kom vedtaket i Stortinget. Thorstein Treholt kom veldig glad og fornøyd opp og fortalte om dette. Han var meget glad for det, selvfølgelig, som landbruksminister. Men i og med at et solid forsiktighetsparti som Høyre hadde gått med på det, var jo det et signal om at Stortinget ikke kunne kontrolleres i det hele tatt. Og hva kunne da skje da når de konkrete opptrappingene skulle finne sted? Og Willoch skriver, i ettertid selvfølgelig, at vi kunne jo ha vært mer tilbakeholdne. Men hvordan i Herrens navn, alt skulle til Stortinget, og dette gjaldt 1976-77, like før et valg som for Høyre skulle være ”gjenreisningsvalget”. De samarbeidet med de såkalte sonderingspartiene, de andre borgerlige partier. Det gjaldt å tekkes Senterpartiet så godt som mulig og hovedpunktet for Senterpartiet var opptrappingsvedtaket. Bakgrunnen for det var ganske klar. Men Høyres holdning var det ingen mulighet for å stoppe dem. I Arbeiderpartiets grupper var det heller ikke stor vilje til det, med Odvar Nordli som parlamentarisk leder. Han ble jo statsminister umiddelbart etterpå.

Jeg så at her var det muligheter for en sterk ekspansiv effekt, i tillegg til alt det andre som de fant på. Jeg hadde muligens en litt for enkel oppfatning av hva som var mulig, jeg skulle kanskje vært mer tilbakeholden i begynnelsen. Det kan man si i ettertid. Likviditetslån var en gammel ordning vi trappet lite grann opp. Det var behov for det. Det var praktiske eksempler på enkeltbedrifter som hadde drevet på basis av løpende inntekter, men med veldig liten egenkapital, som var lite likvid i det hele tatt. De var vant til at alt gikk greit fra år til år,

og så fikk de plutselig et tilbakeslag. De var ikke vant til det. Hva skulle vi da gjøre? Hele poenget med likviditetslån var å gi relativt kortsiktige lån til sånne bedrifter. Det var ikke store bedrifter det var snakk om, det var mindre bedrifter. Det ble ikke noen kjempesummer ut av det, men det ble mer enn det burde være etter min mening.

Det samme gjaldt lagerstøtten som svenskene hadde innført og som vi kopierte. Det gjaldt i første rekke renteutgiftene ved lagring, ikke noe annet. Det var ingen kjempeting, men hver gang vi foreslo noe ble det plussset på i Stortinget. Når vi hadde Berge Furre av alle som leder av landbrukskomiteen, så kan du tenke deg hva som kunne skje. Med Senterpartiet som pressgruppe og Hans Haga i bakgrunnen, som ustanselig var i Stortinget. Nei, det var en vanskelig situasjon.

Bergh: Og dette er vel dels uttrykk for at simpelthen den distriktpolitiske dimensjonen slår kraftigere inn også i Arbeiderpartiet i 1970-årene, og det er også en endring, kan du si, i politisk fokus. Distriktene, distriktsutbygging, å demme opp for fraflytting blir jo på en måte – kommer jo politisk på offensiven? Er ikke det også et veldig nytt og viktig, man kan godt kalle det eller ikke kalle det et radikaliserende trekk ved politikken i 1970-årene?

Kleppe: Nytt er det ikke. Jeg har nevnt en episode i boka tror jeg, som ble nevnt for meg av Kjell-Olof Feldt, som var handelsminister samtidig med meg. Han hadde ti år tidligere truffet meg på et seminar i Finland. Det var i begynnelsen av 1960-årene, jeg var statssekretær fremdeles, tror jeg, og han var da bare ansatt i Finansdepartementet. Han kom ikke den lange veien, han kom via opp apparatet. På seminaret hadde jeg fortalt lite grann om vår distriktpolitikk, som gikk ut på å bevare hovedtrekkene i bosetningsmønsteret og at Erik Brofoss var en aktiv talsmann for dette. Ti år senere sa Feldt til meg at ”jeg trodde du var en sånn jævla senterpartist”. For svenskene hadde en helt annen oppfatning. LO i Sverige mente at slike hensyn skulle man ikke ta i det hele tatt. Man skulle la bedriftene bare ta ut det maksimale av det lønnsomme for å overleve. Det var en ganske liberalistisk holdning, men det var svenske LO-økonomer som fremsatte denne ideen. Den er senere blitt kalt flyttlasspolitikken, noe som vi ikke hadde. Vår distriktpolitikk stammer fra Nord-Norgeplanen av 1951, som senere ble utviklet til en generell distriktpolitikk. Politikken var der hele tiden, men i og med at man fikk en såpass gunstig utvikling i Norge i 1970-årene, ga det større rom for utvikling i distriktene. Kriser derimot rammer alltid de svakeste.

Bergh: Hvordan så du selv på denne sterkere vektleggingen på distriktpolitikken?

Kleppe: For meg var det en oppfølging av en gammel tankegang. Jeg hadde selv skrevet, i forbindelse med valget i 1969, en egen Nord-Norge-versjon av vårt program, som vi markedsførte i Nord-Norge, og en tilsvarende Vestlandsplan. Det var jo mye distrikt i dette. Ikke en jevn spredning av midler over hele landet, men mer en senterorientering. Å bygge ut sentre var ikke noe nytt, i og for seg.

Bergh: Jeg kunne hatt lyst til å vende litt kort tilbake til bankdemokratiseringen og vurderingen av den og dens betydning. Jeg forstår deg dit hen at du nå ikke ser på det som noe veldig radikalt eller noe veldig stort og avgjørende politisk fremstøt fra Arbeiderpartiets side. Men andre kan jo lett få det inntrykk at dette ble en veldig stor sak, og det ble jo enormt mye offentlig debatt rundt det. Det ble den saken som på en måte definerte politiske skillelinjer, så den endte jo opp med, i en forstand, å bli en veldig stor sak. Og senere kom også Skytøen-komiteen i slutten av 1970-årene og rundt 1980, som også kunne bli oppfattet som veldig radikal når det gjaldt maktbalansen internt i bedriftene, altså utenom bankene, men i næringslivet ellers. Til sammen ble det jo skapt et inntrykk av at Arbeiderpartiet her kom med ganske radikale reformframstøt, og at i hvert fall den borgerlige opposisjonen med Høyre i spissen, og for så vidt også næringslivet, tok dette veldig alvorlig og brukte mye tid og oppmerksomhet og krefter på å demme opp mot dette. I en forstand var vel dette en av de store debattene i 1970-årene i hvert fall?

Kleppe: Hvor stor debatten var, kan man diskutere. Om du går helt konkret inn på hva som faktisk ble debattert, så ser du at det var ikke noen voldsomme, svære debatter. Det var særlig foran valget i 1973 vi snakker om nå. Det er Høyre som parti som gjør det til en stor sak. Høyrepressen var lydige overfor partiet og gjorde det til en stor sak. De får i en viss grad følge med de øvrige borgerlige partiene. Men vær klar over at avisene og massemediene sånn sett var dominert av Høyre. Se hva Adresseavisen skriver. Det er klart at Bergens Tidende var en slags Venstreavis, men den er veldig langt mot Høyre. Fædrelandsvennen, Stavanger Aftenblad, alle disse avisene er jo utpreget borgerlige, og de følger opp i denne saken. Sånn sett kan du si at mediene gjorde veldig mye utav denne saken i en kort periode foran valget.

I ettertid har Willoch fremhevet dette som en veldig viktig sak. Han selv påstår jo at det ville koste mellom fire og seks milliarder kroner for staten ved å gjøre det vi gjorde. Faktisk ble tapet ingenting. Det var noen som solgte aksjer, men de ble jo solgt på markedet til samme pris med en gang, det var ikke noe problem. Det rent økonomiske argumentet var

tull. Opprinnelsen til denne saken var at jeg følte et behov for, overfor AUF den gangen, å ha et alternativ til statsovertagelse av bankene. Jeg ville ha noe som ikke var statsovertagelse. Sparebankmodellen lå nærmest for meg, altså en stiftelsesmodell. Den programformuleringen som kom inn i programmet, var veldig generelt formet. Stiftelsesmodellen er med i vedtaket fra 1977, men det er aldri blitt noe ut av det. Det var åpenbart en flopp.

Vi fikk da et utvalg ledet av Andreas Cappelen. De foreslo ting som jeg ikke hadde snakket om i det hele tatt, som vi egentlig ikke hadde tenkt på. Det å gjøre representantskapet til det sentrale organ i forretningsbankene i stedet for generalforsamlingen. Sammensetningen av representantskapet ble da viktig. Før hadde aksjonærene valgt et flertall i representantskapet. Nå ble det, etter utredningen og vedtaket i 1977, ikke flertall for staten, men flertall for statsrepresentanter og de ansattes representanter. Aksjonærene mistet flertallet, men det var ikke sånn at staten fikk flertall. De ansatte kom inn, og jeg tror ikke det at bankansatte tilhører de mest radikale mennesker i Norge. Det som skjedde i praksis, var at representantskapet fikk en rolle som det tidligere ikke hadde hatt. Det var ganske viktig fordi styrommene var lukkede, representantskapene var åpne. Der visste man hva som skjedde.

Da Willoch-regjeringen endret dette like etter at de kom inn i begynnelsen av 1982, så beholdt de representantskapet som en dominerende ordning. Debatten som vi fikk var nyttig for bankene i den forstand at det ble en skikkelig og ordentlig debatt fra begge sider. De oppnevnte statsrepresentantene i bankene hadde ikke noen ting de skulle ha sagt i det hele tatt. Det ble valgt en modell som jeg aldri hadde trodd, at man skulle bruke representantskapene til å oppnevne folk fra "Guttekklubben Grei" inn i styrene. Det har de fortsatt med. Noen blir valgt ut fra politiske prinsipper. For eksempel kom Gunnar Alf Larsen med i styret for Kredittkassen. Jeg tror ikke han gjorde noe særlig verken skade eller nytte der. Det var en skinnreform som ikke hadde noen mening. Det interessante er at Willoch-regjeringen skriver i prop' en om endringen tilbake igjen, at dette var nødvendig for at bankene skulle kunne handle forretningsmessig, stod det. Deretter skjer følgende ting: Man slipper kreditten løs, og bankene går konk. Det er det forretningsmessige.

Bergh: Men uansett fikk Høyre en sak å bruke, og den fikk betydning for den politiske debatt. Spørsmålet er om den også er en av flere viktige saker som gjorde det mulig for Høyre å profilere seg som det partiet som på en måte stagget et radikaliseret Arbeiderparti og nærmest beskyttet de tradisjonelle sosialdemokratiske verdier, og at dette er ett perspektiv på valgresultatet i 1981?

Kleppe: De såkalte tradisjonelle sosialdemokratiske verdier, hva er det for noe?

Bergh: Jeg sier ikke at dette er min oppfatning, men dette er en holdning som går tilbake til Sejersted –

Kleppe: Dette har du hentet fra én kilde, og det er hentet fra Francis Sejersted.

Bergh: Ja, ikke sant –

Kleppe: Han snakker om dette som noe tradisjonelt, han påstår til og med at det er Willoch som fører dem videre i sin regjering. Det er jo interessant. Men tradisjonelle sosialdemokratiske verdier er frihet, likhet og alt det der. Det er verdiene. Men det er jo om virkemidlene man slåss. Verdiene slåss man kanskje om opprinnelig, men etter hvert har jo alle blitt sosialdemokrater, som Einar Førde sa, i den forstand at man godtar visse grunnleggende oppfatninger om likhet mellom menneskene, osv. Det er jo noe som en høyremann før krigen aldri ville funnet på å tenke på, men det gjør de nå. Sånn sett har den sosialdemokratiske modellen spredt seg ut over landskapet, bortsett fra til Siv Jensen. Hun er utenfor det landskapet.

Bergh: Men du avviser helt Sejersteds forståelse av dette?

Kleppe: Jeg synes at det betyr ingenting i praksis. Reformen må jo bety noen ting. Skytøenkomiteen leverte en komitéinnstilling som aldri ble fulgt opp. Vær klar over at Skytøen var en av mine hovedmotstandere, leder av Jern og Metall fra 1977, helt mot å ha begrensning av lokale tillegg. Han ødela på mange måter min modell med kombinerte oppgjør. Ikke bare han, selvsagt, men han var leder for det største forbundet. Opprinnelig kommunist, veldig hard i vendingene. Men som for mange fra den kanten, er det vanskelig å se sammenhengen i alt det de finner på. For øvrig tok fagbevegelsen veldig klart standpunkt forat de ikke ville ha de svenske forslagene, om sånne, hva heter det–

Lange: Løntagerfond?

Kleppe: Løntagerfond het det, ja. De som var mot dem hadde den begrunnelse at det ville bringe fagbevegelsen over på den andre siden. De skulle være på lønnstakersiden. Det samme

gjelder jo egentlig Skytøen-forslaget, at de ansatte skulle sitte i styret for bedrifter hvor de selv var arbeidstakere. Det brøt jo med det prinsippet. Det er ikke så merkelig at det aldri ble fulgt opp. Det er ikke noe i vårt program som innebærer det som utvalget foreslo.

Bergh: Så LO-problemet i 1970-årene var ikke bare at SV og andre, kan man si venstreorienterte bevegelser, ble sterkere, men det var også tenkningen blant det som normalt regnes som arbeiderpartifolk, sentralt plassert i LO?

Kleppe: Det største problemet som vi opplevde med LO utover i 1970-årene, var at det var veldig forskjeller forbundene mellom. Det var forbund som hadde lokale tillegg, som Jern og Metall for eksempel, og de som ikke hadde det. Det er jo klart at når vi fikk innstramning av en lønnsutvikling som da gjaldt alle, mens de som hadde lokale tillegg ikke godtok å få begrensninger, så fikk vi en veldig ulikhet. Det ble en svær debatt internt i LO om dette, og en helt sentral debatt etter min mening. Den ble egentlig først løst i og med at Yngve Hågensen som sjefsforhandler i 1980-årene gikk inn for moderate oppgjør. Dette synes jeg var et veldig sentralt skille i LOs politikk på dette området. For så lenge de kunne leve med at noen kunne ha en helt annen politikk enn andre forbund, så fikk man jo veldig skjev utvikling.

Det var det som førte til pris- og inntektsstoppen i 1978. I det året gikk hele oppgjøret til tvungen lønnsnemnd. Lønnsnemnden ville ikke uttale seg prinsipielt om lokale tillegg. Derfor fikk jeg gjennom dette med å få en stopp for det hele en stund, slik at de kunne puste ut lite grann. Problemet var også at Tor Aspengren og Tor Halvorsen hadde bare fornavnet til felles, de var veldig forskjellige mennesker. Aspengren var voldsom i ordene og bevegelsene. Han kom jo fra Jern og Metall. Tor Halvorsen var en snill og hyggelig person tvers igjennom, men svak. Han greide aldri å få styring på Jern og Metall. Det gjorde jo Aspengren. Det er veldig forskjellige roller som disse lederne hadde.

Lange: Ja, da kunne vi kanskje bevege oss over på det temaet som du har gitt navn til: Kleppe-pakkene. Det er jo kjent at du har brukt det som tittel på boka di.

Kleppe: Ja, en bok er jo en pakke, så det var jo greit nok, det.

Lange: Ja, men dette med motkonjunkturpolitikken og de kombinerte inntektsoppgjørene, det er jo blitt en samlet pakke så å si, og utgangsspørsmålet må bli: Hva var dine forventninger?

Var de knyttet til en mer europeisk løsning på det konjunktur- og strukturskiftet som fant sted tidlig i 1970-årene?

Kleppe: La oss ta motkonjunkturpolitikken først. Den kom inn våren 1975. Bakgrunnen var vurderingen av konjunkturutviklingen. Jeg har skrevet at jeg var på et møte i IMF i New York i januar 1975, og fikk da amerikanske vurderinger av situasjonen, som var mer oppdaterte enn OECDs. Det førte til at jeg snudde på hæla og gikk inn for å føre en mer ekspansiv politikk i stedet for den kontraktive som jeg hadde ført til da. For vi hadde fremdeles høykonjunktur i 1974 og utover høsten. Akkurat når et sånt skifte skjer, det er vanskelig å si. Det kan man si i ettertid, men aldri i fortid. For meg var det viktig å bedømme konjunkturutviklingen riktig selv om det er vanskelig. Det kom forskjellige vurderinger om hvorledes den ville arte seg. Konjunktoren vekslet, det gikk litt opp igjen i 1976.

Det var hele tiden i økende grad i løpet av perioden, tvil om hvorvidt det var en ekte konjunkturveksling eller ikke. En konjunktur betyr bare at det er bevegelser i hovedstørrelser, men ikke noen endringer i grunnleggende struktur. Etter hvert fikk man den oppfatningen at det hadde skjedd en endring i strukturen, ikke minst på grunn av at hele valutasystemet hadde gått i oppløsning. Der hadde man fått helt nye ordninger. Den verdensinflatjonen som amerikanerne hadde satt i gang, ble fulgt opp med nye former for politikk som brøt mot de reglene som OECD-landene hittil hadde fulgt. Og alt i sum gjorde at vi ble i tvil etter hvert, men i begynnelsen var jeg sikker på at det var en konjunkturveksling, litt sterkere enn vanlig, og man måtte bruke de midlene som da var tilgjengelige. Det var forholdsvis ikke noen dramatiske ting. Det gjaldt å ha en ekspansiv politikk så lenge man var inne i et tilbakeslag, og deretter gjøre det motsatte. Så skjer jo det, som jeg forsøker å beskrive i boken, at når jeg vil føre en mindre ekspansiv politikk sier SV absolutt ”nei!” Vi skal være ekspansive i alle retninger, og til og med de borgerlige begynner da å si nei til en mindre ekspansiv politikk. Da slår mindretallsregjeringssituasjonen inn for fullt.

Lie: Men hvis vi, før vi kommer til de konkrete tiltakene, trodde du at man kunne glatte over lavkonjunkturer nokså effektivt? Strukturproblemet er jo et annet hvis man får et trendskifte, men at man kunne drive en effektiv konjunkturpolitikk, og var man i så fall avhengig av en slags samordnet opptreden i Europa?

Kleppe: Det siste ville jo vært det ideelle, selvfølgelig. Blant de land som valgte å gå mot strømmen etter anbefaling av OECD var Norge. Opprinnelig var det Norge, Sverige,

Danmark, Tyskland og Østerrike. Danmark falt fra etter ett år, Tyskland etter to år. Norge, Sverige og Østerrike holdt på hele tiden. Det er jo klart at når du fører en motkonjunkturpolitikk og forsøker ved hjelp av etterspørselspåvirkninger å holde sysselsettingen oppe, får du en belastning på betalingsbalansen. Det ligger i sakens natur. Det ble etter hvert et problem.

Da vi jobbet med nasjonalbudsjettet sommeren 1977 og så på de nye prognosene så oppdaget vi at nei, her må vi regne med helt andre tall enn de vi hittil hadde brukt. Det hele ble dramatisk. Da gjorde vi det ganske uvanlige, nemlig å gå ut før valget og si fra at vi er nødt til å stramme til. Det var jo politisk sett uvanlig, men jeg syntes det var riktig. Hvorvidt vi ble straffet for det i valget vet jeg ikke, men det gikk jo rimelig bra ved valget likevel. Det var et poeng at det skulle være mulig å opprettholde full sysselsetting selv om det ble strammet inn på ulike felt. Det betød at en rekke av de reformene vi hadde lagt opp til i langtidsprogrammet, måtte modifiseres. Det gjorde vi i en tilleggs melding.

Lie: Det er jo flere ting i dette. Det ene er jo forholdet til Stortinget, som vi har berørt i forbindelse med jamstillingsvedtaket, og som vi jo også kom inn på i forhold til en del av de selektive tiltakene. Men du er også litt inne i boken din på forholdet innad i regjeringen og forholdet til Industridepartementet. Om du kunne si lite grann om det. Man får først noen generelle støttetiltak, så er jo vårtiltakene er en blanding. Ja, det er jo en del bransjetiltak, verft, men så kommer det jo en del veldig selektive tiltak fra regjeringens side. Hvordan var forholdet der mellom Finansdepartementet og Industridepartementet? Hvem satt i pådriverrollen, og hvordan ble dette diskutert i regjeringen?

Kleppe: Det var jo en motsetning, kan du si, mellom departementene fordi Industridepartementet var engstelig for at utbyggingen av oljevirkosomheten ville gå ut over industrien. De forsøkte å benytte motkonjunkturpolitikken ved å si at nå må vi satse på industrien. Slik var det hele tiden. De ville at vi skulle opprettholde den tradisjonelle arbeiderpartiholdningen, veldig pro industri, mens vi i Finansdepartementet så mer på næringslivet som helhet, ikke så bundet til industri. For oss var egentlig skipsfartskrisen næringsmessig det store problemet. Det var en konsekvens av det internasjonale tilbakeslaget. Vi har jo en internasjonal skipsfart, og ikke minst gjaldt det tanktrafikken. Det var bestilt veldig mange nye båter i den gode tiden. Det tar alltid tid før båtene kommer på markedet, slik at vi fikk en svær overkapasitet, særlig på tankskipssiden. Inntektene gikk ned, og

verftene som hadde regnet med å bygge båter, de fikk ikke det, de fikk avbestillinger. Vi fikk alle de problemene som følger med det.

I bunnen ligger et alminnelig økonomisk tilbakeslag. Det rammer skipsfarten fra 1974. Deretter kommer tilbakeslaget sterkere og sterkere. Hver gang vi forsøker å vurdere dette i løpet av perioden, så viser det seg at vi har vært for optimistiske. Skipsfartskrisen i 1970-årene ble langt mer omfattende, mer langvarig enn vi hadde forestilt oss. Jeg vet ikke om dere husker alle disse båtene som var opplagt i fjorder overalt? Det var helt dramatisk. Man kunne se ute i landskapet hvor problematisk det hele var.

Foran valget i 1977 gjorde Høyre gjelden til utlandet til den store saken. Det var gjelden. Målt i prosent av BNP var gjelden høy. Den kom opp i omtrent 50 %, tenker jeg. I dag er EUs regel 60 %, bare for å dimensjonere dette. Men av dette utgjorde skipsfartsgjelden omtrent en tredjedel. Rederiene hadde gjeld i utlandet som de hadde ordnet på markedet langt borte fra oss. Det var ikke noe som bekymret oss veldig mye, men statistisk sett kom det inn i vårt regnskap. En annen tredjedel var oljeselskapenes. De holdt på å bygge ut og hadde ikke fått så mye produksjon ennå, men gjelden den var stor.

Vi hadde fullmakt fra Stortinget til å ta opp lån. Den ble større enn vi hadde regnet med, summen ble 31 milliarder kroner på slutten. Det var femårslån som vi hadde fått med billigst mulige vilkår. De ble betalt tilbake etter planen, det siste ble betalt i 1985. Problemet var altså ikke så stort som gjeldsproblem, men det er klart at som næringsproblem var skipsfartskrisen og den verftskrisen som fulgte meget alvorlig.

Lie: Men der var det enighet på regjeringshold i forhold til hvordan man skulle håndtere det. Men det var vel en del sånne større industrisaker hvor det dukket opp diskusjoner?

Kleppe: Ingvald Ulveseth er en skikkelig, ordentlig person, men han er mer interessert i industri enn i økonomi. Han ble leder av et utvalg som ble oppnevnt under Industridepartementet for å se på verftsstøtte. Det var greit, syntes jeg, så lenge vi hadde å gjøre med de store, gamle, ordentlige bedriftene som Kværner og Aker. Til dem kunne vi gi garantier som ble innløst på helt normal måte etterpå. På dem ble det ikke noe tap i det hele tatt for staten. Men når de kom springende med alle slags verft på Vestlandet ble det håpløst. Der var nok min stilling svakere enn den burde være i forhold til Industridepartementet. Særlig etter at Nordli hadde tiltrådt i januar 1976. Han var en god venn av Bjartmar Gjerde. Jeg ble aldri noen venn av Nordli, så han hadde en tendens til å legge mer vekt på industriministerens rolle og energiministerens ord enn jeg syntes var rimelig.

Det ble en rekke uheldige industrisaker, blant annet den berømte Tofte-saken, hvor statsministeren tar standpunkt som jeg mener er uheldig. I den saken gikk finansministeren klart imot og også Miljødepartementet. Det var egentlig tilfeldig at det var Gro som var sjef da. De andre la vekt på en merkelig ting: Et vedtak fra Papirindustriarbeiderforbundet som de hadde gjentatt i 50 år om statsovertagelse. Plutselig ble det aktuelt da. Gjerde har mange gode egenskaper, men primært er han en kontaktmann. Som sjefssekretær i AOF opparbeidet han seg et veldig kontaktnett. Han kjente *alle* i partiet og fagbevegelsen. Han kunne trykke på langt flere knapper enn noen andre. Så han var en nøkkelperson sånn sett. Han er et kontaktmenneske.

Lie: Og Gjerde kom inn samtidig med Nordli?

Kleppe: Ja, Gjerde var inne i regjeringen som utdanningsminister i første runde under Bratteli.

Lie: Han overtok Industridepartementet for Ulveseth da Nordli kom inn?

Kleppe: Ja.

Lie: Så du oppfattet det som et ganske viktig skille i diskusjonen om industrisaken at Nordli og Gjerde, for å si det sånn, at det tippet?

Kleppe: Ja, absolutt.

Lie: Ja, nettopp. I forhold til Stortinget så er jo en ting dette som vi har vært inne på flere ganger, at opposisjonspartiene, også de som tradisjonelt har snakket om at man må ha sterke finanser, kjører en forsiktig linje, til dels blir pådrivere i forbindelse med de forskjellige utgiftsdrivende tiltakene, jeg tror ikke det er riktig å kalle dem motkonjunkturtiltak, for mange av dem er –

Det følgende er basert på notater, ikke på lydopptak:

Kleppe: Nordli snakket mye om tiltak. En mindretallsregjering er avhengig av et parlamentarisk grunnlag, og situasjonen var vanskelig for Finansdepartementet. SV fungerte som et ”inflasjonsparti”. SV og de borgerlige gruppene rottet seg ofte sammen.

Arbeiderpartiet i stortinget lot seg av og til lokke med på galskapen. Det ble mye i strid om mine forslag, og det hendte at Stortingsgruppen endret dem.

Lie: La oss se på dine tanker om motkonjunkturtiltak, tanker om varighet. Burde dette vært modifisert?

Kleppe: Nærmere valget i 1977 ble det vanskelig. Meningsmålingene viste borgerlig flertall. Ved valget kom Hanna Kvanmo inn på nippet etter at 50 bortglemte stemmer ble funnet i Narvik. Foran valget ble det gjort forsøk på å skape en borgerlig blokk.

Lie: Når det gjaldt rollen til gjengs økonomisk teori, man hang lenge fast i tankemønstre. Det ble vanskelig å håndtere tiltak.

Kleppe: Alle de tiltakene som ble foreslått var gjennomdrøftet i departementet. Vi holdt fast på en Keynesiansk politikk, mens andre OECD-land gikk bort fra den etter 1978.

Opptaket starter igjen:

Kleppe: – Jeg mente den gangen at man kunne ha et ganske lavt ledighetstall, en ledighet som ikke er større enn at det gir rom for at folk kan flytte fra en jobb til en annen. En annen ting er at økonomene heller ikke alltid tenkte så mye på hva arbeidsstyrken består av, altså hvor du tar folk fra. De hadde ikke egentlig fått klart for seg hvilken svær reserve man hadde i kvinnelig arbeidskraft. I det øyeblikk du har såpass stram økonomi som vi hadde i 1970-årene, så presset det frem en mulighet for grupper som vi tidligere ikke hadde hatt i arbeidsstyrken. Jeg har nevnt i boken at sosialhjelpstøtten i Stavanger gikk ned et år. Det var ikke fordi folk plutselig hadde fått så mye bedre forhold i Stavanger, men fordi presset etter folk var blitt større. Mulighetene for dem som ikke hadde så veldig mye å fare med, ble større. Dette var en effekt som økonomene valgte å se bort ifra fordi de trodde at all arbeidskraft var homogen. Det er det ikke. Det er to millioner ulike individer med ulike bakgrunner. En av de virkningene som jeg syntes var positiv, men som økonomene ikke la så mye vekt på var at det ble så mange flere kvinnelige sysselsatte.

Lie: Et par ting til der. Altså, vi har vært borti Kleppe-pakkene flere ganger, men bare for å oppsummere det litt: Vi har en tidligere kollega som skrev en bok, som du sikkert har lest: ”Kleppepakkene – feilgrep eller sunn fornuft?” Men sett i ettertid, hvordan vil du

oppsummere det sånn i virkning, både økonomisk men også i forhold til fagforeningers holdning og forventninger?

Kleppe: Poenget var å ha en relativt ekspansiv politikk med full sysselsetting og samtidig holde prisstigningen rimelig i sjakk. Om du ser på tallene som står i status, vil du se at prisstigningen ble faktisk litt i underkant av OECD Europa. Det skulle man ikke ventet. Industriarbeiderne fikk en klar lønnsforbedring i motsetning til hva som skjedde i begynnelsen av 1970-årene. En av grunnene for uroen i LO var at den faktiske reallønnsutviklingen ikke hadde vært særlig bra i begynnelsen av 1970-årene. For prisstigningen kom inn relativt tidlig, uten at lønnsøkningene fulgte med. Det var hovedkritikken i 1974 mot Korvald-pakken som hadde kommet våren 1973. De hadde undervurdert prisstigningen. Senere gikk vi såpass langt nettopp for å unngå den effekten. Fagforeningene var fornøyde i snitt, men det var jo klart at det var intern uro mellom dem som hadde lokale tillegg, og dem som ikke hadde det. Internt i LO tjente de som hadde lokale tillegg, som Jern og Metall, mer på det enn la oss si tekstil, som ikke hadde det. Den effekten var uunngåelig så lenge det var såpass lite disiplin. Det gjorde at jeg fikk en konflikt med LO som etter hvert ble et problem, og som endte opp i inntekts- og prisstoppen i 1978–79.

Når det gjelder det totale resultatet var inntektsutviklingen veldig gunstig i midten av 1970-årene, og så går den ned, selvfølgelig, med inntektsstoppen. Du har en slags bulk: Toppen er den dårlige begynnelsen av 1970-årene og dårlig helt på slutten, men i snitt over tiåret så blir det likevel en bra utvikling. I 1980-årene var det langt større nominelle lønnsøkninger, men reallønnsøkningen var meget liten, særlig for LO. Slik var 1970-årene i snitt bedre og 1990-årene ble også bedre. 1980-årene ble dårligere. Det viser litt av resultatet av de ulike typer politikk. I 1980-årene hadde man tradisjonelle lønnsoppgjør, men med ganske kraftig nominell lønnsøkning, og en prisøkning som først langsomt avtok.

Det er i 1990-årene at man egentlig får has på dette. Da kommer de moderate lønnskravene og solidaritetsalternativet fra 1992. Det blir en helt annen utvikling. Også andre ting kommer inn som b.la. renteutviklingen. Dette er parallelle ting som virker samlet. Jeg er ikke så misfornøyd med utviklingen i 1970-årene. Men jeg er misfornøyd med at LO ikke greide å holde styr på forbundene, slik at de som hadde lokale tillegg ikke ble dempet. Slik var Skytøen en motstander. Hele SV-gruppen var mot enhver form for moderasjon den gangen, og var det også i 1990-årene.

Lie: Men de var ikke imot pakkene?

Kleppe: Jo da.

Lie: De var imot pakkene, også Skytøen?

Kleppe: Nei, Skytøen var jo arbeiderpartimann.

Lie: Ja, men personlig, holdt jeg på å si.

Kleppe: Nei, forbundene godtok jo selve pakkene, for de gjaldt jo generelt. Men de ville i tillegg til dette ha lokale tillegg. Så det var det som var poenget. Der fikk man en ulik utvikling innenfor LO-gruppen, noe som ikke var holdbart på sikt. Blant de ting som har opptatt Høyre mye, skatteutviklingen, så kom den store veksten i skattenivået i Bortenperioden. I vår periode, vi snakker i første rekke om 1974–79, var skatteøkningen ikke stor.

Lie: Tanken om en pris- og inntektsstopp, kom den fra deg selv, eller –?

Kleppe: Den kom fra meg. Og jeg hadde sterk motstand i departementet fordi økonomene var prinsipielt imot inngrep i markedet. Nordli var imot i begynnelsen fordi han hadde ikke noen særlig gode relasjoner til LO. Til dem gikk relasjonene gjennom Gjerde. Nordli var alltid engstelig for å få et dårlig forhold til LO, så han avviste tanken høsten 1977 da jeg først tok det opp. Etter lønnsnemndbeslutningen sommeren 1978, som ikke la noe bånd på lokalt tillegg, ble han litt mer medgjørlig. Da vi begge besøkte Ivar Öhman og hans kone i Värmland gikk jeg en lang tur med ham i skogen for å overbevise ham om dette. ”Ja, nei ...” Men vi ble enige om å be om råd fra utenforstående. Vi valgte Rolf Hansen og Inger Louise Valle som de to da som skulle vurdere dette, og de kom ut av det med samme vurdering som meg. Ikke minst viktig var det at Rolf Hansen gikk inn for det, for han hadde jo en erfaring med fagbevegelsen, visste omtrent hvor landet lå.

Lie: Men i departementet var det en ganske unison skepsis?

Kleppe: Det var skepsis, ja, for de hadde den teori om at en stopp bare betyr en forskyvning. Man stoppet ikke noen ting, man bare forskjøvet det i tid. Det gjelder for prisstigningen, det er jeg enig i. Men vi måtte ta med prisstopp også, for ellers ville LO bli meget forarget. Vi måtte

ta både inntekter og priser. Etterpå har jo forskning vist at det ble en varig reduksjon av inntektsøkningen, men prisøkningen ble bare forskjøvet.

Lie: Forholdet til LO oppe i dette, hvordan utviklet det seg i den perioden? Jeg tenker da særlig på prisstopp- og inntektsstoppvedtaket?

Kleppe: Tor Halvorsen var alltid en hyggelig og grei fyr å ha med å gjøre, så det var aldri noen uoverensstemmelser overfor ham. Men nedover i forbundene var det betydelig uro. Ikke minst i Jern og Metall med Skytøen som leder. Jeg har nevnt at min etterfølger, LO-økonomen Ulf Sand, sa at det hadde vært veldig mye uro i Folkets Hus mot meg, men at han ikke hadde deltatt i den kritikken, og det tror jeg nok er riktig. Men det er klart at da må andre ha holdt på med det. Det er tydelig at de likte ikke de inngrepene som kom. Først hadde vi en periode fra 1974, 1975, 1976, 1977, hvor det var bra utvikling i lønninger og andre vilkår. Så strammes det til, ganske enkelt fordi vi var nødt til det.

For da vi i 1977 fant ut, som resten av verden, at det var ikke bare et konjunkturtilbakeslag, det var en strukturell endring som var funnet sted, var vi nødt til å få til en bedre balanse i utenriksøkonomien. Det ble gjort i løpet av perioden 1977-79, og jeg måtte ta den fulle belastning med det. Det som jeg synes er særlig viktig, er at Norges konkurransevne slik den ofte beregnes, i slutten av 1979 var på samme nivå som da vi begynte motkonjunkturpolitikken i begynnelsen av 1975. Vi hadde altså brakt det tilbake igjen dit det var. Det er en ganske viktig bit av bildet. Men det er jo klart at det var en belastende politikk rent politisk. Det var ikke noe problem i forhold til de borgerlige partiene, men det var et problem i forhold til SV. Men SV hadde da svekket seg selv på grunn av sin egen politikk og tilbakeslaget i valget i 1977. De hadde ikke den samme styrke lenger, så det betød ikke politisk så mye.

Lie: Når det gjelder din egen posisjon i regjeringen og det som ble overgangen fra finansministerposten til å bli planleggingsminister, oppfattet du at det var forholdet til LO som egentlig var det avgjørende i forhold til det?

Kleppe: Ja, det tror jeg bestemt. Jeg kan ikke se noe annet fordi den borgerlige opposisjon, i hvert fall Høyre hadde kritisert politikken som for ekspansiv. Når vi gjorde den mer kontraktiv, burde det jo glede dem, men det gjorde det selvfølgelig heller ikke. De borgerlige avisene, særlig VG, var veldig aggressive i 1978, men det fortok seg etter hvert. Da vi kom

frem til 1979 kom kritikken særlig fra en rekke av forbundene i LO, men ikke vanlige medlemmer. Det rare er nemlig at vi hadde jo en opinionsundersøkelse i forhold til den der inntektsstoppen, og den viste at den var enormt populær. Det ble også spurt om høsten 1979 om vi skulle fortsette inntektsstoppen ut over dette året, og det var veldig mange som gjerne ville det, også LO-medlemmer. Så det var tydelig at dette var – motsatt av det økonomene trodde i Finansdepartementet og andre steder – et populært tiltak. Vi behøvde ikke noen styring på det, for det gjaldt alle. Vi behøvde ikke noe eget apparat for det. En selektiv ordning må du jo passe på, men for generelle ordninger som gjelder alle, behøver du ikke noe spesielt apparat.

Lie: Veiene for den kritikken – vi kan ta et par runder på dette, det står vel bak på listen, men – veiene for den kritikken fra LO til statsministeren må jo være det, har du noen oppfatning om hvordan det var, sånn i forhold til hva som er innflytelsesvernet rundt?

Kleppe: Nei, det var vel, det som jeg også har skrevet om i boken, det er jo den lederstriden i Arbeiderpartiet etter at Reiulf Steen i 1975 hadde blitt leder av partiet, mens Odvar Nordli noen måneder senere ble statsminister. I begynnelsen var det ålreit, for da gikk det jo bra. Vi fulgte et program som jeg hadde skrevet, stort sett da, til og med valget i 1977. Da de vanskelige tingene, tilstrammingen kom, gikk det ikke lenger. Nordli var absolutt lojal overfor innstrammingen, men det var ikke Steen. Han hadde kontakter innenfor fagbevegelsen som Nordli ikke hadde. Men begge to viste seg i ettertid å ha vært syke. Jeg visste jo at Nordli aldri fikk sove, han kom alltid veldig rødøyet, og klaget over at han aldri fikk sove. Han tok alle slags midler for å få sove. Han sier nå, lenge etterpå, at han hadde noe slags hodepineproblemer, men de forsvant det øyeblikket han gikk av som statsminister. Så det må ha vært knyttet til stillingen, til anstrengelsen og stresset. Den beskrivelsen gis av ham i boken av Viktor Martinsen, "På statsministerens kontor". Den viser ham som en veldig ensom person. Han lengtet vel hjem til Hedmark.

Det var ikke bare to sentre. Jeg vil ikke tillegge verken Nordli eller Steen noe ansvar for noe intrigemakeri, men det var grupperinger bak dem. I tillegg til det fikk LO på en måte sitt eget system, og stortingsgruppen begynte å opptre mye mer på egen hånd. Alt falt fra hverandre, det fantes ikke noen samlet ledelse. Så en av hovedgrunnene til at det hele gikk skeis etter hvert, først ved kommunevalget i 1979 og senere ved stortingsvalget i 1981, var at det fantes ingen effektiv ledelse.

Jeg skulle i valgkamp i kommunevalget, husker jeg, i 1979, oppe i Trøndelag. Jeg fikk streng beskjed om at jeg måtte ringe hver dag til partisekretæren, Ivar Leveraas. Det som de var opptatt av var at jeg måtte aldri si en lyd om skatteendringer, det som ble kalt for rentetak. Det er jo ganske merkelig at Nordli startet sin statsministerkarriere med et intervju på Hamar i januar 1976, og sa at ”det er to ting som jeg vil prioritere: Det er kamp mot byråkratiet! Og det andre er revisjon av personbeskatningen”. Okei, byråkratiet har vi holdt på med i alle år, det er ikke noe nytt. Det gjelder alle i hele regjeringen. Men skattene var jo mitt område, så vi la ned veldig mye arbeid på å lage vurderinger om systemet, og stortingsmeldinger o.s.v. Men da vi kom frem til sluttresultatet, altså et nytt system, fant jeg ut at vi måtte ha en bruttodel i beskatningen. Det er blitt senere. Det torde ikke Nordli. Han er stor og kraftig, men han er ikke noen modig person. Så han ville ikke.

Valgkampen i 1979 gikk bare ut på å si nei til og benekte påstandene fra Høyre. Altså en helt defensiv valgkamp, jeg har aldri opplevd noe lignende. Jeg fikk lagt frem en skisse i det øyeblikket jeg gikk av som finansminister i oktober 1979 som et vedlegg til nasjonalbudsjettet, men den ble ikke fulgt opp effektivt etterpå. Den som sloss for den i Stortinget, var Harry Hansen. Men SV med Stein Ørnhøi og Hanna Kvanmo holdt på det gamle med maksimal progresjon, så vi hadde ikke noe flertall. Debatten i juni 1980 er et eksempel på hvor skeivt det kan gå. Jeg var ikke da lenger vedkommende statsråd, jeg var planleggingsminister, så jeg kunne jo ikke delta i dette. Kåre Willochs innlegg er et eksempel på hvordan man ikke kan resonnerer om økonomi etter min mening. Det var et rent juridisk innlegg om rett til fradrag for utgifter til inntekts ervervelse og den typen resonnementer. Det var helt borti natta når vi hadde lagt frem melding etter melding som Stortinget hadde behandlet og som viste at systemet ikke fungerte! Forslaget ble forkastet. Så ble det nedsatt en skattekommisjon etterpå, med han, hva heter han nå igjen, den tidligere kommunalministeren i –

Lie: Aune?

Kleppe: Leif Aune, ja. Han ble leder. Deres utredning ble lagt frem i 1983, men den ble slaktet øyeblikkelig av Høyre. De ville ikke ha noe element av bruttobeskatning. Men det rare er at da Stortinget igjen tok saken opp på basis av en melding fra Gunnar Berge da han var finansminister, så kommer flertallet i Stortinget etter hvert ganske nær den modellen som jeg hadde kommet med i 1979. Men i mellomtiden hadde lignende ting blitt gjennomført i andre land. Det interessante er at jeg fikk en delegasjon fra Sverige allerede høsten 1979. Gunnar

Sträng var med i den og blant de andre var Anna Hedborg. De omtalte min modell som ”Kleppe-modellen”. Lykketoft, som etter hvert ble finansminister i Danmark, også referert til denne skattemodellen. Her hjemme skjedde det da ingenting. Willoch gikk helt i baklås og er i baklås fremdeles. Han er mot hele modellen. Han holder fast på sine meninger. Jeg må si til hans pris at han endrer ikke standpunkt så lett.

Den endelige modellen ble vedtatt i begynnelsen av 1990-årene, først med Arne Skauge som finansminister i Syse-regjeringen, og så med Sigbjørn Johnsen som finansminister. Men det var en hestehandel i Stortinget, så ordningen inneholder en rekke element som ikke jeg kan ta skylda for. Vi var nødt til å få en revisjon, men det tok veldig lang tid. Vi kunne etter min mening gjort det atskillig bedre hadde vi hatt vilje til å skjære igjennom allerede i slutten av 1970-årene. Men Nordli viste noen av sine verste sider, mangel på vilje til å gjøre noen ting. Det jeg husker som mest av initiativ og interesse og optimisme fra Nordlis side, det er Volvo-saken.

Lie: Det var ganske nøyaktig samtidig, var det ikke det?

Kleppe: Det var i 1978, året før. Men i og med at den ikke gikk, det ble avvist av den svenske aksjonærforeningen, så gikk luften gikk ut av ham på en måte. Jeg var for avtalen, fordi den kunne gitt oss viktige insitament, men det gikk altså ikke. Men altså i skattesaken var Nordli helt defensiv.

Lie: Et spørsmål om Planleggingssekretariatet mens vi driver på med skatt. Hvilken rolle tror du Høyres løfter spilte foran valget i 1981? Det var Benkow som begynte med disse syv milliardene og sånn, innenfor eksisterende rammer. Vil du tillegge det noe særlig vekt i forhold til utviklingen i debatten om skattesystemet utover i 1980-årene?

Kleppe: Høyre låste seg i en viss grad i skattespørsmålet. Mellompartiene interesserte seg ikke for dette i slutten av 1970-årene, de skjønnte ikke noe av skattesystemet. Men i løpet av 1980-årene begynte de å bli interesserte i det. Dermed ble det flere aktører, og dermed begynte man å gli i skattesaken, men Høyre ødela faktisk de oppleggene som kom i mellomtiden, bl.a. skattekommisjonen, Aunes kommisjon. De hadde ikke noen positiv innvirkning på det.

Lie: Planleggingssekretariatet: Hvor og når kom den tanken opp?

Kleppe: Som jeg har referert i min bok snakket jeg med Nordli i januar 1979 og sa at jeg var interessert i å få sjansen til å jobbe litt mer med langsiktige spørsmål. Jeg hadde vært oppe i kortsiktige ting hele tiden. Det var bare litt alminnelig prat. Når vi kommer opp til høsten 1979 og LO og andre har fått ham til å ville skifte finansminister, så spør han først om jeg vil bli direktør for NTNf, Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd. Han hadde hørt fra Tor Halvorsen samme dag at stillingen var ledig. Det var, jeg vet ikke, en tanke bare. Jeg sa bare nei. Jeg visste om resonnementet fordi Hermod Skånland hadde skrevet et brev til meg privat noen uker før og sagt at stillingen var ledig, og om jeg var interessert? Jeg svarte ikke på Hermods brev den gangen, men jeg var klar over at det var en del debatt omkring den ledige stillingen. Jeg hadde stelt veldig mye med forskningsspørsmål tidligere, så det var kanskje ikke så helt unaturlig, men jeg hadde nærmest bestemt meg på at jeg ville søke en stilling internasjonalt etter valget i 1979.

Så jeg sa nei og minte ham på vår samtale i januar samme år. Da begynte vi å snakke sammen, og det endte med at han sa at jo, det var en god idé, la oss forsøke det. Vi begynte med et planleggingsdepartement, men han var nødt til å snakke med sin parlamentariske basis Hanna Kvanmo. Hanna syntes det virket litt overdrevet å ha et departement for noe slikt. Så det endte med et sekretariat, slik at navnet ble endret som en konsekvens av samtalen mellom Nordli og Hanna Kvanmo. Og i og med at det ikke var på budsjettet i 1979, så kunne det bare gjøres gjeldende fra 1. januar 1980. Slik fikk jeg et par måneder fri i slutten av 1979 og kunne begynne den 1. januar 1980. Det var bakgrunnen.

Lie: Ja. Var det da åpenbart at det ville være en midlertidig ordning, det med –

Kleppe: Ja, for meg var det helt klart.

Lie: Men også som ordning, som organisatorisk –

Kleppe: Jeg tror nok at det var skreddersydd for meg. Høyre brukte stillingen til å løse et helt annet problem. Lars Roar Langslet var jo katolikk. Han kunne ikke bli sjef for Kirke- og undervisningsdepartementet selvfølgelig, altså han måtte bli kultur- og forskningsminister. Willoch tok den statsrådsstillingen jeg hadde hatt og ga den til Langslet. Han ble kultur- og forskningsminister og fikk Francis Sejersted som forskningseksperter ved siden av seg. Altså gamle venner fra Høyre-gruppen. Det er bakgrunnen. I et lite land er alt mulig [latter]

Lie: Da tror jeg at vi kan avslutte dette med motkonjunkturpolitikk og Kleppe-pakker og det som ligger i herligheten omkring det der –

Bergh: Kunne jeg bare føye til et lite spørsmål, ikke veldig stort. Men akkurat i denne perioden her så får vi nye hovedsammenslutninger på arbeidstakersiden, med YS og AF. Var du mer fornøyd med holdningene der enn i LO, til inntektspolitikk og lønnspolitikk?

Kleppe: AF er det gamle Embetsmannsforbundet, og de var en motpart i forhandlingene om statens lønninger. AF var en samling av en del personer som ikke naturlig gikk inn under LO. LO oppfattet aldri AF som noen konkurrent den gangen, i alle fall. Men derimot var YS klart en konkurrent. Hovedargumentet den gangen i alle fall var at det var en del organisasjoner som ikke ville være med i en landsorganisasjon som hadde nære bånd til Arbeiderpartiet. Det var hovedargumentet for YS. De har etter hvert beveget seg nærmere og nærmere LO. I det siste oppgjøret var alle de tre hovedorganisasjonene på linje. Og AF har siden 1970-årene gått i oppløsning.

Bergh: Men dere ville ikke ha disse med i Kontaktutvalget, for eksempel?

Kleppe: Jeg hadde ikke noe imot det den gangen, men Kontaktutvalget ble nedsatt i 1960-årene, i Borten-perioden. At det bare skulle være LO fra lønnstakerne, var et krav fra LO. De ville ikke være med på noe annet. De ville ikke ha noen andre ved siden av seg. Den gangen Kontaktutvalget ble opprettet, var det ikke noen andre ved siden av å snakke om, fordi det bare var enkeltorganisasjoner som Embetsmennes landsforening. Det var ikke noen landsorganisasjon ellers. De kom i 1970-årene. Men at regjeringen for eksempel oppnevnte Sysselsettingsutvalget som jeg ledet i 1991, og bare hentet folk fra LO, det syntes jeg var veldig snevert. Og igjen var det krav fra LO. Jeg har etterpå sagt, noe som jeg alltid har ment, at det var uheldig at ikke de andre hovedorganisasjonene var med.

Bergh: Så du hadde gjerne sett at de var med fra starten?

Kleppe: Ja. Men det er 1990-årene.

Lange: Ja, vi har nærmet oss 1980-årene og har vært innom det i en første runde. Men jeg kunne tenke meg å gå tilbake til det for å få dine reaksjoner også på noe vi ikke snakket om, nemlig Lied-utvalget, som er blitt fortolket som et oppgjør med den industripolitikken som var blitt ført i siste del av 1970-årene. Og som vel er noe av bakgrunnen for at man har satt et skille mellom 1970-årene i en særstilling --.

Kleppe: Da må man presisere. En ting er nyliberalismen, bl.a. "New public management", men det som Lied-utvalget var opptatt av var noe helt annet. For jeg var også meget skeptisk, som jeg har skrevet i boken, til en rekke av de tingene man gjorde i industripolitikken i slutten av 1970-årene. Men Nordli var på den gale siden, hadde jeg nær sagt, så det gikk altså ikke. Men det var en av grunnene til at jeg gjerne ville få opprettet dette utvalget. Det ble formelt opprettet under Industridepartementet, men det var jeg som tok initiativet til det fordi jeg syntes det var synd at ikke Finn Lied ble industriminister i 1973. Han hadde vært en utmerket industriminister i første periode, men han ble faktisk ikke oppnevnt igjen fordi han ble oppfattet som veldig aktiv på ja-siden i EF-striden. Men han var i kulissene hele tiden og ble brukt mye i styresammenheng og lignende. Vi mente det gjaldt å få et utvalg som kunne se nærmere på næringspolitikken. Det ble sammensatt sånn at LO-formannen var der og lederen for Arbeidsgiverforeningen. I det hele tatt var det en bred sammensetning i dette utvalget.

Poenget fra min side var å få et mer prinsipielt brudd med en politikk som jeg mente førte helt galt av sted. Det var veldig mye av det man gjorde i slutten av 1970-årene som var en sementering av ganske håpløse ting som ville gå dukken før eller senere, og som gikk dukken etter hvert. Jeg mener det var god sosialdemokratisk politikk å, som jeg har sagt før, være utro mot virkemidlene for å bevare målene og være i stand til å føre en fornuftig politikk. Det er ikke noe poeng å kaste bort penger på ting som ikke gir noe av seg, som dør ut etter hvert, det er bare helt idiotisk. Det er omtrent der det ligger. Nyliberalismen er noe helt annet. Det betyr at man svekker virkemidlene. Det er klart at hvis man driver og fragmenterer staten og lager all slags foretak, da mister man styremuligheten. Det gjorde ikke Lied-utvalget. De bevarte styringsmulighetene, men i en annen oppfatning av virkeligheten. Det er et forsøk på en modernisering i den sosialdemokratiske mening. Det er ikke noen nyliberal politikk det er snakk om.

Lange: Så du vil sette et veldig klart skille mellom moderniseringen i Arbeiderpartiet, sosialdemokratiet, og den utviklingen som fant sted i andre partier i 1980-årene?

Kleppe: Det er klart at alle påvirkes av den internasjonale utviklingen. Det vi var interessert i, var å få et næringsliv som var produktivt, det er det vi lever av, og uten å bryte med grunnleggende prinsipper ved sosialdemokratiet, for det måler vi egentlig bare ved virkningen av politikken. Virker den i retning av mer produksjon og bedre fordeling? Det er målestokken.

Lange: Du vil altså knytte det an til det som var Arbeiderpartiets slagord, jeg tror det var i 1955, kommunevalget: ”Det er resultatene som teller”?

Kleppe: Ja, absolutt.

Lange: Her kan man altså se en kontinuitet i den sosialdemokratiske ideologien, gjennom 1970-årene og inn i 1980-årene etter din mening?

Kleppe: Ja, jeg mener det er feil å reagere på de vanskeligheter og tilbakeslag som vi fikk i 1970-årene. Alle land gjorde det med å forsøke å fryse på en måte den eksisterende strukturen i stedet for å bruke ressursene til å skape noe nytt. Og det som var poenget med Lied-utvalget, var at man skulle få en vei til å kvitte seg med det som ikke hadde noen overlevelsesmulighet, og heller satse på noe nytt. Jeg synes at det å få lagt ned Jernverket og erstatte det med noe annet var en positiv ting.

Lange: Samtidig var vel dette, denne kritikken mot det du nå sier er en fastfrysingspolitikk og opprettholdelse av næringsvirksomhet som ikke har livets rett, det var en viktig del av argumentasjonen fra høyresiden, som et generelt angrep på den sosialdemokratiske regulerings- og styringspolitikken?

Kleppe: Men du må være klar over at det meste av dette kommer som alminnelige, generelle uttalelser. Her dreier det seg om veldig konkrete ting. Jeg har nevnt i boken at Willoch angrep for eksempel støtten til skipsverftene, som jeg også var skeptisk overfor. Dagen før jeg traff ham i 1982 da jeg som generalsekretær i EFTA reiste rundt og hilste på statsministrene i EFTA-landene, hadde jeg lest i avisen at regjeringen hadde gitt stor støtte til Fredrikstad mekaniske verksted. Jeg gav ikke en lyd om at det var en høyremann som eide dette, men jeg sa at det var litt merkelig at han som i opposisjon hadde gått mot disse ordningene faktisk brukte dem nå. Da så så Willoch på meg og smilte et sånt der halvsmil og sa bare: ”Ja, du skjønner, det er politikk.” Willoch gjorde ikke noe særlig for å endre denne politikken, for det

var for mange næringsinteresser knyttet til det. Det er først med Gros regjering inn i slutten av 1980-årene at endringen kommer.

Lange: Det er altså gjennom en endring i Arbeiderpartiets politikk at man kan spore denne endringen i planleggings- og styringsparadigmet?

Kleppe: Både og, selvfølgelig. Når du ikke sitter i regjering, er du ikke opptatt av detaljer. Det du da sier i Stortinget, er stort sett propaganda, det har ikke noen stor mening praktisk sett. I det øyeblikket du kommer i ansvarsstilling, så ser du hva du gjør. Jeg mente, som jeg skrev i boken, at jeg forsto ikke poenget med å fortsette metallproduksjon, ilmenitt som det heter, i Tysse. Selve vannkraftanlegget i Tyssefallene er et mesterverk fra sin tid, det er til og med vakkert. Men selve fabrikken, en gammel aluminiumsfabrikk, der var det ikke mulig å få folk i det hele tatt. Den siste meldingen jeg fikk, var at det fullt av tyrkere der. Hvilken betydning det hadde for sysselsettingen i Hardanger, må en lure på. Så jeg mente at man bare kunne legge ned produksjonen og bruke kraften.

Det som skjer nå i Odda, er akkurat dette. Men det skjer langsomt og feilaktig. Man kunne bare sett i øynene hva som var i ferd med å skje. For eksempel i Odda satset jeg på at man skulle få annen produksjon. Så vi fikk en yrkesutdanning som skulle gå i retning av andre yrker, men det viste seg at smelteverkene ga så god lønn at det lønte seg ikke å gå på yrkesskolen. Grytten skriver om alt som er grått og forferdelig i sin beretning om Odda. Sannheten er at de hadde låst seg så fast i denne typen produksjon, og Høyre-regjeringen gjorde ingenting for å endre systemet. Det nye, som må komme etter min mening, er at man gjør noe annet enn å koke metall og kjemikalier.

Lange: Dette betydde da, som det har vært sagt, å slakte hellige kyr i arbeiderbevegelsen?

Kleppe: Ja, hellige kyr skal slaktes. Selvfølgelig. Ellers hadde man ikke kalt dem hellige.

Lange: Samtidig er det også blitt sagt at dette betydde en avideologisering, altså at Gro Harlem Brundtlands regime sto for en avideologisering ved siden av en høyredreining?

Kleppe: Dette er bare frasemakeri, i første rekke fra SV og lignende tendenser til venstre. Det er det umulig å se hva de snakker om. Det er masse ord, men jeg får ikke tak i hva er de ute etter. Vil de at man skal ha samme virkemidler til enhver tid, er det det de mener? Vil de ha

smelteverkene hengende over seg til evig tid? De var viktige i en viss periode. Det er sånn gjennom historien, at vi har levd av forskjellige ting. Men de grunnleggende verdiene, å få skikkelige levekår for alle, å få demokrati, riktig fordeling, de grunnleggende verdiene er der hele tiden, men forutsetningene for å gjennomføre dem i praksis endrer seg hele tiden. Det må man akseptere. Det er forskjellen. Nyliberalisme betyr at man overlater alt til markedet. Markedet har hele tiden vært der, og det er en viktig ting å bruke effektivt. Vi er interessert i et godt fungerende marked, selvfølgelig. Men vi er ikke interessert i et marked som er helt ubundet, uregulert. Man må være i stand til å skjelne på begrepene.

Lange: Men det er vel likevel slik at balansen mellom regulering og markedsløsninger ble forskjøvet ganske markant?

Kleppe: Ja, for mye etter min mening. Jeg er ikke noe særlig glad for det som særlig Tormod Hermansen var eksponent for som finansråd, og den stortingsmeldingen som kom i 1989, som var et slags portaldokument for "new public management" i Norge.

Lie: Var det "En bedre organisert stat"?

Kleppe: Ja, det var en ødeleggelse av veldig mange av virkemidlene. Det er typisk for den regjeringen vi har bak oss eller kommer til å ha bak oss nå, at de tror at ved å flytte ansvaret fra politiske organer til såkalte ekspertorganer, så gjør man noe veldig effektivt. Men hvis beskjeden er "gjør det lønnsomt" i en eller annen forstand, alternativt bedriftsøkonomisk, så mister man alle andre målsettinger. Samfunnsøkonomisk er det ikke noe lønnsomt hvis Posten sparker ut Gud vet hvor mange tusen mennesker, slik at de blir uføretrygdet, de fleste av dem. Vi får utgiftene på den andre kontoen og masse misfornøyde mennesker som ikke får gjort noen ting mer. Man kan nemlig ikke overlate ansvar for den totale utviklingen til sånne fragmenterte biter rundt omkring. Det er sosialdemokratisk politikk at vi ser samfunnsutviklingen som helhet.

Vi kan ikke sette i gang med, la oss ta Posten som et eksempel, å kaste ut tusenvis av mennesker uten samtidig å ha en politikk for å sysselsette dem og gi dem en sjanse ellers. Man kan ikke bare overlate til fragmenterte biter rundt omkring å fatte sånne livsviktige avgjørelser. Eller Statens veivesen, som nå heter Mesta av en eller annen mystisk grunn, som sparker ut gamle, trenede veiarbeidere som riktignok er 55 år og mer, til fordel for noen som ikke vet noen ting om de veiene de skal ha ansvar for.

I det hele tatt er det idiotiske i systemet, de nyliberale løsningene, at man overlater til markedet oppgaver som vi i generasjoner har hatt som statsoppgaver. Vi kan løse oppgaver på andre måter, men vi kan ikke bare fraskrive oss ansvaret for tusenvis av mennesker, som skyves ut i ingenting, og si at vi har uføretrygd, ventelønn. Dette er uansvarlig politikk etter min oppfatning. Den feilen gjorde man i slutten av 1980-årene. Antakeligvis var ikke Gro Harlem Brundtland klar over hva som skjedde. Jeg tror ikke hun leste gjennom alle stortingsmeldinger. Hun hadde helt andre oppgaver.

Lie: Men man må vel kunne si at det et stykke på vei er en endring som gjelder partiet, altså som går utover Hermansen og meldingen. Even var inne på at man slakter en del hellige kyr underveis. Du kan si at på noen områder så vil man ha igjen virkemidler, men man avskaffer noen gamle, skyver dem til side. Dels er det virkemidler, men det er klart at det er knyttet prestisje til deres verdier, det er viktige symboler. Og begrunnelsene for at man må slakte hellige kyr, man må se pragmatisk på det, det er i seg selv en pragmatisk linje. Og jeg ville tro at i forhold til de diskusjonene som var i partiet, for å begynne der, så må det vel ha vært mange som så mindre pragmatisk på en del spørsmål rundt statsdrift, for eksempel, og muligheter til å gripe direkte inn. Oppfattet du det i forhold til bredere lag i partiet at det var en prosess som ble oppfattet som en ideologisk reorientering?

Kleppe: Det er vanskelig å si. I Lied-utvalget, for å ta det eksempelet, så var LO kommet med nettopp for å sikre at den siden var representert i alle fall. Hvor mye Tor Halvorsen begrep av dette her, det vet jeg ikke, men det har stort sett vært en vilje i norsk fagbevegelse til å godta teknologiske forbedringer. Det har det vært hele tiden, det er ikke noe nytt. Og jeg mener at så lenge man fastholder kravet om å oppfylle grunnverdiene, som jeg sier, så kan virkemidlene endres. Men det som man gjorde med "new public management", var at man fraskrev seg ansvaret for målene om man tok i bruk nye virkemidler. Det er forskjellen. Man kan ikke ved å ha slike tilsynsordninger som vi har i dag, tro at man kan være i stand til å gjennomføre den politikken man totalt sett ønsker. Man skyver bare problemene fra seg.

I 1980-årene var jeg stort sett i utlandet, så jeg var helt ute av det, bokstavelig talt, så jeg hørte ingenting om det der berømte landsmøtet i partiet i 1987, da Einar Førde og andre uttalte seg. Har hørt mye fornuftig fra Einar Førde, så jeg går ut fra at han hadde vært rimelig klok i sine uttalelser. Men det er verre når man kommer til disse endringene i strukturen, som skjer på basis av denne meldingen om en bedre organisert stat.

Det pengepolitiske utvalget som jeg ledet fra 1987 til 1989 var stort sett bare en konfirmering av det som hadde skjedd. Det var egentlig ikke noe nytt. Da var det ingen vei tilbake. Mange påpekte at man hadde taklet politikken dårlig, først Willochs regjering, som frigav kredittstrømmene men uten å ta i bruk virkemidler som effektivt taklet problemene som oppstod. Man hadde bl.a. ikke et kredittilsyn som fungerte. Den gamle Bankinspeksjonen var det ikke mye igjen av.

Jeg skrev en artikkel i Dagsavisen i forbindelse med Kredittilsynets hundreårsjubileum. Det skjedde ingenting i retning av et nytt Kredittilsyn før etter at bankene hadde gått konkurs. At man ikke var i stand til å tenke seg muligheten av at dette kunne skje, er merkelig, synes jeg. Det skjedde altså i 1980-årene. Gro Harlem Brundtlands regjering tiltrådte igjen etter at Willoch hadde gått av i mai 1986. Gunnar Berge ble finansminister. Han hadde bakgrunn i finanskomiteen i Stortinget, men det er noe annet å styre et embetsverk. Det må styres med ganske hard hånd etter min oppfatning. I slutten av 1980-tårene strammet de til så sterkt at de laget en intern norsk massearbeidsløshet.

Det begynte høsten 1988 mens det var høykonjunktur i utlandet. Under tilstrammingen hadde de antakeligvis glemt, så vidt jeg kan begripe, å ta nok hensyn til den enorme variasjonen i oljeinvesteringene. De svinger med oljeprisene. De utgjør en stor del av de samlede investeringene i Norge og har effekt på hele verksindustrien i Norge. Det hadde man kanskje ikke regnet med. Det kom som en overraskelse. Jeg leste intervjuer i begynnelsen av 1989 med både Gro Harlem Brundtland og andre, nei, dette skjønnte de ikke helt. De laget selv en ledighet ved å følge Finansdepartementets embetsverk for sterkt. Dette har en veldig viktig funksjon ved å bremse opp og si nei, men man må ikke følge dem helt ut.

Alle departementer kjører på sine egne løp. Om vi skulle følge alt Sosialdepartementet sier, ville vi drukne i sosialpolitikk. Vi er nødt til å ha en viss balanse, og det er politikernes rolle å balansere opp hele greia.

Bergh: Fagbevegelsen kom etter hvert med sterk kritikk mot dette her og påsto at Gro Harlem Brundtlands regjering nærmest hadde forlatt den fulle sysselsettingspolitikk. Var det noe i en sånn kritikk?

Kleppe: Delvis var det det. Hvis de ikke var i stand til å forutsi virkningene av sin egen politikk, må det være noe galt. For hvis man følger den økonomiske læreboken for bokstavelig, så kommer det galt av sted. Det er ikke mulig å fange opp i økonomiske modeller alle muligheter av denne typen fordi alle kriser er særegne. Jeg satt som leder av

Sysselsettingsutvalget i 1991 og 1992. Vi begynte med å se på hva som faktisk hadde skjedd. Vi så på utviklingen av investeringer, forbruk, hvilke bølger som hadde vært, og hvorledes departementet og andre hadde reagert på dette. Det så ut som de ikke var klar over kraften av den tilstrammingspolitikk som ble ført. Det begynte for alvor i 1987 med en veldig kraftig tilstramming. Det fortsatte i 1988. Først i 1989 begynner det å svinge den andre veien. Da ble det valg, og regjeringen fikk sparken. Jeg var stort sett i utlandet inntil våren 1988, så jeg var litt utenfor det hele og ble selv overrasket over dette. Når jeg ser det i ettertid, kan jeg se omtrent hva som skjedde. De som satt med ansvaret den gang sier at det var ting de ikke var i stand til å forstå. De feilvurderte en rekke sentrale faktorer.

Lie: Jeg kan nevne at Byrådet har sett på det i ettertid, og der har de lagt vekt på endringene i hvordan man førte investeringene innenfor olje. For frem til 1988 så registrerte man investeringene som påløpt når elementer, enten det var plattformer eller rigger eller sånt, var ferdig, mens man etter det gikk over til å føre investeringer fortløpende. Det gjorde at en del sånne store – bygging på store felt fra 1984 til 1987, byggeaktivitet som kom ut i 1987, 1988, det viste en tilsynelatende enorm investeringsaktivitet i akkurat de årene. Og så datt det voldsomt fra midten av 1988 og utover.

Kleppe: Det er riktig, det.

Lie: Både på grunn av aktivitet og fordi man begynte å føre det på en annen måte. Så der tror jeg man blir litt lurt.

Bergh: Men en ting er at man feilvurderte virkningene, en annen ting er om man så å si selv etter at man ser det, holder innstrammingen på et visst nivå, som et ledd i en bevisst strategi for å komme igjennom.

Kleppe: En annen ting som spiller en rolle, er valutapolitikken fordi man bandt seg for lenge til ecuen. Det viste seg å være veldig uklokt. Det er først i 1992 at man gikk fra hele systemet. I den mellomperioden skapte dette vanskeligheter for oss. Ved å binde seg på den måten bandt vi oss til alt det som tyskerne fant på etter gjenforeningen som virker veldig uheldig. Med den tyngden Tyskland har i Europa, slo det ut i alle retninger. Det dempet konjunkturen i hele Europa. Det er mange elementer som spiller inn her, jeg skal ikke forenkle det. Men jeg synes det er merkelig at man lager en egen norsk depresjon. Det er godt gjort. Willoch laget

en egen norsk ”boom” med en merkelig takling av frisleppet av kredittpolitikken. Men jeg er kanskje tilbøyelig til å fremheve elendigheten i 1980-årene når jeg hører kritikken om 1970-årene. Det er mulig. (Latter)

Lange: Det er i alle fall slik at det som foregikk i 1980-årene, ble kontroversielt. De som var uenige i endring av virkemiddelapparatet, kalte det en høyredreining også i Arbeiderpartiet. Tormod Hermansen, som du hadde som statssekretær, og som ble en sentral symbolfigur i denne omleggingen, er blitt kalt en markedsteknokrat. Og det er Gudmund Hernes også blitt kalt, og han har også vært din statssekretær. Det er vurderinger som etter det vi nå kan forstå av dine synspunkter, ikke er treffende. Det er ikke markedsteknokrater de er, de er mer pragmatisk omstillingsvennlige politikere?

Kleppe: Det er to veldig forskjellige mennesker. Tormod er en veldig dyktig administrator. Han kom etter Eivind Erichsen i Finansdepartementet og ryddet opp på en veldig bra måte, for Eivind var aldri interessert i administrasjon. Han var makroøkonom. Tormod gjorde altså en bra jobb i departementet. Men meldingene om ny stat, tyder på at han i en ekstrem grad har vært ikke-ideologisk.

Jeg opplevde det samme på et jubileumsmøte for Nytt norsk tidsskrift for to år siden, hvor de hadde greid å få Tormod som foredragsholder. Der ble han spurt om hvem som drev med ideologi i Arbeiderpartiet. Han kunne ikke finne på noen som helst. Han har åpenbart ikke opplevd det samme som jeg, som drev med all slags partimøter og studieringer og komiteer om nettopp prinsippprogrammer. Han var fjern fra hele den egentlige arbeiderbevegelsen. At han kom fra arbeiderbakgrunn sier null. Egil Bakke kom også fra arbeiderbakgrunn. Det har ingen betydning så lenge de ikke har en politisk, ja, hva skal jeg si, idémessig trening. De er veldig mottakelige for all slags forslag som kommer utenfra om såkalt modernisering. De tror at alt er like bra uansett hvilke virkninger det har. Jeg mener at oppsplittingsteknikken og snakk om en nøytral næringspolitikk og slikt, det er nyliberalisme. For hva er en nøytral næringspolitikk? Jo, det er å overlate til markedet å bestemme alt av betydning. For å si det enkelt. Men det verste er at Jens Stoltenberg som næringsminister mente det. En mann kan lære, selvfølgelig, etter hvert som han blir voksne. Får håpe han har blitt voksen nok nå.

Lange: Denne kritikken mot arbeiderbevegelsens markedsorientering er én side av bildet, og den kommer fra venstre. Fra høyre kommer kritikken mot at Arbeiderpartiet var for sene til å

omstille seg, eller ikke egentlig var fullt med på det. Og begge disse to kritiske strømningene bygger på en opposisjon mot det som ble oppfattet som et sentraliserende og overordnet styringsparadigme i Arbeiderpartiet.

Kleppe: Et styringssystem må være sentralt om det skal ha virkning for hele landet. Du kan ikke bare si som *Sosialisme på norsk*, som Rune Slagstad ledet i 1979, at man bare skal bygge opp demokratiet fra bunnen, på kommunebasis. Det er virkelig virkelighetsfjernhet. Du må ha en sentralstyring. Uten det kan du ikke gjennomføre noen ting. Spørsmålet er hvor langt skal styringen gå, hvilken form skal den få. Det er ikke spørsmål om man skal ha styring sentralt eller ikke. Kritikken fra Høyre kom mens vi var i regjeringsstilling, men jeg påpeker at når Willoch-regjeringen kommer, så fortsetter de i alle fall delvis med samme elendigheten.

Hvorfor er det sånn? Willoch sa at det skyldtes at Arbeiderpartiet var så stort at de ikke fikk gjennom det de ønsket. Senterpartiet var for bundet til Arbeiderpartiet o.s.v. Altså, merkelige resonnementer á la Willoch. Men sannheten er vel mer at de manglet egentlig folk innenfor Høyre som hadde vilje til å gjøre noen drastiske ting, blant annet fordi Høyre er et næringsbundet parti, og du kan ikke gjøre noe drastisk uten å trække noen på tærne. Da næringsministeren i Brundtlands regjering kom inn og sa: "La Kongsberg gå konk" – så kom det som et sjokk. Avvikle verftet i Horten, og lage næringpark i stedet. Dette henger sammen med at denne regjeringen var opptatt av å få praktiske løsninger. Det er en pragmatisk politikk vi snakker om. Det er her ikke noen ideologi å snakke om inne i bildet i det hele tatt.

Lange: Da må vi ta en liten pause, av tekniske årsaker.

Lie: Jeg ble litt inspirert av din siste kommentar om at man må ha sentraliserte initiativer hvis det skal virke. Vi har ett av disse spørsmålene som er formulert veldig langt her, og det er om det er noen likhet i innretting mellom den mer rødgrønne styringskritikken i 1970-årene, som gjaldt kritikk mot sentralisert makt og hierarkier og den blåere, markedsliberale kritikken, som kommer mot de samme sentra i 1980-årene. Og det er noe i sånn som du formulerer det, som på en måte kan forene det. Jeg vet ikke om du noen gang har reflektert over det?

Kleppe: Jo, det har jeg ofte gjort. For som jeg har sagt før, mener jeg at moderne sosialdemokrati er en slags videreutvikling mer av sosialliberalismen enn av sosialismen i tradisjonell forstand. Frasene fortsatte jo. Vi hadde en kamp, husker jeg, i prinsippprogramutvalget i 1960-årene om målet skulle være et sosialistisk samfunn. Det var

bare tullprat, men det gikk igjennom fordi Reiulf Steen syntes det hørtes mye finere ut. Sannheten er jo at sosialisme tok vi ikke sikte på i det hele tatt i hele denne perioden. Muligens har Einar Gerhardsen ment det, han var jo egentlig i bunn og grunn sosialist, hadde sin barndomstro i behold. Men om du beveger deg videre forbi 1960-årene og 1970-årene og videre, ser du se at det vi gjør i praktisk politikk, er veldig nær det vi kaller en sosialliberal løsning, bortsett fra at sosialdemokrater er langt mer opptatt av å bruke staten enn sosialliberalere er. Det er klart at i forhold til markedet, eller kapitalismen for å bruke det uttrykket, så har det vært slik hele tiden etter krigen.

For fagbevegelsen hadde arbeidsgiverne opprinnelig vært motstanderen, men er nå i dag motparten. At vi er i stand til i Norge å ha et slikt samarbeid mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, finner man paralleller til i mange land, men i Norge har samarbeidet fått en spesiell form. Trekantsløsninger har vi hatt mange av, kombinerte oppgjør er en type. Det vi hadde i 1990-årene, altså Solidaritetsalternativet, er en annen type. Forutsetningene for det var jo at Arbeidsgiverforeningen, nå NHO, er villig til å være med på det. Og det har de vært. Riktignok har de vedtatt en del såkalte prinsipper, f.eks. at de i prinsippet vil ha lønnsoppgjør på hver enkelt bedrift.

De innser jo at det bare er svada. Omtrent i samme klasse som det gamle sosialistiske kravet om overtakelse av produksjonsmidlene. Selvfølgelig finnes den typen lønnsoppgjør i Amerika, men veldig få sier at vi i Norge ønsker å bli som Amerika. Det må være Frp, for Siv Jensen mener åpenbart det. Men hun sier det ikke. Jeg mener at vi skal gjøre det beste ut av et kapitalistisk system. Det er det som driver produksjonssystemet, har alltid gjort det, det er ikke noe nytt. Men vi må skape rammevilkår omkring det slik at også arbeidsgiverne er med på løsninger som fremmer de mål som vi setter oss.

Lange: Men mener du at det er en ”trade-off” mellom maksimal vekst og utjevning, i den forstand at styring som du står for–

Kleppe: Maksimal vekst tror jeg er problematisk, for da gir man på båten en rekke andre mål. Du kan ikke ha en vekst som skaper helt uløselige miljøproblemer, du kan ikke ha en vekst som skaper fordelingsproblemer, som er helt imot vår oppfatning. Ulike begrensninger må her være til stede. Vi vil bruke dette systemet og gjøre det så effektivt som mulig. Det er Lied-utvalget igjen. Men det må være slik at sluttresultatet blir på linje med de mål som vi setter oss. For så vidt kan vi si at det er ikke noen stor forskjell på en sosialliberal vurdering og vår, men neppe en markedsliberal vurdering. Om man setter markedet i sentrum i den grad at det

skal kunne bestemme ting som vi mener bør kunne fastlegges gjennom demokratiske programmer, da går man over en grense.

Det samfunnet vi har arvet fra før krigen, var jo et kapitalistisk system. Det fungerte ikke så bra. Målet fra venstresiden var å avskaffe hele systemet. Men det er ikke noe reelt alternativ. Det som vi har valgt, er egentlig å forsøke å forbedre kapitalismen. Det er det som er modellen. Så jeg kan godt se at det er muligheter for samarbeid på tvers av såkalte blokkgrenser. Hva er blokken, egentlig? Det er kanskje noen i SV som er sosialister. I Arbeiderpartiet er det ikke så mange. De er sosialdemokrater, det vil si at de har målsettinger som kan virkeliggjøres ved en effektiv kapitalisme.

Lie: Sånn hvis vi krysser –, nå har vi vært jo mye i 1980-årene, men hvis vi forsøker å kombinere noe av det vi snakket om rundt 1970-årenes tenkning rundt inntektspolitikken og tidlig 1990-årenes, med det samarbeidet i nye retninger og nye premisser rundt kommisjoner du ledet der. Oppfattet du det som frukter av veldig mye av de samme type prinsipper, men utspilt til forskjellige tider og med forskjellige rammevilkår?

Kleppe: Det finner du allerede tilbake i 1950-årene. Samarbeidsmodellen er der hele tiden. Francis Sejersted synes det er forferdelige greier, og påstår at svenskene gjør det mye bedre enn oss. Han liker åpenbart ikke vår modell. Jeg mener det er et viktig norsk bidrag, ikke bare til å løse lønnsproblemer, men også til å skape samarbeidskonstellasjoner som er fruktbare. I det øyeblikk alle godtar at fagbevegelsen er sterk, så kan vi leve med et kapitalistisk system. Hvis vi ikke godtar det første, hadde vi øyeblikkelig hatt problemer med det. Når man kommer til land der fagbevegelsen er svak, la oss si USA, du ser at virkningene er veldig forskjellige. Du får ikke gjennom endringer i rammevilkårene for næringslivet, som er nødvendige for å få en rimelig rettferdig utvikling. Du er nødt til å ha en sterk fagbevegelse, men det er ikke poenget at den skal dominere. Det skal være del av et samarbeidssystem etter vår mening.

Jeg legger merke til at Jens Stoltenberg nå ordlegger seg sånn at han snakker om partene. Det betyr i praksis at han er inne på samme tankegang som vi har hatt hele tiden etter krigen. Gerhardsen ville opprette massevis av samarbeidsutvalg. Det var hans kongstanke: å bruke erfaringene fra krigen til å fortsette samarbeidet fremover, først for å få gjenreist Norge, for deretter å videreutvikle landet. Jeg synes det er en verdifull tradisjon. Vi går et hakk videre i IA-avtalen, som var et forslag fra Arbeiderpartiets regjering med Jens Stoltenberg som leder. Forslaget ble satt ut i livet av Bondevik-regjeringen et par måneder senere. Det sies at det skal

ha tre mål: å få ned sykefraværet, å øke sysselsettingen blant eldre, og blant handikappede. Nå viser det seg at sykefraværet har gått kraftig ned.

Nå sier riktignok en professor i sosialmedisin i Trondheim at det var bare tull. Det skyldes bare endringer i regelverket. Hvis man mener at samarbeid av den typen skaper et bedre arbeidsmiljø, så må det være veldig viktig for alle som jobber, at man gjør noe med arbeidsmiljøet. Arbeidsmiljølov er viktige bestemmelser, men bestemmelser er bestemmelser så lenge de ikke blir satt ut i live. Vi har Arbeidstilsynet, men det er begrenset hva det kan gjøre. Sjansen for å oppnå et bedre arbeidsmiljø er mye større hvis de som selv er på plassen, jobber med det og er enige om det.

En utvidet IA-avtale, det har såvidt begynt. Men mange av disse avtalene fungerer ikke i det hele tatt. AS Posten var en IA-bedrift, men gudene vet hva de holdt på med. Det er mange måter å praktisere det på, men selve ideen, samarbeidsmodellen er der jo. Jeg mener at det er sånne modeller en skal gå videre med. Det gjør blant annet at jeg oppfattet LO-støtten til Arbeiderpartiet denne gangen som veldig historisk betinget. Jeg kan vanskelig se at vi vil ha samme modell om tyve år. Samfunnet blir sammensatt på en annen måte når industrisysselsettingen går nedover. Det er jo internasjonalt, det er ikke bare i Norge.

Det henger sammen med at teknologien forbedres slik at du kan produsere stadig flere varer med færre og færre folk. Når det blir færre som er sysselsatt i industrien blir det flere massegrupper som ikke naturlig føler seg hjemme i LO-systemet. Det er det som er i ferd med å skje nå. Jeg mener at i løpet av en tyveårsperiode må fagbevegelsen velge andre modeller. Men det er viktig at de er aktivt med og støtter en utvikling som også vi er interessert i. Partitaktisk sett synes jeg det er utmerket, men jeg kan ikke se så mye fremtid i det hvis ikke de ulike delene av fagbevegelsen går sammen. Når et parti utroper det som en fantastisk seier å få 32,3 % av stemmene når de er vant med å få langt over førti, så må det ha skjedd noen viktige endringer i systemet. Det betyr vel i praksis at vi bør få et samarbeid over blokkgrensene, mer enn bare i forhold til Senterpartiet, kanskje til Venstre og Kristelig Folkeparti til å begynne med.

Personlig synes jeg den finske løsningen er interessant. Der tok de med alle som hadde lyst til å være med i 1994, da Paavo Lipponen laget sin regjering. Senterpartiet, som var vant til å være det største partiet, var litt fornærmet. De holdt seg da utenfor nettet, men er kommet med nå fordi de ble største partiet og fikk statsminister. Dette systemet ser ut til å fungere rimelig bra. Jeg har spurt meg om hvordan i all verdens rike kan det fungere sånn? Det viser seg at de argumenterer mot hverandre som bare det, men i det øyeblikket de sitter i regjering sammen, så samarbeider de. Det er som i Sveits, de har et slags formannskapssystem. Det er

ikke så dumt. Foreløpig er vi i en flertallsregjeringssituasjon som jeg mener godt kan utvides. For den såkalte blokkgrensen, den er høyst tøyelig.

Francis Sejersted, for å gå tilbake til en historiker, mener jo at Arbeiderpartiet, minus de han kaller radikale, bør gå sammen med Høyre. Men i mellomtiden, mens han har sittet på studerkammeret, er Høyre blitt så markedsliberalt at de kan ikke samarbeide med andre enn Fremskrittspartiet. Så dette endrer seg hele tiden.

Bergh: Jeg kunne ha lyst bare raskt til å vende litt tilbake til dette Sysselsettingsutvalget som du ledet, som dannet grunnlaget for Solidaritetsalternativet, som har vært et veldig viktig arbeid. Det man kan lure litt på, er hva du egentlig oppfattet som hovedutfordringen der? Det var jo arbeidsløsheten, selvsagt, men hva var hovedhindringen for å få bort arbeidsløsheten? Var det fagbevegelsen fortsatt? Og var egentlig Solidaritetsalternativet primært en måte å disiplinere og moderere fagbevegelsen på, eller hva var det egentlig?

Kleppe: Lønnsoppgjøret i 1990, som ble forkastet i første runde, var et moderat oppgjør. Der kom Yngve Hågensen inn i bildet. Han hadde ment at det var urealistisk med Skytøen-modellen med maksimale krav. Så han kom tilbake med en slik politikk. Han tok konsekvensen av at vi hadde fått massearbeidsløshet fra slutten av 1988. Det er da forklaringen på at det går bedre i 1990-årene enn det gjorde i 1970-årene. Da holdt vi sysselsettingen oppe, så fagbevegelsen hadde ikke de samme motiver til å være så medgjørlige. I 1990-årene var det annerledes. Det som fagbevegelsen da bidrar med i Solidaritetsalternativet er de moderate oppgjørene.

Det som etter min mening er vel så viktig for å forklare hvorfor dette utvalget ble en suksess, er for det første at vi fikk med alle partiene i Stortinget, bortsett fra SV. De var jo mot inntektspolitikk. Han som var med i utvalget fra SV, var jo hyggelig og snill, han var åpenbart ikke helt orientert om hva ideologene i Oslo mente. De forkastet det han kom med. Carl I. Hagen var med i utvalget, men han kom bare og leverte Frps program og ba oss trykke opp det. Det var jo kjent stoff. Men de øvrige var med, og det viktige er da at det var garantert på forhånd at flertallet av partiene i Stortinget, var enige i opplegget. Vi hadde altså sørget for parlamentarisk flertall på forhånd. Det var det ene. Det andre var at alle de ulike tiltakene i finanspolitikk og arbeidsmarkedpolitikk blir samordnet, slik at man gjennomførte en mye sterkere motkonjunkturpolitikk i begynnelsen av 1990-årene enn vi gjorde i 1970-årene. I 1990-årene hadde vi den fordel at vi hadde samlet så mye oljepenger at vi kunne bruke ganske

mye. Det er der de store summene går ut i begynnelsen av 1990-årene. Men uten moderate inntektsoppgjør, hadde det ikke fått noen virkning på lønnsutviklingen.

For arbeidsgiverne var det viktig at vi da fikk en målsetting om å få til en kostnadstutvikling for næringslivet som var i underkant av konkurrentenes. Og vi greide det faktisk i tre år, og det er mye for Norge. Arbeidsmarkedspolitikken ble da lagt opp slik at vi fikk et maksimalt bruk av såkalte aktive arbeidsmarkedstiltak, slik at vi fanget opp den ledigheten som hadde kommet på en mer effektiv måte enn før. Og det tok ikke lang tid før man igjen var tilbake igjen til en bra sysselsettingssituasjon. Det varte fra 1992 til 1997, så etter fem år var vi tilbake igjen i ”det normale”. Det er så kort tid at ledigheten ikke fikk tid til å feste seg.

En annen ting som viste seg tydeligere, og som jeg var klar over på forhånd, er at arbeidsmarkedet i Norge er langt mer fleksibelt enn i Sverige. I Norge er det omtrent som på et amerikansk nivå. Folk går ut og inn av arbeidslivet, det gjelder særlig kvinnene men også ungdommer. Plutselig opplevde vi en kraftig økning i antall studenter i begynnelsen av 1990-årene. Noen valgte da å studere, men i det øyeblikket de fikk jobb så kom de ikke lenger enn til studiene. All planleggingen fra universitetene måtte endres hele tiden, fordi vi fikk da en inn-og-ut-utvikling som de ikke var forberedt på.

Det er mange elementer i forklaringen på hvorfor det gikk greit, men det viktigste er ordet samordning, at virkemidlene kort og godt ble samordnet. Det var også en samordning på organisasjonssiden og partisiden. Partiene var enige i det som skjedde, bortsett fra SV og Frp. Kristin Clemet var også med i utvalget. Hun hadde vært arbeidsminister i Syse-regjeringen og opptrådte fornuftig i utvalget, men senere så kom hun med kritiske merknader. Om hun har snakket med Willoch, det vet jeg ikke, men i alle fall kom det noen merkelige ting fra henne. Men hun var enig så lenge hun var i utvalget i alle fall. Det var det viktigste.

Det var gunstig for oss at omtrent samtidig med avgivelsen av innstillingen fikk vi bruddet med den faste valutaen. Norge gikk ut av ecu-systemet i november 1992. Innstillingen kom i slutten av august 1992. Det kunne ikke vi vite noe om, selvfølgelig, men vi var heldige. Det betød at tilkoplingen til europeisk økonomi ble svakere. Det var gunstig for oss. Det gjorde at rentebindingen også ble svakere. Renten hadde et maksimalt høyt nivå i slutten av omkring 1990. Så kunne den etter hvert trappes ned ganske raskt.

Bergh: Så rent ideologisk sett kan Solidaritetsalternativet ses som vel så vellykket bruk av det man forsøkte å gjennomføre etter krigen, altså styring gjennom samordning og samarbeid, og

at det egentlig var vel så vellykket som de forsøkene som Gerhardsen gjorde etter krigen, som jo falt litt blandet ut? Er det et perspektiv –

Kleppe: Ja, jeg mener at hvis du greier å få samarbeidet med partene, de som direkte påvirker utviklingen, får du mer effektive resultater. Jeg har sagt mange ganger at det er helt avgjørende at vi har fornuftige arbeidsgivere.

Bergh: Så dette er sentralt i din tenkning rundt styring? At man rett og slett får den type organisatorisk samordning og samarbeid?

Kleppe: Ja, at man aktiviserer de som er aktører, simpelthen.

Lange: Vil det også si at du kan bruke det som argument for at det ikke er skjedd noen avgjørende ideologisk vending? Altså at man kan drive en motkonjunkturpolitikk som er vellykket i begynnelsen av 1990-årene med oppslutning, mens den man drev i 1970-årene var mer omstridt?

Kleppe: Den viktigste forskjellen er jo at i 1970-årene hadde vi hele tiden full sysselsetting, vi hadde til og med tidvis et veldig stramt arbeidsmarked tidvis. I begynnelsen av 1990-årene hadde vi stor arbeidsledighet. Det er den store forskjellen. I 1970-årene var vi nødt til, fordi vi hadde ikke noe annet å foreslå, å tilby skattelettelse og forskjellige ting som gikk inn i ”pakkene”. Det var ikke nødvendig å gjøre det på denne måten i 1990-årene. Da var det lettere å argumentere med ”arbeid til alle” og slikt. Det var viktigst å få tilbake jobber. Vi kunne også bruke de offentlige pengene på andre ting. Det som skjedde, var i første rekke at vi fikk en oppjustering av tilskottet til kommunene. Den kommunale veksten som skjer i begynnelsen av 1990-årene, var viktig. Det er veldig forskjellig fra det som har skjedd nå i begynnelsen av dette årtiet.

Lange: Hvis vi likevel kommer tilbake til den liberaliseringen som mange har festet seg ved, så har jo den nedslag også utenfor det feltet vi nå har snakket om, nemlig når det gjelder boligmarkedet og når det gjelder mediene. Altså en omfattende avregulering, som omfattet flere sektorer. Og det er vel denne samlede effekten inkludert endring av rentereguleringen som kanskje er det mest betydningsfulle i den økonomiske politikken. Det er dette som har gitt opphavet til forestillingen om at Gro Harlem Brundtlands regjering innebar en dreining

mot markedet, altså en større vekt på markedsløsninger. Hvordan fortolker du dette med de andre sektorenes betydning for å forstå utviklingen av ideologisk og praktisk politikk?

Kleppe: Politikken i Brundtlands regjeringer kan deles i to biter. Først er det perioden fra 1986 til 1989. Det er en innledende periode som på mange måter kommer skeivt ut på grunn av de grunner jeg nevnte, at man strammet for mye til. Så fikk man Syse-regjeringen, som en siste flertallsregjering før denne som nå kommer. Den sprakk fordi EU-saken kom inn i bildet. Gro Harlem Brundtland sier i sin selvbiografi at i 1990-årene i alle fall et stykke, kunne vi flyte videre fordi Senterpartiet hadde valgt å støtte oss i stedet for de andre borgerlige. Det stemmer. Men så sier hun at etter midten av 1990-årene, særlig i 1996, hun sluttet i 1996, så svekkes dette for da kommer Frp sterkere inn i bildet. Etter at man hadde hatt en periode med relativt lave oljepriser, fra 1986 og utover et stykke, så begynner de fra midten av 1990-årene å gå opp igjen, for så å gå ned igjen 1998. I perioden fra 1986 til 1995 er det lite snakk om oljepenger.

Men deretter, da oljeprisen begynner å gå oppover igjen, så begynner folk å snakke om oljepenger igjen, særlig Frp. Det skaper etter hennes utsagn større problemer for regjeringen, fordi de ikke lenger kunne tenke i gammeldagse termer som budsjettbalanse. Da oljepengene kom inn i bildet igjen, begynte det å bli vanskelig. Så Jaglands problem var jo at han følte seg angrepet fra alle kanter i 1997. Arbeiderpartiets mindretallsmodell fungerte under veldig spesielle forhold etter at Senterpartiet hadde brutt ut av Syse-regjeringen. Men før den tid, i slutten av 1980-årene, var det en slags mellomfase. Jeg var jo i utlandet helt til i 1988, så jeg vet ikke så veldig mye, men jeg tolker det nærmest slik at i det øyeblikk Willloch-regjeringen bryter sammen i 1986 blir det en viss aversjon innenfor sentrumspartiene mot den type samarbeid. De opererer en tid på egen hånd inntil Jan Syse samler dem sammen igjen. Det skjer like før valget i 1989 og varer bare en kort periode.

Men enhver regjeringsdeltagelse skaper etter hvert en viss tretthet i partiene. De vil gjerne ha frihet, omtrent som Høybråten nå lengter etter å kunne forkynne evangeliet fritt, ubundet av Høyre. Iblant begynner maktlysten å ta overhånd igjen. Jeg har lurt på hvorfor det tok så forbannet lang tid før Arbeiderpartiet kunne innse at mindretallsregjeringer var en håpløs modell. Jeg syntes det var en forferdelig modell i 1970-årene for jeg fikk de fleste problemene. Det var jo på mitt område hvor SV var vanskelig. De andre områdene hvor de sa ja til våre forslag, det var ikke noe problem. Men akkurat på mitt område var de alltid imot og skapte problemer da de gikk sammen med de borgerlige i Stortinget. Jeg fikk dette problemet hele tiden, så jeg var lite glad i denne modellen. Da regjeringen Bratteli II ble dannet i

september 1973, så var det noen som foreslo at man skulle forsøke en samarbeidsmodell med SV, men det avviste Bratteli helt kontant. Ikke tale om, sa han og viste til danskenes erfaringer. De hadde jo samarbeidet med SF med dårlig resultat. Men det var nok ikke det viktigste. Det viktigste var simpelthen at det var kort tid etter at mange hadde opptrådt som det var mange mange så som forrædere i EF_kampen. Det var i det hele tatt mange personlige følelser ute og gikk. Også i partiet generelt sett. Mange likte ikke helt tanken i det hele tatt. Man sier jo gjerne at man har hatt mindretallsregjeringer fra Arbeiderpartiet siden 1961. Det er et faktum, men holdningene har jo vært preget av at man hele tiden har trodd at det var en sjanse for å komme tilbake igjen i en flertallsposisjon. Det var såvidt det holdt i valget i 1969. Det ble sagt at vi gikk til sengs med Bratteli og våknet opp med Borten. Det var så vidt Bortens parlamentariske grunnlag holdt i det valget. Så gikk det ned i valget i 1973, det var like etter folkeavstemningen om EF. Så gikk det opp igjen i 1977, manglet to mandater på flertall. Valgordningen er urettferdig i den forstand at Arbeiderpartiet fikk bare 43 % av stemmene. Så var det ned igjen i 1981. Så hadde vi Willoch-regjeringen, og den hadde den veldig positive effekt at Arbeiderpartiet fikk økt tilslutningen til 41 % i 1985.

Men det var siste gang Arbeiderpartiet har hatt stemmetilslutning over 40 % i 1985. Men partisekretæren, det er Jagland, gjentar at målet er å nå 40 %. I 1997 er målet 36,9 %. Hele tiden tror man at det er en sjanse til flertall. Man vil ikke innse at mulighetene er blitt så begrensede. Det er først ved valget i 2001 at man skjønner at dette går til helvete.

Det er kortversjonen av historien om holdninger. Ute i partiorganisasjonen så er det jo en avsky mot de andre, det er ”de” og ”vi” hele tiden. Til og med nå kommer det avskyuttalelser mot særlig Senterpartiet. Enkelte er også skeptiske til SV. Så det er ikke lett.

Lange: Det du gir et bilde av her, er at etter 1985 har man ikke hatt noen reell mulighet for et Arbeiderparti i flertallsposisjon, og det er jo et politisk skifte når man ser det i –

Kleppe: Men det er jo veldig rart at i andre land, bortsett fra Sverige, svenskene er jo noe for seg selv, har de jo normalt koalisjoner. Sosialdemokratene har jo i alle land ellers inngått i koalisjoner, der man har et proporsjonalt valgsystem.

Lange: Men dette er vel noe vi ville kalle den norske politiske kulturen, som da har kommet over i en ny fase. Det er ett felt vi bare har streifet så vidt innom, og som du har tatt opp nå sist i din gjennomgang, nemlig oljeøkonomien. Når man skal forstå den endringen som mange mener har funnet sted, men som du toner ned - hvis man skal se på ting som har endret seg, så

er jo oljeøkonomien den åpenbare forskjellen mellom Norges økonomiske situasjon før 1970-årene og etter 1970-årene. Du har vært inne på den i forbindelse med den økonomiske styringen. Men når det gjelder den samlede vurdering av oljens betydning for den norske politiske kulturen, hva vil du si om den?

Kleppe: Den har vært en blanding av positiv og nedbrytende. Da jeg kom som finansminister i oktober 1973, lå det utkast til Stortingsmelding nr. 25 som ble utarbeidet i departementet, og som jeg korrigerste. Jeg føyde bl.a. til målsettingen om et kvalitativt bedre samfunn, men ellers hadde jeg ikke noen problemer med resonnementet. Vi la den frem, og det vi tok sikte på, var å passe på at vi fikk en moderat innpassing av oljevirkosmheten i Norge. Industridepartementet strittet imot, for de ville ha mer industri. Vi sa at vi var i en full sysselsettingssituasjon den gangen, vi måtte ta folk et sted fra.

Men det hendte så at vi fikk et tilbakeslag, særlig i skipsfarten, og dermed i hele verftsindustrien. At vi da var i stand til å få en del av verftene over til å produsere oljeplattformer og annet til oljeindustrien, var jo en veldig gunstig utvikling, må jeg si. For svenskene, som hadde mye større skipsverftsindustri enn vi, de la jo ned praktisk talt hele industrien. Det begynte med at den borgerlige regjeringen Sverige laget statselskap av hele greien, mens i Norge gikk veldig mange tidlig over til å lage utstyr for oljevirkosmheten. Det ble hovedvirkosmheten ved de fleste av disse gamle stedene. Verftene ble nedlagt i Oslo, Fredrikstad og de fleste steder på Østlandet. Men langs hele kysten er det fremdeles en veldig viktig industri. Og nye steder kom til: Stord, Verdal. Det er altså en positiv måte å takle oljevirkosmheten på.

Jeg mener at det viktigste som skjedd i norsk næringsøkonomi i 1970-årene er at vi greidde å få en utvikling av egen norsk oljevirkosmhet gjennom Statoil, og i tillegg også Hydro og Saga Petroleum, og noen andre selskaper. Men uten å ha et statsoljeselskap hadde vi aldri vært i stand til å drive en såpass røff politikk som vi faktisk gjorde. Det vi gjorde, var å gi Statoil så mange fordeler at vi var i stand til å motvirke de andre virkelig brutale på markedet, de store internasjonale oljeselskapene, som kom først her. De kunne jo denne virksomheten. Men for å lære det måtte vi jo delvis slippe dem inn, men også ha vilkår som gjorde at vi fikk inn mest mulig penger av dem med spesielle skatteregler. Vi passet på at det ble norsk deltagelse i virksomheten ved at deler av konsesjonene ble spredt også til Statoil og Hydro og andre selskaper.

De gamle oljeselskapene kunne jo tingene, men de norske kunne lære. Det var en læreprosess vi snakker om. Det er helt avgjørende. Høyres modell var å bruke eksisterende

norsk virksomhet, særlig Hydro. Generaldirektør Holte var jo en god venn av Willoch. Men vi kjente jo Johan Holte. Han var en dyktig, men ganske egenrådig herre. Vi kunne aldri styre ham på noen måte, det var helt umulig. Dere som har skrevet Hydro-historie, kan jo fortelle om dette. Vi var nødt til å ha et eget norsk statseid oljeselskap for å kunne ha full styring med det. Det at vi da greide å få igjennom en aktiv opplæringsprosess, gjorde at vi fikk en egen, helt ny næring som vi hadde styring med. Det kunne vi ikke gjort i dag fordi EØS-reglene ville gjort det vanskelig å gi så store fordeler for ett selskap.

Lie: Når man ser på inntektsanvendelsen, så var jo tanken i Stortingsmelding nr. 25 og de neste to, eller tre er det vel egentlig, langtidsprogrammene, at man skulle begrense produksjonen og så bruke inntektene fortløpende, i prinsippet. Men den fondstanken som kommer med Tempo-utvalget og blir en realitet en del år etter, når kom den egentlig? Ble den diskutert i 1970-årene når man faktisk valgte –

Kleppe: Nei, vi var ikke kommet så langt fordi det første året da det virkelig var store oljeinntekter, er 1979. Det hang sammen med krigen mellom Irak og Iran, og oljebusinessen spratt opp igjen. I mellomtiden hadde det gått ned igjen, etter den firedoblingen av oljeprisensom skjedde i 1973–74. Vi hadde såpass liten produksjon, langt mere utgifter enn inntekter, i begynnelsen. Dette med å bruke oljepenger på forskudd var jo en måte å fordele de inntektene alle ventet det. Hvor store de ble, visste vi jo ikke, men vi visste at vi kom til å få inntekter, men ville fordele dem på en mye lengre periode. Vi begynte før vi fikk inntektene. Det fondet som ble foreslått av Tempo-utvalget i 1983 var vel Skånlands idé primært, altså som leder av utvalget. Men det er først i 1996 at vi får inntekter som er så store at vi hvert år kan avsette en del til fondet.

Selv om den tankegangen kommer senere, er den i pakt med den tankegang at vi skal være forsiktige med bruk av oljepengene. Vi skal fordele over tid, delvis slik som vi gjorde i 1970-årene, ved å ta ut mye på forskudd. Vi forlenget den perioden bakover, og senere ble den forlenget fremover gjennom fondet. Internasjonale studier av oljeproduserende land, som har kommet i slutten av 1990-årene og omkring 2000, sier at Norge er det eneste av disse landene som har hatt en rasjonell politikk. Alle de andre har gjort andre ting. Kuwait er jo et meget lite land i en helt annen situasjon. For dem betyr oljeinntektene så mye, mye mer. De har ikke annet å komme med.

Lange: Men du snakket nå om de gode resultatene. Du nevnte –

Kleppe: Det negative er selvfølgelig at i det øyeblikk man hører om oljemulighetene i 1969 og i begynnelsen av 1970-årene, så spretter det opp det ene oljeselskapet etter det andre. DNO er det eneste som er tilbake, tror jeg. Det ble laget oljeselskaper på løpende bånd, optimismen var enormt stor. Men alt dette forsvinner etter hvert. Så er det politikernes tur. Anders Langes parti fra 1973 hadde som mål å ”la Nordsjøens skatter dekke dine egne skatter”. Det var deres program. Det kommer tidlig inn, men ved valget 1973 begynner det for alvor. Før før den tid var man mer opptatt av EF, men etter den tid kommer da oljen inn som en viktig del i politikernes bevissthet.

Enkelte av partiene var opptatt av miljøvirkningene allerede ved behandlingen av Stortingsmelding nr. 25. SV hadde en noe blandet holdning, tror jeg. De ville begrense produksjonen, men ville gjerne bruke mye mer av inntektene. Det var en litt splittet holdning, må man si. Jeg tror nok at Arbeiderpartiet og Høyre var de partier som lå mest på linje også i den saken. Det tok mange, mange år før man nådde opp til de 90 millioner oljeekvivalenter som vi snakket om den gangen. Det skjeddde først i slutten av 1980-årene. Hovedtanken er at vi skal ha en forsiktig bruk. Vi skal ikke skade annen norsk næringsvirksomhet, vi skal være forsiktige, ikke minst i bruken av det internt, som lett kunne skyve ut store deler av eksisterende industri. Alt dette sto klart i meldingen.

Det er siden da ikke noe nytt i partienes problemstillinger. FRPs rolle er blitt viktigere. FRP forsvant fra Stortinget i 1977, og kom tilbake igjen i 1981. De har hele tiden vært opptatt av å bruke oljepengene raskest mulig. Riktignok har Carl I. Hagen ment noe om alt mellom himmel og jord i årenes løp, han ville jo en gang selge oljevirkosomheten, var det 10 milliarder han ville ha? For FRP er alt er mulig. Men det er jo klart at idiotien har spilt større og større rolle etter hvert som inntektene har økt.

Det har vist seg veldig vanskelig å forklare for folk flest hva det egentlig dreide seg om. Antakelig var det for mange økonomer inne i bildet, for hva de sier, forstår jo ingen. Så man må forsøke mer folkelige forklaringer på hva det dreier seg om. Og det har det manglet på. Det tror jeg er hovedproblemet. De to partiene som opprinnelig sto bak det som jeg synes var en fornuftig vurdering av dette, Arbeiderpartiet og Høyre, har holdt fast på sin holdning. Handlingsregelen er en frukt av det samme. Så kan man diskutere hvor langt man skal gå, for å bruke bare renten på all kapital er jo én type begrensning. Det har vist seg mulig å gå litt lenger. Bondevik 2-regjeringen har brukt atskillig mer, men man har i alle fall bevart illusjonen om at man hadde en forholdsvis forsiktig bruk av oljeinntektene. Men dette har vært et problem hele tiden. I gamle dager, før oljen kom, kunne man alltid true med

forferdelige ting som skjedde hvis man brukte for mye på budsjettet. Det var noen krittstreker som ikke skulle overskrides. Men det er ikke så lett lenger.

Som Gro Harlem Brundtland skrev i boken sin, at i det øyeblikk oljeprisen begynner å stige igjen i midten av 1990-årene, så blir problemene større med en gang. Det var stort sett positivt at vi fikk en ny, norsk næring og greide å komme over verftskrisen. Det var en positiv virkning at man greide den prosessen.

Det har hele tiden vært nok å diskutere. Men gasskraftdiskusjonen er diskusjonen i en annen variant. Hvor langt skal man gå, hvor høyt skal man gå? Nord for 62. breddegrad, det var en lang diskusjon i sin tid. Så glir man nordover. Hvor langt skal man gå? Og hele tiden er det diskusjon og motstand.

Lange: Hvis vi skulle vurdere den situasjonen som er oppstått gjennom den nye flertallsregjeringsdannelsen med hensyn til den langsiktige utviklingen vi har vært igjennom: Hvordan ville du karakterisere den posisjonen Arbeiderpartiet og sosialdemokratiet er i nå, i forhold til den situasjonen man sto i ved starten av perioden?

Kleppe: Det startet jo i begynnelsen av 1970-årene. En har hatt en lang, lang utvikling i retning av å finne løsninger som gir rimelig styring. Og det er klart at en mindretallsregjering betyr alltid en begrensning av styring. Det ligger i sakens natur. Da Jagland kastet kortene var det i fortvilelse over at han fikk altfor mye endringer og motstand i Stortinget. Han hadde jo aldri vært med i en regjering før han, stakkar, ble satt på som statsminister med en gang. Det var jo litt uheldig. Han visste ikke hva det dreide seg om. Så det var et voldsomt møte med virkeligheten.

Men man har altså i og med nederlaget i 2001 innsett at hvis man i det hele tatt skal ha noe styring på utviklingen, så må man ha flertallsregjering. De gjelder spesielt etter at Høyre nå har beveget seg i retning av mer markedsliberale løsninger. De er et helt annet parti, enn det som Willoch holdt på med i sin tid. Så det er nødvendig å samle kreftene på en annen måte, man kan ikke bare holde på med sin egen lille klubb, man må få flere med. Den erkjennelsen er viktig å få knesatt som en varig ordning. Det tar tid. Det er veldig tungt å komme dit hen.

Jens Stoltenberg har selv forklart at da han ble statsminister i våren 2000, så var de helt uforberedt. Alt skjedde for raskt, de fikk ikke forberedt tingene skikkelig, sier han nå i ettertid. Og det var det riktige. Både sammensetningen av regjeringen og av gruppen han ellers baserte seg på var preget av at veldig mange var hans egne venner. Det var nok litt i

strid med tradisjonene i partiet. Han fikk jo ikke fagbevegelsen med seg på noen måte, heller. Han gjorde altså en rekke viktige feil. Og det å satse spesielt på moderniseringen, som vi har holdt på med til alle tider, var ikke særlig klokt. Å gjennomføre en stor skatteomlegging, som man gjorde ved innføring av moms på tjenester, like før et valg, var jo ikke det lureste man kan finne på. Det var privatisering av Statoil og Telenor. Og så videre, og så videre.

Alt mulig kom i en sekk. Positive ting var det selvfølgelig, som IA-avtalen som kom inn på slutten. Han hadde hatt godt av å ha hatt visse bremses innbakt i systemet. Det er klart at når resultatet ble så dårlig, når andel LO-medlemmer som stemte Arbeiderpartiet, ble halvert da under valget, så tyder det på at det var noe galt i politikken. Man var i ferd med å løsne røttene, og det bør man ikke gjøre. Det som har skjedd senere, er jo en slags retur tilbake igjen. Nå er SV bekymret for at tilslutningen går ned. Men det som egentlig har skjedd, er jo bare at de stemmene som de har fått fra til Arbeiderpartiet i 2001, har kommet tilbake til Arbeiderpartiet. Arbeiderpartiet har fått en størrelse som var ganske vanlig før, er vel drygt 30 %. Glem ikke at Jagland gikk da han bare fikk 35 % i 1997 og ikke 36,9. Størrrelsene er blitt annerledes, og det er ganske avgjørende for å få makt. Sånn sett har det skjedd en ganske dramatisk vending bort fra Arbeiderpartiet som dominerende parti. Jeg vil ikke kalle det for Ørnen, for det har det aldri vært. Det har i alle fall blitt et mer alminnelig parti. Den utviklingen er helt klar.

Lange: Er det noe du selv gjerne ville ha lagt til utover disse tingene vi nå har vært igjennom?

Kleppe: Jeg kan snakke i dagevis, jeg, så det er ikke noe problem. Men det er avhengig av hva dere er interessert i? Men for å si litt om den markedsliberalismen og slike ting som vi har vært inne på. Markedet har vi hatt til alle tider. Et godt fungerende marked er en bra ting. Men et marked som virker skadelig på inntektsfordelingen og på muligheten for å få gjennomført fornuftige offentlige tiltak, det er et dårlig marked. Man kan ikke være for eller mot marked, som marked. Jeg mener at kapitalismen er et gammelt system som kan fungere mer eller mindre godt eller dårlig. Hvis det går over stakk og sten, som det gjør nå, er det grunn til å lete etter andre modeller. Vi kommer ikke bort fra at norsk økonomi er veldig avhengig av å ha et internasjonalt marked. Vi vil gjerne ha høye lønninger til våre folk. Men konsekvensen av dette er jo at det er masse ting vi ikke kan produsere i Norge, ikke bør produsere i Norge. Og da må vi gjøre noe annet i stedet. Konsekvensen av vår tenkning om fordelingssiden vil automatisk føre til at vi må godta masse endringer.

Jeg skjønner ikke poenget med bråket om Union i Skien i det hele tatt. Jeg mener at et globalisert foretak må få lov til å foreta endringer. Man kan forlange, selvfølgelig, at de oppfører seg pent i Norge, rydder opp etter seg, for eksempel, men det offentlige oppgave er ikke å fryse fast en gammel produksjonsenhet som selskapet selv mener er lite hensiktsmessig. Den offentlige oppgaven er å bidra til at det skapes annen virksomhet. Det er det samme som vi har nevnt for Posten. Vi kan ikke bare sparke ut folk. Det er et mye større problem enn Union. Posten har tusenvis av ansatte. Det har ingen snakket om. Den offentlige oppgaven er å bidra til at de som blir ledige på ett felt, kan få jobb i annen virksomhet på andre felt. Det gjelder f.eks. Skien. Det samme gjaldt selvfølgelig alt det vi har gjennomgått av nedleggelse.

Lange: Hva sier du til en forestilling om at den samlede regulering som skal til for å sikre den typen samfunnsstyring du går inn for, i en verden med så åpne markeder som vi nå lever i, vil hemme den konkurransekraften som det norske samfunnet har? Altså at man vil ikke kunne unngå at dette blir mindre effektivt enn det ellers ville blitt, enn konkurrentlandene er. Hva sier du til det, det er jo markedsliberalismens påstand?

Kleppe: Vår oppgave er å bidra til at folk kan få et godt liv, og det gjelder alle mennesker. Det forholdet at vi har en del foretak som jobber internasjonalt, hvis de legger ned, så er hovedoppgaven å bidra til at det blir annen virksomhet, som vi har gjort i Årdal, for eksempel. Man må sørge for at de får noe annet å gjøre. Men å blande seg inn i foretakenes vurderinger kan jeg ikke se at et departement har egentlig kompetanse til.

Lange: Nei, men det vil vel hevdes fra liberalistenes side at departementet heller ikke har kompetanse til å skape nye arbeidsplasser, eller, som du sier, sørge for at andre arbeidsplasser blir opprettet?

Kleppe: Omgivelsene omkring en virksomhet er helt avgjørende, og de bestemmes stort sett av det offentlige. Kommunikasjonssystemer, veier og så videre, er nokså avgjørende for om man kan drive næringsvirksomhet. En bedrift på Sunnmøre som eksporterer møbler og andre ting som må sendes på landevei, er avhengig av at veiene er i orden. Det er en offentlig oppgave. De må altså sørge for skoler og alt rundt omkring. De som er avhengige av forskning, vil etter det norske systemet være veldig avhengige av finansiering av offentlige institutter. Vi har nemlig ikke en industri i Norge som de har i Sverige. Sverige har jo veldig

mye forskningslaboratorier i bedriftenes egen regi. Det har vi i liten utstrekning i Norge, delvis fordi bedriftene er så små, delvis fordi de produserer samme ting fra år til år. De lager ikke noe særlig nytt. Papir er det samme fra år til år, det er ikke noe særlig forskning i papirindustrien. Det samme gjelder jo dem som lager metall. Det er ikke veldig mye forskning å snakke om der.

Bondevik-regjeringens forskningsmelding synes jeg er noe av den verste ønsketenkningen jeg har sett. Alle vet jo at hvis man vil ha opp næringsrettet forskning, så må det enten skje med sånne fiffige ting som skattefunn og slikt, eller så må det skje ved at vi har offentlig finansierte institutter av typen Sintef. Mye av dette er ikke rent offentlig lenger nå, men opprinnelig var de klart avhengig av offentlig bistand. I Amerika er mye av forskningen faktisk offentlig finansiert gjennom Forsvarsdepartementet og Landbruksdepartementet, romforskning osv. Man må ikke lure seg selv og tro at det er noe land der ikke det offentlige kommer ganske tungt inn på viktige felter. Jeg mener at en forskningspolitikk må stimulere de enkelte bedrifter til å drive egen forskning. Man kan stimulere ved skattemessige tiltak og man kan ha offentlig tilgjengelige institutter hvor bedrifter kan få utført oppdrag som er brukbare for dem.

Lange: Så dine forslag i denne sammenhengen dreier seg altså om tilretteleggingspolitikk, en politikk som vel karakteriserte den perioden som du sier er Arbeiderpartiets lykkelige øyeblikk, 1960-årene?

Kleppe: Det var i 1970-årene, faktisk. Det var det vi holdt på med, stort sett. At man tok i bruk en del selektive støtteordninger, syntes jeg kunne forsvares så lenge det var del av en helt kortvarig konjunkturpolitikk. Men som langvarig løsning kan selektive støtteordninger virke forsinkende på en prosess som vil skje i alle fall.

Bergh: Du var jo inne her på verftsindustrien og den støtten i 1970-årene som muliggjorde overgangen til offshore. Men det er vel en vanlig forestilling at staten, uavhengig av regjeringen, nesten, støttet verftsindustrien gjennom hele 60-tallet, kanskje ikke ut fra veldig økonomiske, næringspolitisk rasjonelle grunner, men av sysselsettingsgrunner?

Kleppe: Vi leverer skip til en internasjonalt konkurrerende næring, skipsfarten. Vi er nødt til å ta hensyn til vilkårene i konkurrentlandene, og dette er en periode hvor japanske skipsverft har en rentebelastning på 2 % eller deromkring. Vi kunne ikke se bort fra det. Det er det

samme som EU slåss med. De vil ha EU-ordninger for internkonkurransen mellom EU-land. Slik er det også i internasjonale næringer. Når disse sofaøkonomene betrakter skipsfart som en hvilken som helst annen næringsvirksomhet, ser de bort fra de spesielle vilkårene denne næringen har. Internasjonalt konkurrerende næringer må ha noenlunde like vilkår som konkurrentene. Det er det det går på.

Bergh: Du mener at Norge ikke hadde favoriserte vilkår? Det er ikke din oppfatning?

Kleppe: Nei.

Lange: Men tror du at det er større forståelse for denne holdningen du nå gir uttrykk for, nemlig at man ikke skal blande seg inn i de enkelte bedrifters disposisjoner, men drive en generell tilretteleggingspolitikk og en næringsutviklingspolitikk? At det er større forståelse for det på venstresiden nå enn det var i 1980-årene?

Kleppe: Venstresiden vil jeg ikke uttale meg om i det hele tatt, for jeg tilhører ikke venstresiden, som er til venstre for Arbeiderpartiet. Men som et parti som på en måte har følt seg ansvarlig for den økonomiske utvikling i Norge etter krigen, så er det jo klart at hovedtyngden av det vi har gjort, har vært tilrettelegging. Unntakene er statsbedrifter av typen ”Jernverket”, som jeg mener er blitt en feiltenkning. Det kommer fra Colbjørnsen og Sømmes Norsk treårsplan fra 1933. Altså en helt annen tid. I dag er det en feiltenkning.

Det var heller ikke bra å ha aksjer i noen fiskeforedlingsbedrifter oppe i Finnmark. Det gikk meget dårlig. Finnmark er vanskelig uansett. I tillegg er dette en veldig vanskelig bransje. At staten fikk eierinteresser i den var uklokt. Nå når Røkke nå kommer inn og kjøper kvoter, det samme som han har gjort tidligere i Lofoten og andre steder, så er det en kvalifisert aktør. Staten bør ikke være kommersiell aktør på sånne felter. De gamle statsbedriftene var tradisjonelle forsvarsbedrifter, av typen Kongsberg våpenfabrikk, Raufoss ammunisjonsfabrikk, Horten marineverft. Det hadde en helt annen bakgrunn, det var en del av Norges forsvar, som gikk tilbake til den tiden vi drev og kranglet med svenskene om unionen. Altså, en helt annen tid. Når vi nå legger ned slike statsbedrifter, er det en rimelig del av utviklingen, synes jeg. Så jeg har ikke noen innvendinger mot at det har skjedd.

Lange: Jeg kunne tenke meg å spørre om grupperinger i Arbeiderpartiet, det er et litt annet tema, men har noe med dette å gjøre: Du har snakket om de personene som du har hatt et litt

vanskeligere forhold til, eller som du har følt deg fremmed overfor. Du snakket om at du følte deg som en fremmed fugl i noen sammenhenger tidlig i din politiske karriere. Hvem har vært dine nærmeste forbundsfeller som du har vært mest på bølgelengde med i det regjeringsarbeidet du har vært med på? Og for så vidt også i de komiteer og viktige utredninger du har deltatt i?

Kleppe: Da jeg var leder av Utredningskontoret fra 1967, hadde jeg veldig god kontakt med mange. Vi var jo i opposisjon og jeg var da på en måte leder for et system som utførte komitéoppdrag og lignende for dem. Jeg fikk mange gode kontakter i denne perioden. Men jeg hadde ikke noen spesielle forbundsfeller. Jeg hadde gode relasjoner med Arbeiderpartiets kontor, det var Reiulf Steen og Ronald Bye som da ledet det. I regjeringstiden kan jeg ikke si at jeg hadde noen spesielle forbundsfeller. Jeg har vel tilhørt grupperinger innenfor regjeringen som når det gjelder miljøspørsmål. Jeg støttet alltid miljøministeren, for eksempel. Jeg har vel kanskje vært mer kvinnevennlig enn gjennomsnittet. Jeg har i det hele tatt hatt holdninger som er litt avvikende fra det som mange andre har hatt. Men jeg har aldri tilhørt noen gruppering sånn sett.

Lange: Kunne du si noe om hvilke grupperinger du ellers ville kunne identifisere?

Kleppe: Nei, egentlig ikke. I 1975 ble det valgt ny partileder. Trygve Bratteli sa i et intervju allerede i juni i 1974 at han ville gå av. Det kom som en overraskelse på meg. Men han hadde sittet lenge som partileder. Jeg minnes på landsmøtet i april 1975 ble det sagt at det var Einar Gerhardsen som hadde funnet på ideen om å dele jobbene. Jeg vet ikke, slik gikk ryktene. Jeg var ikke involvert i det hele tatt, jeg. I valget mellom Steen og Nordli hadde ikke jeg noen preferanse. Jeg hadde mest hatt å gjøre med Steen, for han var jo leder av partikontoret mens jeg hadde Utredningskontoret. Jeg hadde daglig kontakt med ham da. Nordli kjente jeg mer tilfeldig, jeg hadde truffet ham i 1950-årene da han var leder av Hedmark AUF. Jeg syntes begge to var ålreite fyrer, men de var ikke noe eksepsjonelle på noen måte. Så jeg tok ikke noe valg.

Bergh: Så litt beslektet med det – noe av det mest interessante jeg har hørt av deg i dag, synes jeg er din presisering av det sosialdemokratiske og slektskapet mellom sosialdemokratiet og sosialliberalisme. Og jeg forstår deg dit hen at det er veldig sentralt i din forståelse, og at det er en hovedtråd, det er en hovedretning i Arbeiderpartiet. Og så har du nevnt Gerhardsen som

en slags ytterlighet, han kanskje trodde at han var sosialist. Og så er det Tormod Hermansen som var helt uideologisk, nærmest, på den andre ytterlighet. Hvor sterke ideologiske avstander har du opplevd, eller har du opplevd at Arbeiderpartiet har vært et ganske samlet og avklart parti, ideologisk, i din tid, og hva slags variasjoner er det? Det er jo kanskje en myte om Reiulf Steen som en radikal, ideologisk bevisst person, for eksempel. Hva er ditt inntrykk? I det hele tatt, hva er spenningene, og hvor store eller hvor små spenninger har det vært, rent ideologisk, i de ledende kretser i Arbeiderpartiet?

Kleppe: Jeg kom jo inn i Arbeiderpartiet på ideologisk grunnlag, kan man kalle det, i og med at jeg hadde trening i dette før krigen grupper i gymnasietiden. Jeg var så interessert at jeg laget en helt egen versjon av prinsippprogrammet i 1949. Fikk ikke gjennom mer enn et par punkter, men det var noe. Så jeg har hele tiden vært interessert i prinsippene. Om man ser i ettertid, som det heter, kan man jo se at veldig mye av det som skjedde var en forlengelse av en tenkning som for eksempel Thagaard også representerte. Det var ikke noen kjempeforskjell. Mye av det som ble sagt om sosialismen ble retorikk. Det må man bare konstatere i ettertid.

Det var et tilløp like etter krigen, meget av den ekstreme dirigeringslysten som en del hadde. Jeg har nevnt dette med Sjaastad-komiteen. Og Sjaastad var selv jurist, og vel ikke noe spesielt ideologisk orientert, men han reflekterte vel det som var en hovedstrømning, skulle jeg tro. Men det gikk egentlig lett å få Arbeiderpartiet inn på den vanlige hovedlinjen som OECD representerte den gangen. Det kan man bare konstatere at det var ikke noen dramatiske forskjeller. Overgangen fra direkte reguleringer til indirekte reguleringer gikk jo, såvidt jeg vet, ganske smertefritt. Folk var glad for å bli kvitt rasjoneringene. At det tok så lang tid å slippe rasjoneringen av privatbiler, var vel et uttrykk for at det tok lang tid å akseptere at vi hadde litt mer å rutte med. Man hadde basert seg på tanken om Norge som et fattig land. Vi skulle ikke bruke ting som var unødvendig. I 1950-årene var det et stort problem mange steder med dårlige telefonkiosker der telefonene alltid var i uorden. LO-leder Konrad Nordahl sa en gang at det var en "fornem nød". Men han selv som hadde telefon, han hadde ikke så store problemer, kanskje. Da man fikk opprustningen av telefonen i 1960-årene, gikk det veldig kvikt å få installert nødvendige mengder telefoner rundt omkring. Det var forbløffende hvor effektivt det skjedde.

Lange: Men ideologiske spenninger, opplevde du det?

Kleppe: Ikke på annen måte enn på retorikkens område. Jeg forsto ikke helt hvorfor man ikke kunne si ”sosialdemokratisk”, men det henger litt sammen med at vi hadde hatt et eget Sosialdemokratisk parti i 1920-årene. I Arbeiderpartiet ble det betraktet som et høyre-avvikerparti. Det tok lang tid før man overvant den holdningen.

Bergh: Begrepet ga litt spesielle assosiasjoner?

Kleppe: Ja. Til tross for at svenskene og danskene hadde brukt det hele tiden. Einar Gerhardsen, Haakon Lie og flere hadde jo vært med i et parti som kalte seg for Venstre-kommunistene. Det var jo en enorm bruk, eller misbruk, av retorikk. Og det hang i veldig lenge. Det er veldig tungt å bli kvitt sånn gammel retorikk. Men jeg forsøker å vurdere det helt nøkternt. Jeg tror at den viktigste virkningen av Prinsippprogramkomiteen i 1981 var at vi kvittet oss med en del sånn gammel retorikk. Jeg vil ikke tillegge det så mye reell betydning.

Lange: Så i virkeligheten ville du ikke karakterisere det som en høyredreining, men som en tilpasning av programmet til de realiteter som hadde foreligget nokså lenge?

Kleppe: Ja, jeg tror det.

Bergh: Reiulf Steen passer inn i dette bildet, han –?

Kleppe: Reiulf er en selvlært intellektuell. Han var alltid veldig begeistret for idédebatt og var selv en veldig dyktig retoriker. Han hadde veldig sans for retorikk. Og det tror jeg er hovedforklaringen på at han hadde lett for å akseptere sånne mer retoriske formuleringer. Jeg tror nok at han i dag ville innrømme at mye av det var retorikk. Da det var valg mellom ham og Nordli, så kunne jeg ikke se noen egentlige politiske forskjeller. For meg var det det samme.

Det er jo klart at for mange arbeiderpartifolk, på Stortinget spesielt, så virket Nordli mer traust, fra Hedmarken og greier. Mens Reiulf Steen kom jo nede fra Buskerud, nærmest Oslo-området, snakket ikke noen klar dialekt. Han snakket for mye om teori, kanskje. Reiulf ble i diskusjonen støttet av ungdomsorganisasjonen, og han hadde nok en bedre kontakt med fagbevegelsen enn Nordli. Odvars base var stortingsgruppen. Hedmarksdialekten var

merkbar, ikke så mye som Sigbjørn Johnsen, riktignok, men likevel ga det et inntrykk av trausthet. Det var viktig, ikke minst i stortingsgruppen.

Lange: Du bruker nå ordet ”retorikk” i en betydning som noe uvesentlig, noe som ikke egentlig teller. I politisk virksomhet så er det vel også nødvendig å se retorikk som et virkemiddel?

Kleppe: Retorikk er et virkemiddel, absolutt. Det er ikke noe negativt fra min side, jeg forklarer bare forskjellen på realpolitikk og retorikk. Jeg har aldri hatt noen særlig sans for retorikk. Men andre har det, blant annet fordi de er dyktige retorikere. Du vet at når Reiulf Steen kom opp med noen fantastiske taler, så kunne han få salen til å reise seg og få trampeklapp. Reiulfs egen historie gjaldt ikke ham selv, men Martin Tranmæl. Han fortalte at på Martins virkelig gamle dager hadde AUF lokket ham til å møte på et landsmøte. Og noe motvillig møtte Martin opp. Og så ble han oppfordret til å si noen ting. Og så rettet han seg opp og så, han hadde en karakteristisk håndbevegelse, han brukte alltid knyttneven. Så var han litt hes og sa: ”alltid fremad, aldri tilbake!”. Det var ren retorikk. Ungdommen var overbegeistret.

Lange: Når du nevner Tranmæl, så faller det meg inn at han i en sammenheng da Arbeiderpartiet gikk inn i sin mer pragmatiske periode i 1930-årene, også formulerte det sånn at ”agitasjonsperioden er nå over. Nå er det arbeidsperioden som begynner”. Og det avspeiler jo det samme forholdet til retorikk som du nå tilkjenner?

Kleppe: Ja. Men jeg må si med all respekt for historikere at det var ingen glad periode da Edvard Bull var leder av partiet, eller nestformann. For han fikk da inn en masse retoriske formuleringer i marxistisk retning i programmet for 1930. 1930-valget ble kalt ”kosakkvalget”, preget av frykten for Sovjetunionen. Bull døde brått, like etterpå. Det var vel ikke udelt uheldig for partiet, tror jeg, for han brakte inn et element som var fremmed. Den type debatt man hadde i etterklang etter 1920-årstiden frem til etter valget i 1930, var ikke heldig. Det skremte folk bort. Og når man da kommer tilbake igjen med et veldig pragmatisk program med slagord som ”Hele folket i arbeid”, om det kommer i 1933 allerede husker jeg ikke riktig, men –

Lange: Det gjorde det.

Kleppe: – det kan stemme, så var det et helt annet program. Lagt helt om.

Lange: Men det er jo en diskusjon om på hvilket tidspunkt man skal si at Arbeiderpartiet fant frem til denne hovedlinjen som du mener har vært kontinuiteten. Om det fant sted allerede tidlig i 1930-årene etter dette dårlige valget i 1930 og Edvard Bulls død. Eller om det er en tilpasning som fant sted omkring 1951–52, da ”Arbeiderpartiet fant seg selv”, som Rune Slagstad har formulert det?

Kleppe: Jeg vil si begge deler. Det er klart at de som opplevde som unge motstand mot samfunnet, mot militærvesenet, det brukne geværs tid, de hadde visse problemer med å tilpasse seg en ny tid. Jeg opplevde veldig sterkt motstand mot fascismen fra 1930-årene. Det var for meg en ganske avgjørende opplevelse. Spørsmålet om motstand kom inn under omleggingen av forsvarspolitikken. Den kom veldig sent, riktignok, men da de i slutten av 1930-årene gikk inn for økte forsvarsbevilgninger, var et viktig skille. Men det tar tid å avvikle gamle oppfatninger. Retorikk henger veldig lenge igjen. De prinsippprogrammene som var litt sånn Edvard Bull den eldre-preget, ble først avløst i 1949. Det er jo ganske interessant at masse gammel retorikk henger igjen såpass lenge. Og du kan ikke unngå at en del mennesker, når de leser programmene, sier det partiet mener ditt og datt.

Bergh: Men dette så å si behovet for retorikk som tydeligvis er der, kan det ha hatt mye å gjøre med at det tross alt er behov for en markering, en identitet, i en utviklingsprosess hvor kanskje skillene mellom politiske partier og blokker synes å bli mindre og mindre, og da må man markere avstander mer enn tilnærming. At det er en viktig del av den norske politiske kultur gjennom etterkrigstiden. Altså, Haakon Lie var jo en veldig klar representant for det, få frem det som skiller, ikke det som er felles. Og når jeg har hørt på deg i dag, så kan jeg jo godt se for meg at du ikke udelt ville være begeistret for den type politisk kultur som fremhever motsetninger i stedet for det som tross alt kan bygges av fellesskap tvers over blokkene?

Kleppe: Haakon Lie og hele hans generasjon er jo preget av stridighetene i 1920-årene. De kom aldri utenom det. Når du har slåss med kommunistene en tid, så gjør du det for alltid. Vi visste jo at kommunistene i alle land hadde ganske røffe teknikker. De som var nede og så på borgerkrigen i Spania, så hvorledes kommunistene behandlet sine egne, avvikerne. Bare skjøt

dem, kort og godt. Og det var en voldsom opplevelse for dem som da rapporterte tilbake. Det gjorde at man ikke elsket akkurat den retningen. Under krigen fikk man myten om snille onkel Joe, Stalin han var en hyggelig person. Det var jo en agitasjon som hadde lite med virkeligheten å gjøre. Men det førte til det at i Norge fikk man plutselig en sympati for kommunistene som man hadde kvittet seg med i løpet av stridighetene i 1920-årene og 1930-årene. Ikke overalt, selvfølgelig.

Sosialistisk Studentlag ble dannet i februar 1940 som et organ for de sosialistiske studenter som ikke var enige med Forum, det var en forening som ble dannet etter at Mot Dag ble oppløst. Og Forum-foreningene gikk under vinterkrigen inn for Sovjetunionen som et sosialistisk land. En del mennesker, blant annet Gudmund Harlem, mente at dette kunne ikke være helt riktig. De som var uenige i dette, laget da Sosialistisk Studentlag. Det fikk jo neppe fungert før tyskerne kom, men de kom tilbake i 1945. Jeg trodde ikke mine egne ører, når en rekke gamle motdagister spesielt, kanskje, kom som foredragsholdere i SosStud og sa at det er klart at Sovjetunionen må vi holde på. Det er mot det kapitalistiske systemet. Det som stoppet dette definitivt, var kuppet i Tsjekko i mars 1948. Å trekke linjer den veien var av og til problematisk.

Bergh: Men selv overfor høyresiden var man opptatt av å trekke linjer og markere avstand?

Kleppe: Av det du har lest av eller opplevd av Haakon Lie, så kan du se at han hele tiden snakket om "vi" og "de". "Vi" omfattet ikke folk som han mente hadde sympati for kommunistene. Dermed fikk vi problemet med Orienteringsgruppen og alt det der. Svenskene opplevde aldri splittelsen på den måten. Haakon har mange gode sider, men han var ganske røff når det gjelder å trekke linjer, som du sier, og da utelukke, ja, en hel generasjon av intellektuelle som kunne ha gjort det godt i Arbeiderpartiet. De kom jo aldri til i partiet i hans tid, selvfølgelig. Det er en av virkningene av grensedragninger.

Da jeg kom tilbake igjen til det politiske arbeidet i 1967, mente jeg at åpenhet var en veldig viktig ting. Åpenhet og toleranse. For da hadde denne grensedragningen hatt veldig skadelige følger. Et ledd i en slik grensedragning er en enorm selvros, og tilsvarende nedrakking av motparten, en fullstendig mangel på vilje til forståelse for andres meninger. Helt forferdelig. På veldig mange felter er det jo fellesoppfatninger. Det har det blitt mer og mer. Der var Borten-regeringen egentlig langt mer rimelig enn i alle fall det Haakon Lie representerte. Lyng var etter min mening en langt mer åpen person enn Halvard Lange, i alle fall slik som Halvard Lange utviklet seg. Han levde jo i et eget drivhus. En av bakgrunnene til

at John Lyng greide å skape denne grupperingen som han gjorde, Borten-regjeringen, var jo at han var veldig åpen for andre oppfatninger, villig til å kompromisse. Det er interessant hvorledes han opererte under Vietnamkrigen. Han hadde en helt annen oppfatning av virkeligheten enn det som Halvard Lange hadde gitt uttrykk for tidligere.

Jeg tar helt avstand fra at det ikke er mulig å samarbeide over grenser. Man bør arbeide over grenser. Jeg kan ikke se hvorledes man ellers kan oppnå noe. Når et parti ikke lenger kan få flertall, så må det nødvendigvis samarbeide. Hvor stopper samarbeidet egentlig? Det er jo riktig å ha en klar gruppering venstre-høyre, men det er mange saker som man er ganske bredt enig om. Det gjelder velferdsstaten, selv om innholdet kan variere litt. Oppfatningen av velferd har gjennomgått en interessant utviklin. Nå laget Bondevik-regjeringen et rart opplegg for fattigdomsbekjempelse, mer preget av Per-Kristian Foss enn av KrF, at man skal bekjempe fattigdommen, men med en minimal bruk av midler. Altså, punktvis. Det tror jeg er håpløst. Men selve grunnholdningen tror jeg nok er positiv. Jeg tror ikke det at Bondevik har noen uedle motiver, men at virkemidlene kan være ineffektive, er noe annet.

Lange: Likevel ser du for deg at en storkoalisjon mellom Høyre og Arbeiderpartiet, slik som det ligger an til i Tyskland nå, er urealistisk eller umulig fordi Høyre er blitt et nyliberalistisk parti?

Kleppe: Som jeg sa, så har jeg mer sympati for den finske modellen, som tar rubbel og bit med seg. Et mer statisk system er det sveitsiske, hvor alle de store partiene deltar. Man kan ifølge Sveits grunnlov bare ha syv medlemmer i regjeringen, så det er ikke mye å gå på. Når alle de store partiene er med i regjeringen unngår man de store feilstegene.

Lange: Nei, men det fører vel kanskje også til et minste felles multiplum som gjør dine optimistiske visjoner om samfunnsstyring mindre gjennomførbare?

Kleppe: Jeg tror nok at den nåværende konstellasjonen egentlig passer best til mine tankeganger. Jeg kan godt forestille meg at man får problemer som peker i retning av bredere løsninger. For det å opparbeide felleholdninger som omfattes av så mange som mulig, er ganske viktig i et samfunn, synes jeg.

Lange: Og synes du at det er en situasjon som nå er truet, at det er noe av det som har skjedd i de siste ti årene? At det er en sterkere spredning eller fragmentering i oppfatningene?

Kleppe: Bondevik 2-regjeringen har gjort den fundamentale feil å legge seg på ytterpunktet, Høyre. Det er ganske dumt politisk. For ikke bare dreper det Francis Sejersteds drøm om en storkoalisjon, men det gjør det også vanskeligere for samarbeidet mot sentrum. Høyres ledelse må ha hatt forferdelige problemer. Skal de oppgi samarbeidet med sentrum i den formen, må de bare legge seg i retning av Frp. Hva skal de gjøre? Det ender kanskje med at de opptrer alene i Stortinget, forsøker å baute seg frem så godt det går. Det er vel det som blir resultatet.

Lange: Men hvilken type problemer er det du tenker på når du sier at det kan tenkes problemer som gjør det mulig eller nødvendig å lage en sånn finsk løsning?

Kleppe: Det som skjedde i Finland, var som kjent at de fikk et forferdelig tilbakeslag i begynnelsen av 1990-årene, delvis fordi Sovjetunionens oppløsning førte til at et av deres viktigste markeder forsvant, og samtidig blir de rammet av en lavkonjunktur som også rammet andre land, Man fikk da en eksplosiv økning av ledigheten opp til nesten 20 % med utdeling av mat til folk i Helsingfors, det var helt forferdelig. Da kom forslaget opp om en felles regjering. En kriseregjering, kort og godt. Men da finnene kom ovenpå igjen, får Nokia og litt av hvert, så har de fortsatt med det systemet. Det er interessant. Senterpartiet var ute i begynnelsen, men nå har de fått statsministeren i det samme systemet. Et av poengene er nemlig at når man får et såkalt modent sosialdemokrati, med velutviklet velferdspolitikkk så blir mer og mer av politikken et forsvar for det eksisterende. Og da kan det være bra med en slik fellesregjering.

Lange: Så du ser for deg at når vi nå alle er blitt sosialdemokrater, så skal man også lage felles regjering?

Kleppe: La oss se på Danmark. Man kan mene hva man vil om Fogh Rasmussen, men han er en ganske dyktig taktiker, lederen av Venstre. Hva gjør han nå? Ta siste valg og se på programmene. Han har lagt seg så kloss opp til sosialdemokratene som mulig. Og når den nye, kvinnelige lederen av Sosialdemokratene kommer ut, så sier Fogh Rasmussen at ja, vi er stort sett enige om de fleste tingene og jeg vil ikke gjøre noen ting med store endringer i velferdssystemet uten at sosialdemokratene er enige med meg.

Og hva sier den nye lederen av svensk Høyre, Reinfeldt. Han ble kritisert av Dagens Nyheter, Bonnier-eid avis i Sverige, for at han går altfor langt i retning av å godta sosialdemokratenes tenkning. Han har liksom kastet bort viktige markedsliberale ideer, mener det som er en markedsliberal avis. De tidligere lederne av svenske Høyre, Moderaterna, hadde gått inn for skattelettelse, som alle høyrepartier gjør, og endringer av arbeidstidsbestemmelser og alt det der som de normalt holder på med. Han har droppet det nå. De svenske borgerlige, de fire borgerlige partiene har blitt enige om et program som slett ikke ligner det gamle høyreprogrammet. Det ligger nærmest opp til det som Folkpartiet, det svenske liberalpartiet, har gått inn for. Og du ser på meningsmålingene, hva skjer da? Tidvis har Reinfeldt hatt mer oppslutning enn Göran Persson.

Lange: Men du forutser da en lignende utvikling i Norge, hvor både Fremskrittspartiet og Høyre kan legge seg opp til –?

Kleppe: Husk på det at svenskene hadde Ny Demokrati en viss periode, men det er borte, så i dag har de ikke noe høyrepopulistisk parti. De har altså Sverigedemokrater, men de er så ekstreme at ingen bryr seg om dem. De slipper altså Frp-problemet. De har ikke heller olje, for øvrig, så et Frp ville ikke hatt mye å dele ut der borte. Danskene har jo Danske Folkeparti, som er en arving etter det danske Fremskrittspartiet. Men det er et parti som har en begrenset oppslutning, særlig på innvandringspolitikken. De er i dag et støtteparti for regjeringen, som har godtatt veldig mye av deres innvandringspolitikk, som har betydelig støtte i opinionen etter meningsmålingene å dømme. Sosialdemokratene i Danmark planlegger ikke store endringer på det punktet.

Det interessante for meg er at der har ledende borgerlige partier lagt seg veldig kloss opp til sosialdemokratene. Hvorfor gjør de det? Jo, fordi etter alle meningsmålinger har velferdsstaten en veldig sterk oppslutning i opinionen. Det finnes ikke noe flertall for å endre den vesentlig. I det øyeblikk da norske Høyre, med moderniseringsminister Meyer og flere, forsøker å rokke på tingene, så er ikke det populært. Det er en misforståelse. De skjønner ikke hvordan landskapet er. Det har danskene og svenskene begynt å skjønne. Det vil det norske Høyre etter hvert oppdage. Men foreløpig har de ikke gjort det. Å spare seg frem som de har forsøkt å gjøre nå, er uklokt.

Å sulteføre kommunene slik som de har gjort nå, det er jo bare dumt. Uansett hvilket politisk utgangspunkt man måtte ha; man gjør ikke noe slikt. Det gjorde ikke Willoch. Men Norge har gjort det nå. Delvis kan forklaringen være at lønnsnivået har økt såpass mye i

kommunene at det er blitt dyrere å drive en kommune. Men man må være pragmatisk og legge seg på en linje som ikke skaper så store problemer. For det er ganske eiendommelig, at her går Norge økonomisk som bare pokker, takket være oljen og høy oljepris og en langt gunstigere utvikling enn noe annet europeisk land. Og like fullt så taper regjeringen valget. Da må de jo være veldig klønete, hva?

Lange: Kanskje vi skal ta det som en avslutningsreplikk? Og vi takker for denne gjennomgangen av de siste femti års politiske utvikling, som du har vært med på.